

153

39437

ВІСНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИС-
ТЕЦТВА, НАУКИ І ГРОМАД-
СЬКОГО ЖИТТЯ.

ЗМІСТ:

Клен: Київ	241	Курт Ріс: В Голівудській кузні	276
Я.: Уривок	242	Д. Донцов: Відень і Київ	281
Кушніренко: Горизонти	244	Гордій Явір: 12 березня	287
Грива: * * *	244	Олена Теліга: Сліпа вулиця	290
Мосендз: Останній пророк	245	* * * Московський процес	293
Пилипчук: Ідеолог нової Біло- руси?	251	Освальд Бургардт: Царство Сатани	301
О.: Шарль Моррас і французь- кий націоналізм	259	Ілько Бут: Грицько-фільзовоф і його пан	305
С.: В гостині у масонів	265	М. Л.: З пресового фільму	310
Д. Гобард: Чи буде Африка причиною нової війни?	268	Бібліографія	34
		Від Адміністрації	317

ВІСНИК VI
НИЖКА 4

ТОМ II
КВІТЕНЬ

1938

Адреса редакції й адміністрації: ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.
Чекове konto П. К. О. 500371.

Відновляйте передплату на 1938 рік.

Передплата на „ВІСТНИК“

в краю вносить:

квартально — зл. 6.60; піврічно — 12; річно — 23
платні згори. Ціна окремої книжки — зл. 2.20.
Для заграниці: річно зл. 30 або рівновартість в чужій валюті.

Квартальника Вістника

в 1938 р. вийде, як дотепер, 4 книжки в ціні
від зл. 1 до зл. 2.

Річна передплата вносить зл. 4 платних згори.

Для закордону зл. 5.

Річна передплата „Квартальника“ для передплатників
„Вістника“ вносить половину.

АДРЕСА: Львів, Чарнецького 26 м. 21.

ЧЕКОВЕ. КОНТО 500.371.

ГОМІН КРАЮ

часопис українського світа праці.

Веде українське робітництво до великої національно соціальної мети! Протиставляє соціал комунізму нову і єю українського робітництва: оборону національної честі та справедливого соціального ладу!

Адреса: Львів, МАРТИНА 11 а. — Річна передплата 3.50.

Відновлений журнал молодих

ДОРОГА

виходить у Львові, Гродзіцьких 1. III.

„Дорога“ — вияв поривів, думок, почувань і стремління
молодого українського покоління.

Річна передплата 2 зл., для закордону 3.50, для Америки
й Канади 1 дол. — Гроші слати розр. переказом ч. 264.

Національно виховний журнал для доросту й дівчорі

МАЛІ ДРУЗІ

виходить 2-ий рік у Львові, Гродзіцьких 1. III.

Річна передплата тільки 1.50 зл., для закордону 3 зл. для
Америци й Канади 1 дол.

Гроші слати розр. переказом ч. 248

III
17-12534/
1938
Р. 6 кн. 4

39437

Ю. КЛЕН

Київ

(Міський Сад)

Музика „майбутніх часів”
Над Садам гуде Пролетарським.
Гуляють дівчата хозарські,
Дивуючи розчерком брів.

Хтось шалом серця покарав,
Затоплює повинню берег;
І світить коханцям Венера
Так низько над стеблами трав.

І плеще в зіниці очей,
Ще нижче схиляючись, місяць;
І руки пожадливі місяць
Піддатливе мясо ночей.

О, млосний, розпачливий дух,
Розжарених за день акацій!
Колись тут розстрілював Лаціс,
І вили вітри завірюх.

Ліняють „буржуячі” зграї,
Міліє Дніпро за кущем;
І срібло сузір'їв стікає
В державну скарбницю дощем.

Знов дише в легендах Москва;
А понад Софійським майданом
Так само на північ віддано
Простерта в руці булава.

Львівська державна
бібліотека

4280

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Та ні, це глузливий салют!
Вкажи нею вниз, о гетьмане,
Бо рідний акрополь повстане
Не в дебрях чухонських, а тут.

Лисніє в намисті вогнів
Коростою вкритий Хрещатик.
Ще довго тут буде дренчати
Музика харпацьких часів.

Ковтаючи сажу і дим,
Зіхають роздерті печери;
І небо свій строщений череп
Підносить над містом старим.

В. Я.

Уривок

Присвята Кальнишевському

— — — — —
Тут день і ніч у безприкладній згоді,
Без боротьби добра і зла, без зміни —
І без світанку день у хороводі
Веде мертвецькі трупів тьмарні тіни.

Мов сатана, що напосівсь на душу,
За мною тінь така томляча ходить.
Стараюсь кроками розбити глушу,
Яка в думках зневіру тільки родить.

Бо тінь свою вже кожда думка має,
І кожда думка рветься без надії.
Вже Бетовена маршом серце грає,
Сніги зчорніли й чорні стали мрії...

— — — — —
— — — — —
У боротьбі з безчинности нудьгою
Сотки разів пройшов простір понурий,
З життя я сповідався перед собою —
Невольним вовком в темі вдарявся об мури.

Пройшов ще раз шляхи життя давного,
Продумав по черзі всі мислі й пляни
І плянів поналічував премного...
А час заціпенів, замерз і станув.

В кутках скрегочуть спогади й примари,
Закидують на мої мислі сітку,
Щоб не злетів я соколом під хмари,
А супом бивсь безсило наче в клітку.

— — — — —

На мотузі побачив тіло трупа:
Нудьгою скривлені у нього губи!
І чую: привид сів на мозку струпом,
І труп до мене шкирить білі зуби.

І бачу: у нутрі дві сили в бою.
Мабуть тепер не видержать вже нерви.
Упаде віра в боротьбі із тьмою,
І розїдять весняну душу — черви.

Та крикнув я й розбив безсилля мислі:
Це чорт в жаху водив мене на пробу —
У тьмі закрив скучання дні розкислі
І неміч підступно подав: хворобу!

Та мрячні думи стали ясні й прості,
Я досвід дорогий добув в двобою.
Прийшов козак — старий - кремезний в гості
І радісно розцілювавсь зі мною!

Гей! дужий Діду! Стільки літ неволі
В вохких льохах московської темниці,
А ти кепкуєш ще з проклону долі
І серце в тобі радісне і з криці!

Дозволь: батьків ти розумом - рукою
Веди понад безодні за собою —
І стань мені провідником у бою
З безчинністю годин і ночі тьмою.

Горизонти

Знов тривожать уяву розбурхані вісті
А в незнаних полях бють гармати на сполох...
Ось, здається, прибуде нечуваний гість
І, мов шуляк, злітаєш в повітря і стежиш,
Як ростуть, розгортаючись в коло,
Велитенські безмежжа...
І пристрасно віриться знов у ті весни,
Що так ревно чекатимуть свіжої зливи...
Ви, задавлені еха років бунтівливих,
Буйні марева в снах і пригодах чудесних!...
Та не казка в душі — боева романтичність.
І не сумнів, а віра в надлюдські зусилля...
Коли піднімаються — тисячі тисяч!...
Коли вже й життя поплигло непомітно,
Й в окопах старих, на валáх, на могилах —
Мерехтять дивні світла...

М. ГРИВА *)

О. Т.

Моя смерть переплутала кáрти
і життя мусить виграти кожду,
бож для себе вмирати не варто,
а для Вас — мені й вмерти не можна...
А життяж це — засніжене поле, —
не зігнати снігів почуттям...
Як охоче, з німим моїм болем,
я б на завше зуби затяв!...

*

*

*

Мені ще вчора було гірше,
а нині — зовсім добре, знов:
упився Вашим милим віршем
як незіпсованим вином...
І знов життя пливе рікою
у край незнаної краси,
де я, дбайливою рукою,
родюче поле оросив.

*) з спадщини поета.

Л. Мосендз

Останній пророк*)

Стративши в натовпі Закхія, очманілий від галасу юрби, майже знов непритомний, ледь вимотався Захарія зі збіговиська й нарешті таки дістався до левитського дому. У брудному, запорошеному мандрівникові, що безвладно півлежав на сидлі, не впізнали відразу храмові слуги священника. Захарія мусів назвати себе і з їхньою допомогою зліз нарешті поламаний з сидла. Підтримуваний під руки, дійшов до свого покою й безсило звалився на тверде храмове ложе. Прохолода грубих камяних мурів знов потрохи привертала йому свідомість. Поки спритні прислужники вмивали йому ноги, він і зовсім прийшов до себе. Але залишився лежати й ціле тіло щеміло йому відпочинком.

Чутка про стан, у яким з'явився Захарія, швидко дісталася до всіх закутків храму. Гурток зацікавлених уже тиснувся до входу в кімнату. Намагалися протовпитися до середини, де вже не було місця для нових прохожих. Бо покій швидко був повен. Спереду, перед самою постілью, стояло кілька старших. Вони пошепки обмінювалися короткими реченнями й не зводили очей з протягнутого Захарії. Стояли немов без участі й співчуття, так ніби спостерігали лише вислід знаної їм давно події. Бо по храму рознеслася чутка, що Захарію побив відділ, який ескортував в'язнів.

Захарієві не хотілося говорити. Безвладна одпочивність заволоділа всім його тілом. Лише крутилася голова і тому здавалося, що постіль гойдається вгору й уділ, мов човен на розбурханім Генісаретським озері. Коли човен злітав з вершка крутої хвилі, — паморочилося в голові й пальці самі міцніше втиралися в поручя постелі.

Але натовп за дверима вже не поводився так причаєно, як присутні в середині. Молоді пристрасно обмірковували цілу подію. Запал охоплював розмову. Слова починали струмити швидче, вирази ставали гострішими. У кімнаті не можна було розібрати слів, але подражнення натовпу на дворі відчував Захарія, як тонкий неспокій, що почав підноситися в нім. Звичайно лаяли римлян. У всіх були винні вони й лише вони. Чужинці, лише чужинці були причиною того, що храм не мав стільки прибутків, як бувало перед тим, за часів Макабейських; що підупадала побожність; що священники є віддані на пониження й наругу. Се вони, західні, римські зайди, винищують край, погорджують законом і звичаями божого народу, обдирають

*) див. *Вістник* лютий 1938

і гноблять його гірше від колишніх вавилонців... Се від них усе нещастя й недоля Ізраїля...

З замкненими очима, перемагаючи неспокій, змушував себе рівно дихати Захарія. Гук з надвору не давав йому цілковито заспокоїтися. Глядачам уже надокучило стояти над ним і всі поволі висмикнулися з кімнати. Гурт на дворі ще збільшувався. І здавалося, що вихід старших на двір підюдив гуртки; галас збільшився. Впало слово «Месія», й як усе було в таких випадках, викликало вибух. Юрба зразу поділилася на табори: фарисейський і садукейський.

Міцні своїм положенням керівників церкви, — бож з садукейів все виходили первосвященники, — не любили садукейі сього слова. Воно пригадувало їм можливість кінця їхнього впливу на вершках ієрархії і при римських намісниках, можливість кінця їхнім прибуткам, привілеям і вигідному життю.

Фарисейські «хаберими» — фанатичні «приятелі» законів, від слова «Месія» просто божеволіли. Бож він мав прийти, щоб підтвердити й здійснити всі закони, якими стояло й трималося фарисейство. Тоді лише, під керуванням фарисейів, — що єдині вірні законам і пророкам — на чолі з Месією наступить влада божого народу. Не лише на своїй землі, але переможно розповсюдиться на весь світ... Римляни, лише римляни, сьому покищо вороги й перешкода...

Тому то за садукейями й стояли римляни, їхні намісники й урядовці, цілий апарат окупації. За фарисейями йшов цілий нарід. Бо вони вмели похлібляти йому, вмели прикриватися облесними словами про його недолю й обіцяти блискучу будуччину без чужинців на ізраїльській землі. І кожна згадка про Месію була притокою до порахунків між одними й другими. Сьогоднішнього вечора нагода для сього була аж надто добра. Ніхто вже нікого не слухав, кожен мав на увазі лише власні аргументи. Спір кінчався. Починалася безглузда сварка, безголове збіговисько божевільних. Такого гармідеру Захарія в левитському домі ще не чув ніколи. Він з зусиллям підвівся й сів.

У кімнаті, з малим отвором віконця аж під стелею, було вже темно. Лише незаслонений завісою чотирикутний дверей вирисовувався з доколїшньої темноти світлою плямою. Захарія помаленьку встав з постелі. Голова закрутилася так, що мусів ухопитися за поручень. Підійшов до дверей та сперся об одвірок.

Був пізний вечір. Молодик уже заглядав на двір. І в його тендітному світлі окремі постаті натовпу невиразно закреслювалися на стінах високої огорожі. Юрба розбилася на окремі гуртки, що метушилися й вовтузилися, мов кодло псів, які ось-ось почнуть гризтися. Ніхто нікого не слухав, кожен вигукував своє гасло і гармідер ступав до ясного

неба велитенською признею. Були всі проти одного й один проти всіх. З вигуків відчувалося, що суперечка вмить спалахне бійкою. Бо там кілька правовірних шамаїтів — правовірніших у захованні закону, ніж їхній учитель Шамай — скувало з усіх боків якогось гилеліта, й закидало йому зрадництво й запроданьство, аж у вухах лящало. Там верещали про садукейську зрадливість, а в кутку двору вже вхопилися за бороди й витрушували один з одного рештки опору...

Сторонним глядачем стояв безсилий Захарія і приглядався до сього видовиська взаємної злоби й понижування. Ніколи ще не бачив він такого на храмовому подвір'ї. Давніше йому булоб лише огидно. Сеж бо в більшості слуги храму, між ними священники й левіти... І так без сорому, й гідності зводять тут свої дрібні обрахунки! Але сьогодні до почуття огиди домішувався й сором. Коли так поведуться хаберими, то щож уже говорити про простий нарід, про тих амгаареців — поземських —, про яких з такою погордою говорять сі охоронці й слуги закону! Чого чекати від них у боротьбі з чужинцями? Поки вони гризуться між собою, римська каліґа просто затопче кожен опір сього народу... Як хочуть вони звільнитися від чужинців, коли вже поділилися на самих себе? Як вони можуть погодитися на головному, коли не можуть погодитися на дрібницях?! Перегризуться між собою, ослабляться взаємно, а після покличуть чужинця, щоб мирив їх. Так, як колись Сальомея покликала Помпея... Згоди їм, згоди треба, а не сього взаємонищення!..

А гармідер на дворі дужчав. Здавалося, що зі збільшенням темноти, пристрасти розпалюються ще більше. Не було надії, що й зорі, чи молодик, розженуть юрбу... І можеб дійсно ся пекельна варвітня тревала до самого рана, якби чийсь страшний зойк не вибухнув над двором. Зойк смертельного страху пораненої людини. Але він був ніби сигналом. Бо мов на заклик, у ту саму мить вбігла на подвір'я храмова сторожа. Міцні постаті — в одній руці смолоскип, у другій палиця — кинулися між гуртки, вимахуючи сією зброєю. Все пішло врозтіч. Подвір'я опорожнювалося з надзвичайною швидкістю. Юрба стовпилася біля брами, підставляючи сторожі зігнені хребти. Когось уже схопили й він з криком пручався у міцних руках вартових.

Захарія з соромом і болем дивився на сю трусливу втечу і нічого біля себе не спостерігав. Не спостеріг він і того, як чиясь постать вислизнула з клубка людських тіл біля брами й у сутінку стіни, ніким не спостережена, підбігла аж до східців, де він стояв. Одним скоком стрибнула вона звинно на поріг і штовхнутий у груди, вже летів Захарія до кімнати, вже лежав на долівці. Чисень міцне тіло

притиснуло його до землі, жилава рука затуляла рота.

Захарія не дався. Увесь сьгоднішній день, сповнений насильством, викликав у нім заховану лють і жадобу бою. Він стріпнувся, що мав сили, і скинув з себе напасника, вже вхопив у свої руки чиюсь горлянку, але наглий удар п'ястком у підборіддя знов кинув його безвладного на долівку. Напасник сидів на нім і міцно тримав руками за горло.

— Пусти, — міг лише прохрипіти Захарія.

— Будеш мовчати? — звучав зверху притишений голос. Стиск на горлі послабшав, але цупкі пальці трималися горлянки, немов приправлені до дальшого стиску.

— Чого ти хочеш?

— Будеш мовчати?

— Буду!

— Присягнися страшною присягою!

— Присягаюся страшною присягою...

Пальці віддалилися від горла. Стало легше дихати. Але тягар на грудях залишився. І щось прохолодне діткнулося горячої шиї.

— Добре! Але, як зрадиш — меч!

Так, се дійсно був меч. Його студене лезо пересунулося лежма по горлі. Ще шарудіння. Устав і тиск на груди. Знизу побачив Захарія, як висока постать випросталася над ним.

— Встань!

Захарія сів, хотів устати, але мусів від слабости знов сісти.

— Чого ти хочеш від мене?

— Не бійся. Не хочу від тебе нічого. Лише перебути в сій кімнаті, поки втихомиряться подвіря. Після піду геть. Говори тихше, щоб нас не почули.

— Добре. Перебудь тут. Яж ляжу на постіль...

Захарія таки підвівся на ноги, напмацки знайшов постіль, і простягся на ній. Йому здалося, що постать також наблизилася до постелі й стала над головою.

— Ти був серед тих... на дворі? — пошепки запитав Захарія.

— Так.

— Хто ти такий?

— Що тобі до того!

— Ти маєш меч. Значить ти зельот!

Захарія знав тих фанатиків закону й народу, тих ненавистників римлян, що все ходили з короткими мечами під лівою рукою. Сього меча кожен зельот був готовий встромити при зручній нагоді в римського легіонера, чи зрадника народу. Були се члени страшного брацтва. Не одного з них вже зловили, скатували, заслали до страшного підземелля Йотапати на довічні муки. Але викорінити їх не могли.

Було їх мало, але вони були. Особливо там, де бували аж занадто незадоволені римлянами.

— Значить, ти зельот!

— Ні, я не зельот.

— Хаберим?

— Ні.

— Хтож ти? Чи не есей часом?

— Тиж знаєш — есеї мечів не носять.

Се була правда. Брацтво есеїв вистерігалось кожного насильства і Захарія запитався лише, бо ніяк не міг відгадати, хтож саме сей таємничий напасник.

— Хтож ти нарешті?

Хвилька мовчанки, і рівне, повільне запитання згори:

— Хочеш таки знати?

— Скажи.

— Я — слуга того, хто йде! — Рівні слова, мов перейшли кімнату переможним кроком.

Захарія аж підскочив на постелі, так прудко сів. І запитання його спалахнули пристрастю:

— Післанець Месії?

— Ні!

— Хібаж не Месія має прийти?

— Перед Месією має прийти інший.

— Знаю. Ангел Господень... Се він післав тебе?!.. Ти бачив його?!.. Він уже йде?!..

— Не знаю.

Захарія шарпнувся від здивовання й на хвилину в кімнаті запанувала тиша. І здалося Захарієві, що то він сам один перебуває в невиді кімнати і сам з собою провадить напружену розмову:

— Не розумію тебе. Ти — слуга й не знаєш, хто твій пан, ти — післанець і не знаєш піславшого тебе?..

— Ти не зрозумієш мене, Захаріє. Слуга мусить чекати приходу свого пана. Алеж може й не знати, коли він прийде й звідки обявиться. Ми лише торуємо йому шляхи...

— Як торуєте? То ти не один! Скількиж вас?

— Нас мало. Але всеж найбільше нас скупчується там, де треба викликати спір, суперечку, сварку, повстання.

— Тож ти таки зельот!

— Ні, Захаріє, зельоти роздмухують повстання проти римлян. Ми ж роздмухуємо його між Ізраїлем.

Захарія аж схопився за голову. Чи справді він чув се жахливе признание?

— Що ти кажеш! Схаменися! Хто вклав тобі в серце сі страшні заміри? Чекаємо на Месію, а маємо зустріти його розбратом і братовбивчою війною? Чи так маємо направлятися до його зустрічі!

— Ти сказав, Захаріє! Так маємо зустріти його! Бо инакше ніколи не зустрінемо. Треба спору й розбрату,

треба війни й братовбивства... Бо лише з кровю витечегній з хорої душі Ізраїля... Щоб міцна й здорова могла вона прийняти Месію...

— Замовчи! Ти — божевільний! Ти — злочинець!

— Добре. Я мовчатиму. Яж казав тобі, Захаріє, що ти не зрозумієш мене. Сі думки не для твого постарілого серця. Вони для твоїх синів або онуків.

— Замовчи... Я не маю сина... Добре, що не маю сина... Се булoб нещастям, якби я мав сина з такими думками, як ти. І з такою поведінкою... Горе батькам таких дітей... Горе батьківщині таких синів!..

— Досить, Захаріє. Заспокійся. Обурення нічого не допоможе. Буде не так, як тобі хочеться, але як має бути. З вогню й крові здійметься правда Ізраїлева... Той, що має прийти перед Месією, буде пророком сього. І тоді лише з'явиться Месія... Та сього ще довго чекати, багато ще утече крові...

— Замовчи!

— Вже мовчу. І так сказав тобі за богато. Забудь про сьогоднішню розмову, Захаріє. Але — сухе шепотіння наблизилось згори аж до самого лица Захарії — як не хочеш, щоб сьогоднішній день пройшов безслідно для твоєї душі, то згадуй про мене, Захаріє. Згадуй частіше... Прощай!..

Шелестливі кроки в напрямку дверей, коливання завіси й усе затихло.

Захарія знов дів горілиць, але все в нім було проти відпочинку. Серце тріпалося в грудях, мов посмітюха, що підстрибує по нерівній дорозі. Думки вирували, як сполохані птахи. За один лише день, а стільки подій. Ще вчора був вечір на Гебронській леваді, ще вчора були думки десятилітніх звиків і мудрости... Що властиво сталося?..

І знов почуття власної безсили й пекучої образи стиснули серце. Ніби варварський п'ястук знов улучив його, але вже не в обличчя, а в оголене серце. І був се біль не за себе, і сором не за власну понижену гідність... Бо знов у тиші кімнати пролетів стогін ескортованих в'язнів, а над ними гострий викрик жінок... Захарія струснувся. Так! Се вдарили не незнайому йому жінку! Се били його Лизавету, се били всіх жінок його народу... Усіх тих, що вчора молилися на левадах сеї землі за її добро й щастя нащадків... І він, нічим, нічим не може допомогти їм...

Захарія аж сів. Бо раптове зрозуміння до болю шпигнуло йому в серце і він мусів обома руками вхопитися за груди. Здавалося, що як не стримає, не стисне їх обручем обіймів, то луснуть ребра й сполоханий птах вирветься на простір... А в тім болю й напруженні побачив він Лизаветине обличчя. Воно виринуло з темного кута й осяене світлом наближалось до нього, немов плило по воздуху. Очі були широко відкриті, але бачили не його, а дивля-

лися кудись у далечінь, за межі мурів. З затиснутих, неворухливих уст плили шорсткі, колючі слова:

— Віднята від доньки Сіону вся краса її, сягнув ворог рукою своєю на всі дорогі речі її. Сини мої вигублені, діти мої й юнаки забрані в неволю! За ними ридаю я, з очей моїх течуть сльози, бо далеко від мене потішитель мій, що втішавби душу мою... Зглянься надімною, о Боже, бо страшно мені. Зглянься, Господи, бо на посміх усім я!

В. Пилипчук

Ідеолог нової Білоруси?

(Янка Купала)

„Містична віра в святість своєї справи, в своє післаництво пхає людей навіть на вірну смерть — і жертвами одиниць запевнює тріумф ідеї, для якої вони віддали життя. Так буває з вояками на війні, з творцями нових течій у суспільстві, — але подібну містичну віру в себе й своє покликання мусить мати кождий нарід, який хоче жити... Без вищої ідеї нарід засуджений на смерть“¹⁾ — так формулює „самоозначення“ нації А. Річинський. Доля нації лежить в руках її духових провідників, що віднаходять незнані шляхи і десь на порозі свідомости й містики різблять масам заповіді.

На „нових шляхах“ стали близькі долею й минулим до нас чомусь мало в нас відомі наші історичні спільники — білорусини. В них їх „борсання з власною душею“ проходять сьогодні далеко повільніше й лагідніше, творять „нормальне явище“ дифференції ідей, що цілою повинню заливають поконаний на всіх відтинках нарід. Ся тегга incognita зі своєю специфічною душею, (говорити сьогодні про білоруську націю щонайменше зарано) мало цікавить наше суспільство, але воно мусілоб ближче знати своїх етнографічних сусідів, щоб білоруська проблема не стала згодом ще одною помилкою, грізним тemento у нашому виїмково делікатному геополітичному положенні.

Чи бодай в потенції можлива коли не регенерація, то бодай народження білоруської, своєї містики й віри в свою справу?

Горе тому народові, що перейняв „бабську“ психологію і зробився малим духом, але ще гірше, коли карловатіє „сіль

¹⁾ А. Річинський. — Проблеми укр. рел. свідомости ст. 181 Володимир Вол. 1933.

землі" — провід, а разом силою свого духа придавлює зневірою всі пориви, втікає від боротьби до турбот, від подвигів до вчинків, бо „чим мірється свобода у одиниць і народів? — питає предтеча нац-соціалізму й відповідає — опором, що поконати треба". Бо „найвищого типу вільної людини (і нації — В. II) треба шукати там, де завше поконуються найбільші опори: п'ять кроків від тиранії, на самому порозі загрожуючої небезпеки".²⁾ Ось чесноти, що повинні домінувати над інстинктами зарівно у вояка, як і у провідника — військового чи духового.

І сю проблему, таку важну для кожного народу розв'язав білоруський нарід устами свого найчільнішого ідеолога-поета: Янки Купала. Панує переконання, що він білоруський національний поет, переконання поверхове.

Глянути правді в очі — се перший ступінь до перемоги, а досягнути її можна різними засобами. Залежить се від волі й головно від наставлення мас, бо „сконцентрована сила завше відшукає, або створить для себе дорогу"³⁾ й се, як пізніше побачимо інтуїтивно відчув Купала, хоч був заслабий, щоб вибрати собі з сеї найочевиднішої правди певну виразну лінію. Бо для правдивого поета може „звалитися цілий світ, але з його руїн вибухне полум'я любови"⁴⁾, що не знає меж. І тому цікавий Купала не як поет і творець, а в першу чергу як ідеолог нової Білоруси, що росте на історичних бурях і зав'ях, на яку дивляться всі сусіди, як на новотвір, що може ще „накоїти лиха".

Чи оправдані ці надії — побачимо.

Віршем *Мужык*⁵⁾ виступив в 1905 р. на літературну ниву поет, який звернув на себе очі земляків, поет, що взяв на себе ім'я національного поета. Дата ся може свідчити про симпатії автора якраз у добу революції не лише на літературному полі. Янка Купала — неофіт, почав „ширим серцем, душею нехитро складати", з „проклятою нудою" (*Бацькаўчыне*) свої лірики. Купала — наскрізь лірик. Навіть у драматичній творчості (*На папасе*), кладе в уста героя всі свої почуття й свої пляни. Сей ліризм дійсно „нехитрий"; часами ширий, часами театральню штучний, але завше безпосередний і головно одноманітний.

Брак многогранності хочби в тематиці приводить Купалу до того тупцювання на місці, що так добре знане в творчості пересічних лірників (pardon! лірників). Впавши під вплив Кольцова, Нікітіна, Некрасова з одного боку, Конопницької, Сирокомлі, Асника з другого, хитаючись між реалізмом і неоромантизмом, як чисто літературними течіями, він став ідеоло-

²⁾ Ніцше — Сумерк божків.

³⁾ Марден — Воля і успіх.

⁴⁾ Н. Heine — Werke V I.

⁵⁾ Друкований в Сѣверо-западный край 15 V 1905
Мінськ.

гічно „чужим“, ввів дивну плутанину в почуваннях. Як у москалів, так і у поляків вибрав він якраз найслабші місця (фізичний біль, нужда, і т. д.)

Недоля і горе, навколо — могили —
Ось рідного щастя картина!

(*Розв'ейся туман!*)

гукає він в піднесенні й поруч сього творить штучні картини того життя. Звичайно, трудно зв'язувати творчість поета правилами, але й фантазія не завше на добре виходить. Річку другорядною є форма, яку він перейняв від чужинців, але й вона показує про слабу індивідуальність.

Творчість його сильно порізана народними елементами, які він постарався належно використати (напр.: мова, сюжети, містифікація, і т. д.). І там, де стрінуться ці два впливи, виходить щось штучне (напр. *Музика*); щось, що просто ріже дисонансом в його легкій поезії. І він дійсно не мистець в грі противенствами, не психолог і не аналітик, хоч душу народу білоруського знав і йшов по тій власне (хоч і найслабшій) лінії.

Героєм його творчости став селянин, що гордо говорить — „ось вона — з мозолями рука!“ (*Заньки*), викладаючи тим свою „партійну“, а не національну програму. Рідко бачимо інтелігента, який є недвозначним натяком на самого автора (*Пророк, На папасе, Над Нёманам* і т. д.). Не помилюсь мабуть, що Купала субективіст і то з тенденціями уніфікації всіх героїв, які мають одну душу (добрі — добру, злі — злу) і тому герої, як замовлено всі однакові. Словом Купала став героєм своїх лірик і не-лірик.

Тому можемо всі його пориви й думки звести до ліричного знаменника — самого поета. Хто він — сей духовий світоч? Герой, чи демагог? Ані одно, ані друге. Заслабий, щоб бути героєм, за відданий і безпосередньо-однолінійний, щоб стати другим.

Ох, і страшна ж ти, земле рідна;
Ех, і страшне ж ти, життя людське!
(*Чого хмуриця?*)

говорить поет і треба сказати, що є тут певна безпосередність страху перед життям у його динамічному розумінні. Ся риса страху, присуща лише невпевненим і хитливим Петрам, що боялись признатися до Вчителя, сильно заважила на духовому обличчі поета. Сей просто панічний страх перед природою, вистворює пантеїстичні поняття. Буття в Купали переходить у жах і обоготворення стихії. Ось чому він молиться сонцю, зорям, вітрові, вогневі, „що сіє пожари, живучій водичі — повені, в день ясній, блискучій, а страшній в ночі, що ниви полощує, йде не проходить і хати й човни „розносить“ Богу-Всесвіту (*Мая малітва*). Се лише духова незрівноваженість й примітивізм в сприйманні явищ, що переходять фізичні можливості людини. Звідси він дає просту раду: „всеж безсильні твій розум і знання перед голосом духа ночей“ (*Та-*

лавеку). Сей понурий фаталізм міг зродитися лише в душі „з мозолями“, що перейшла щойно перший щабель „соцкультури духа“. Можливо, що й історичні процеси сильно заважали на психіці сього аскета почувань, але в кожному разі буддійський світогляд відбився досить вірно в світовідчужанні Янки Купала.

На життєву боротьбу він дає єдину раду: „годі змагатися з поганою долею, сонця шукати серед ночі“, годі відстоювати своє людське право — поконувати обставини, а лягай у могилу й „вічного сну не лякайся“, бо годі „кривавити очі“ на знак протесту (*Згнанник*). Співець упадку не національного, а людського, демон чорної зневіри в свої сили витиснув своє тавро на творчій уяві поета, звівши творчу проблему сили до капітуляції перед життям. В сім magna pars fuit, повторюю, вплив таких самих замотеличених апостолів зневіри. І ніби в унісон своїм погубним емоціям він пише: „ні кінця ані початку чорній долі... а ми лише зітхаєм і плачем (*Не спадзейся*). Висловлює тим своє відношення до оточуючого світу.

Безмежний песимізм, що граничить із жахом — у Купали став основною канвою лірики, куди він вплітає лише сюжети з селянського життя (діаметрально протилежні розробленню Стефаніка), насильно ідеалізуючи селянина-жебрака „беззямельнаго“ на тлі чарівної природи. Про природу Білорусі — жервісну й дику, про її дівочі майже пущі й нетрі, болота й дряговини, про жорстоке право життя й смерті її мешканців — пернатих і четвероногих хижаків — про все те мігби хтось створити другу *Книгу Джунглів*, але не Купала. Правда, він бундючно питається:

Хто з вас, хто не любити осмілиться
В літку світ від межі до межі? (*Лета*)

але виглядає се штучно, бо за що любити сю природу? У Купали мусить се почування підтримувати біль фізичний, сльози, бо загони жаліються зеленим морогом і колосом спілим, а

Ліс-ніч гомінливо — шумливо
З минувшини казки складає
І шле їх далеко по нивах
Плакуче, від краю до краю. (*Мой край*)

І вся сила того розпучливого положення природи в тому, що вона не завше має кому й за що жалітися (мовляв: „хто її — бідну — зрозуміє“?). І ніби потакуючи лісові, явір сумує, бо „змагатись-битися з непогодою за мало сил“ (*Явар*). Він мусить, або пропадати, або нидіти з жалю. Бідна, нещасна природа! Навіть у Купали вовки стають самарянами милосердними.

І природа проста, „нехитра“, однобока, не має глибшого змусу в творчості Купали, а є чимсь відірваним та фрагментарним; в нього світ кінчається на межі, бо мікрокосмос-селянин своїми бажаннями розросту не сягає поза межу. І вслід

за тим іде й муза Купали. (*Мой край, Лета, Мая малітва, Забраня край* і т. д.).

Як бачимо — зв'язок людини з природою лише доривочний і не має зацікавлення до глибшого прояву життя; або страх перед нею, або „фаміліярність“ в інтерпретації явищ природи. На таких передпосилках виростає Купала, як філософ, і такий він як і соціолог. В нього людина — заступає машину в праці, бо се найкращий спосіб раціоналізації її. Коли перейдемо до порад, які в нього помилково називаються ідеалами, то на мові людини воно передатися може більш менш так:

Люби свою ниву, свій край,
І скільки є сили, до самої могили —
Ори, боронуй, засівай! (*Арятану*)

Ось так у трьох словах сконденсований один „ідеал“ й автор питає: „чи сеж багато?“ Чи багато мати трохи землі, „хатинку зі світлицею, за жінку — дівчину, кусок сала до хліба, рубля на потреби, здоров'я чим більше, трохи долі“? (*Ціж гэта многа?*). Чи до вегетації ще більше треба? Очевидно — ні! З тим погоджується й автор, коли пише: „земля, плуг і коса — се наша краса, се наша потіха одна!“ (*Касцом*) і є в сім щось безконечно трагічного, щось дійсно жалюгідного в сім простім констатованні стремління білорусина. Але на жаль се може вийти у національну програму всього народу; чейже мусить він, переймаючи ідеї духових „світочів“, ставати таким, яким повстає у візії одної людини каменяра? Коли сам борець „заливається сльозою з охотою“ (*З песень безземельнага*), то що тоді говорити про маси? І тут підходимо до болючої теми: відношення Купали, як народного провідника до самого народу. Чим був сей нарід в очах речника його „прав людини й громадянина“? Як розумів се відношення духовий „фірер“ і як думав він реалізувати се?

Можна без надуми сказати, що скиглій завше шукає санкції своїй уяві — в природі людини, яку сам створив. Скаже такий людині, висловлюючись стилем „одного борця“ — „випити моральні помії“, „ухудобитись“, вона мусить „чинити так, як наказують закони суспільної механіки“⁴⁾, стати парієм, що його головним бажанням (ще один „ідеал“ Купали) „не бути скотиною“, мати „кращу долю“ (*Хто ты гэтки?*), а свою національну приналежність окреслює лаянці: „тутейшій“, „свій“. До таких сумних переконань приходить людина, що „чує... з усіх сторін оклики, що він дурень, живе по скотячому“ (*На папасе*), а сама отверто признається, що вона — „син хамський“ (*Да моладасці*); сі вульгаризми вириваються остаточно, як залізний аргумент, але вони простий логічний висновок психічно-скривленої свідомості поета.

Він розумів сей маразм, але, як ми бачили, жадає занадто мало. Чи насправду Янка розумів глибоко трагедію свого

⁴⁾ А. Хомик — Всесильний доляр ст. 31-2 В-во Чайка.

народу? Припаши грудьми до одного кургану, він питає:

Безсильно нарід свій питаю,

Обнявши похилений хрест:

— За що ти від краю до краю

Могилою живою лежиш? *(Пад крыжам)*

Питання не легке до розв'язання поетові, бо „услужністю і покірністю надарила... доля“ його *(Да моладасьці)*. Шкода говорити про аристократизм духа в сій печері тьми й покори. Щось із Бічер Стоу є в сій заяві, такий чемний і простий. Але йдім даліше.

Покірністю не вичерпується весь зміст національної амбіції поета — як провідника. На сім і заломився Купала. Він цілком свідомий свого талану, свідомий браку післанництва. „Дивишся — говорить він — питаєшся своєї тіни, де тут звір, а де людина?“ Й, не знайшовши відповіді додає:

Любить... Кого, за що любити?

А ненавидіти не хватає сил... *(Прыстаў я жыць)*

Отже не був він глибоко перейнятий, не міг ні любити, ні ненавидіти, був літеплий, і всі його знаки оклику — се найбільше співчуття, але не фанатизм, що є першою й невідкличною прикметою поета-вожда. *(Порівняти хочби Шевченка)*. Чи міг він взагалі з такою душею „розпутніх ідеалів“ бути революціонером-бунтівником? Йдучи наосліп, спотикаючись на кожному кроці, задивлений у фантоми, що, мов у калейдоскопі, виринали перед ним, він зовсім слушно каже: „Іду... Куди іти сьогодні? Одної дороги нема, а багато“... *(На папасе)*. Ось ся болюча, щоб не сказати сильніше, проблематика маревом чогось фатального давила поета, що випадково зовсім узрів світ голої й жорстокої правди — „серця добрі — озвіріли“ *(Чого хмурицца?)* і як лік на се дав пораду: „будь, друже колодою!“ *(Пад крыжам)*. Се буде найлегший вихід з ситуації.

Ми вже бачили який вийшов національний, а краще сказати етнографічний білорусин в уяві поета — нужденний, темний, зматеріялізований, і в контакті з поетом — виходить він ще мізернішим. Перед нами віч на віч сіямська любов, — хороблива й одурманююча й дійсно не розбереш, — „де тут звір, а де людина?“ *(Прыстаў я жыць)*. Без ініціативи й ясно окресленої цілі, без віри в краще завтра, — він сам почав шукати в масі ідеї, почав чекати провідництва її, бо вже не вірив навіть у те, що його таки приймуть. Зневіра устами пісні питає: „ти також, брате, сієш, а де твоє жниво?“ *(Жніво)* і в унісон повторяє автор — „сумно мені, сумно“ *(Над Неманам)*. В нього появляється моральне задоволення, коли бачить свій нарід поконаним і нужденним, той нарід, який не бунтується проти насильства, для якого не видно „ні початку ні кінця кращої долі“. Купала глумливо кидає йому в вічі:

Для осліплених, здавлених вас

Не було і нема інших дум! *(Вясна за вясною)*

І тільки всього? Невже бодай не дає поради він етнографічній плямі, що бризнула в простір „між Німан і Біловезу“?

Щось туманне й неясне є, щось таке, як колись Куліш нам давав („Кобзо, ти наша вірада єдина!...“), щось загумінковозовнішне, чисто імпульсивне (аби щось було!): „За рідну пісню будь вояком!“ (*Песьняру беларусу*). Очевидно, що се найлегший вихід із того положення, в якому знаходиться Білорусь, положення несаможного хлібороба-безземельного, що хоче єдиного: *Rapem et circenses!* Автор сих рядків далекий від тої думки, що бодай десята доля правди була в сій фантазії, бо не треба бути білорусином, щоб побачити причини його нужди — зовсім не такі, як хоче бачити Купала — причини, що гніздяться в самій психіці народу. Але якби там не було — національна ідеологія Купали дуже, як ми бачили, проста, вимагає від людини дуже мало, а дає ще менше лише з тої простої причини, що ані поет, ані тим більше маса не годні піднести стягу боротьби за існування, бо „живуть просто, як доля дає, а кривити душею не пробували“ (*Патросту*). Ось психологія народу пасивіста, поета-cierpietnik'a.

Для повноти образу треба навести політичні міркування Купали. Вони знаходяться в тій голій площині, виходять знід того самого пера, з однаковим темпераментом висловлені. Дуже цікаве явище, що Купала звертається лише до білорусинів по сей бік Свіслочі, дипломатично промовчуючи, що є ще „бацькаўшчына“ й в иншу сторону. Лише для „годиться“ зітхає він „на схід сонця“.

Не маючи нічого конкретного, не найшовши нічого в минулому (хоч і були спроби), Купала питає: „вам страшно нашої слізної пісні, і жалю страшно вам глухого?“ (*Варагам беларушчыны*). А, мабуть, згожуючись із тим, що страшно, потішає, що він не страшний:

Ми до свободи, рівности й знання
Протеребимо собі сліди
І буде внуків панування
Там, де сьогодні плаче дід. (*Варагам беларушчыны*)

Отже „не такий чорт страшний, як його малюють!“, не будеж він битися за... пісню й „рідний загін Білоруси“ (*Мая малітва*).

Іноді й в нього пробиваються бадьорі нотки, заохота до напору „вперед по щастя“..., щоб „усе зло здрігнуло“. (*Вялікдзянь*). щоб „Білорусь... воскресла“ (*Христос васкресі*) до „кращої долі, і волі, і слави“, щоб зникли „сваркі, звади“, що бувають „згубою“ для „щастя і свободи“ (*Новагоднія жаданні*); часом ще хоче „запрягти“ до того подвигу оплаканого ним хлібороба, заохочує його „лишити погляд слізний, невільний“, до чого сам його закликав морально (пор.: „заливавшся слезою з охотою!“), бо „в його руках слава і доля!“ (*Лета*); бе дзвін про воскресення народу-раба, якому каже „лишити свій відвічний сон, змагатися вихрем, бурею, на зло кривавим перешкодам скидати ярма й дати знати иншим народам, який то ще сильний нарід!“; підняти сей нарід, розпалити „великих правд святий вогонь“, якого так ду-

же бракло авторів, „стати рівним славою й силою иншим народам“ (*Прарок, Папросту*), — ось найбільш сильні й прегарні місця в сій ереміяді народних гріхів „вільних і невільних“. На сі вершини піднятися можна лише серцю, що тріскає з болю за всі кривди, але не піднятися ніколи дуплявому; і коли Купала на хвилину глянув у чистилище, — почули ми не нужденне квиління підстріленого птаха, а мрії велитня. Такі рефлексії одначе не зовсім оправдані, бо що уявлятиме із себе ся збірнота сили? „Брацтво, рівність, спільність і згода!“ — відповідає гордо поет (*Навагоднія жаданні*) і має рацію. Се програма бездушної „суспільної механіки“, „суспільні помії“, які має пити в нагороду герой.

Ми вже бачили, що Купала раз благословляв, а раз кляв свій нарід, коли сей обект перестає бути гідним страждань.

Наче ще недовіряючи самому собі, поет питає: „Коли ти щасливий, селянине?“ дістає відповідь — „як горілки напюся“, а „коли грізний? — як з жінкою бюся“. Звичайно, що всі страхи видадуться смішними супроти такої декларації „прав людини й громадянина“, всі мрії можуть розвіятися, й з огляду на такий „пропащий“ факт дводушний Купала, махнувши рукою на „живі трупи“, молиться природі (бо иншому не вміє!):

Дайже мені, літо, віру могутню,
Що колись свою долю найду! (*Лета*)

і на тім хоче кінчити свою мандрівку по дантейському пеклі свого народу, якому на прощання посилає ось такі слова:

Піт і сльози лете ви даремно;
В підневольний час, в службі в чужих
Не піднять вам голов зпід ярма.
Вам — покірним рабам — не весни,
Руки навхрест зложивши, чекати,
А під гомін північної зими
Ями в полі собі будувати! (*Вясна за вясною*)

Так не двозначно кінчає Купала.

Впавши на хрест, де розп'яли його Кольцови, Нікітіни, Герцени й ин. своїм не так талантом, як становищем державно-пануючого організму, Купала й душу розп'яв, зломив все, що було лише здорового, зсоціалізувавшись і розніжившись до нудоти. Його лірика — се лише фрагмент його трагедії, яку він переживає, пішовши туди, де його кликали з поцілунком і словами: „Радуйся, Раввуні!“ Тенденція поєднання ввійшла в кров і душу сеї людини, якій чомусь дають ім'я національного поета. „Небезпека зростає до найвищої міри, коли чужа ідеологія затоплює вже на одиниці, а провід нації“⁷⁾, який перемінює інстинкти мужеські на бабські — з тим, щоб сильно над сим поплакати, щоб викликати чуття жалю й співчуття. Чи є се, або має бути національною прикметою? Питання

⁷⁾ А. Річинський — *op. cit.* ст. 255.

се рішать самі білорусини. Нам важніше усталити сам зміст ідеології Купали, яка, як ми бачили, має всі прикмети безсилля. Бадьорість *in statu nascendi* сливе чужа ідеологові нової Білоруси в його розгоні до рівності і т. д., а гравітує радше до етнографічної відміни в повнім того слова значінні.

Сумно, що білорусини не входять на історичний шлях світлої традиції співжиття з нами — від половини XIV ст. до 1569 р., доби, яка лишила по собі архитвір — Литовський Статут 1529 р. Такі світлі дати моглиб і повинні натхнути здоровий думкою, здоровий ідеологією нарід, покинутий своїм проводом, бо чим є представлена ідеологія, як не сурогатом, сфальшованням тих сил, що дрімають у нетрях білоруської душі, яка до речі не має іншої потіхи, крім консумції псевдонаціональних пігулок марксівської фабрикації.

Чогось здорового годі шукати в тій специфічно-нуждарській ліриці, — про се повинні ми пам'ятати, як рівнож про поміч у шуканні нової генерації білорусинів. Можна сподіватися, що по короткій співпраці замінять самі білорусини сей чад соціалізуючої ідеології на здорові принципи боротьби за існування свого відмінку так, як він піде шляхом історичного розвитку. Шукання Купали творять несприятливий ґрунт під нормальний розвиток тих сил, які ще остоялися по столітній боротьбі за своє становище. Лише нова ідеологія може врятувати сей нарід.

Р. О.

Шарль Моррас і французький націоналізм

(трицять літ *Action Française*)

Знаний французький письменник Р. Бразіляш писав недавно про Ш. Морраса: „Хочу говорити не в імені вірних сторонників Морраса, не в імені тих, що прийняли його доктрину, що визнають його володарем своїх думок. Хочу зупинитися над тим промінням, яке завше розходитьс'я від всякого великого діла, і в яким — самі того не знаючи — живе маса істот. Величезне бо є число тих, які завдячують щось Моррасові, а без нього — наш світ довкола не бувби таким, яким є.

„Трудно позбутися почуття деякого згіршення, коли усвідомити собі велитенську ідейну революцію, з якої на наших очах родиться завтрішна Європа — з одного боку, а з дру-

гого — усвідомити собі долю людини, яка стояла у самих джерел сеї революції. Запитаймося Салязара, Дегреля або Франка, і вони відповідать: „Франція, се Моррас. У Морраса я навчився читати“. Його твори ви стрінете в многих бібліотеках Еспанії. В Італії ідеї Морраса грають таку саму роль, що й ідеї Сореля. Всюди, де кристалізується молодий національний рух, в Бельгії, в Швейцарії й деінде, насамперед звертається він в сторону революційного традиціоналізму Морраса. Хто заперечить, що його ідеї незнані новій Німеччині? Навіть в Америці до ідей Морраса прислухуються ті, що мріють про нову будуччину свого континенту.

„Без сумніву, кожний народ, кожний провідник додає до того, чим перейнявся в творак Морраса, ще свій власний особистий чи національний елемент. Без сумніву, деякі прихильники Морраса роблять свої застереження, відкидають ту чи иншу частину його науки, спроневерюються духові або букві його доктрини. Але всі визнають, як багато завдячують йому.

„А тепер запитаймося, що зробила з того проповідника національних революцій, з того, хто розбудив національну свідомість стількох народів, що зробила з нього країна, в якій він родився, для якої працював, для якої створив свою доктрину? Ся країна вкинула його до в'язниці.

„Полишаю тут на боці захоплення молоді Моррасом. Мене більше цікавить инша річ: пошана „еретиків“. Є і у Франції, так само як за границею, молоді люди, які сперечают ся з ним щодо його поглядів в політиці соціальній чи зовнішній, але які, тим не менше, знають, що без Морраса, вони не навчилисяб політично думати. Ось що здається мені нині істотним. Ось що дає найкраще поняття про вплив його незрівняного діла; ось що дає поняття про нікчемність тих, які гадали знищати його науку.

„Скількиж то нині є таких, які не вірять більше в спасенність лібералізму, не вірять у всемогутність і рацію чи сла, у рівність, ні в режим новочасного гіперкапіталізму! Всі вони завдячують привернену ясність своєї думки — Моррасові. Сі люди вступили в життя, коли такий захмарений був наш овид! Хмари незабаром розігнала сама дійсність. Але перед нею ще — розвіяв ті хмари в їх головах Моррас — сей блискучий розум, ся Богом натхнута Касандра, якій поволі чи поневолі — треба було вірити. А в тойже час, людина, яка доконала сього, зовсім не була прихильником варварської логіки. Се була істота з крові і тіла, людина великої пристрасті! Всі, які зближалися до Морраса, знали пасію, що його одушевляла, його любов життя. Навіть тим, які не знали його особисто, вистане читати його, щоб вичути в його реченнях гвалтовність вимови, яка не бреше: ся людина в передовсім жива істота.

„Без сумніву сим зеднав він собі молодь. Він не казав їй, що життя гарне, коли в нім нема риску. Він зроду віку не оспівував помірковану зрівноважену Францію, закохану саму

в собі, втішену загальною пошаною, Францію, приспану отрутою лібералізму і консерватизму. Навпаки, він недвозначно казав своїй країні: Ти можеш згинати. Всяка цивілізація смертельна. Треба чувати, треба уважати! А чувати не потрапиш, не виплекавши в собі високих чеснот, яких потребували всі народи, що прагнули жити. Неправда, що прикметою Франції є — страх життя, соціальний консерватизм, міжкласова ворожнеча. Франція — се велич, се розсудність святих і героїв, що її не треба плутати з розсудністю грошоробів і пенсіонерів. Франція — се пановання над собою, се — риск, се — сила". Ось як промовляла людина, яку ми чули, як мали сімнадцять літ! Ось людина, яку — всі ті, що чули її — ніколи не зможуть забути, якимби шляхом потім вони не пішли.

"Хто зустрів Морраса на початку свого шляху, той до кінця ітиме з відблиском його думки на чолі. Навіть у тих, що правлять тепер нами, навіть серед тих міністрів, які завдали його до тюрми, часом, в хвилини просвітку, можна знайти, блідий відблиск Моррасової думки. Се саме можна сказати навіть про тих, які його ніколи не читали.

"Світ довкола нас змінюється, і не все можна сказати, що би ті зміни завше нас потішали. Лише Франція — не змінюється, вона лишається невільничкою своєї старомодної ідеології, своїх застарілих помилок, поволі погружається в bagno свого буржуазного соціалізму. І сяж Франція якраз є та країна, від якої пробуджені народи брали ідеї і силу, щоби збудитися. В ній знаходили вони блиск і сталість, творчу горячку, опановану розумом, гармонійне поєднання сил минулого з силами майбутнього, уважність до проблем сучасності і пророчий дар, велич спогадів і велич надії. У Франції з'явилася людина, яка втілювала в собі всі сили, що дримали в ній. Але в самій Франції та людина — лишалася безпотрібна, не прийнята, неначе вона ніколи не існувала і не навчала. А щоби упевнитися, що її дійсно нема, сю людину замкнули.

"Але хоч Франція його вислухала остання, вона не найгірше його зрозуміла. Людина, яка ціле своє життя була героєм наших сподіванок; яка вчила, що надія завше має рацію, нині представляє собою цілу ув'язнену націю: не далекий час, коли ми виберемося визволяти її".¹⁾ Стільки Бразіляш. Нижче наводимо думку про Морраса часописі, яка стоїть зовсім на протилежнім крилі сучасної політичної думки Франції; часописі з виразними лівими симпатіями.

Marianne (14 IV м. р.) писала про нього: „серед сил, яких ми можемо позаздрити йому і його вірним, є одна, на яку ми доправди не є заздрі — се його фанатизм... Привіт, який ми засилаємо йому, се наша перевага над ним. Він нам не відзаємниться тим самим...

"Шарль Моррас погорджує юрбою він думає, що вистане

¹⁾ R. Brasillach — *Charles Maurras devant le monde nouveau.*

боротися за неї... Він — самотній вартовий у брами сплячого міста, що незмордовано чуває над ним... Людина ночі, людина ненависти, що завше на сторожі, завше готова кричати на тривогу. Се заняття вартового немислиме без жертв. Він собі сам вибрав своє заняття, зрікаючись легких радостей, вигідніших обов'язків... Людина — outlaw (поза законом) є все гідна подиву.

„Він не мав стичности з юрбою. Юрба боїться Морраса. Вона знає, що він її не любить. Моррас не шукає в неї оборони. На його думку вона не має рішати ані про літературну славу, ані в справах політики... Він є той, що чатує, що ричить (hurl), що бичує... Жахлива антологія образів і зневаг, якими він обкидав своїх противників, моглаб дати цілу книгу ненависти... Скільки з його читачів, які хотілиб любити його, були в тім перешкоджені завдяки його нахилу легковажити людей... Не можливо не дивуватися сьому противникові, сьому ідеалістові, ще в 67-м році життя повному запалу боротьби. Не можна не дивуватися сьому письменникові, якого мова — така тверда і така виразна — далеко від себе тримає все простацьке. Він ніколи не зазнавав тих сильних і правдивих емоцій, не переживав того легкого чаду, яким може дихати наприклад похід голоти (cortège plebeien), паний надією чи страхом. Ся людина — се одна з найбільших інтелектуальних сил сучасности“.

Моррас — пише його біограф Сімон Арбельо²⁾ — був завше передусім людиною чину. Людина, „якої перо варта було шпади“ — як казав кардинал Андріє. Свою кар'єру він зачав від журналізму.

Gazette de France посилає Морраса 1896 р. до Греції, де тоді відбувалися олімпійські грища. По повороті звідти, він пише книгу *Атінєя*. В передмові заявляє, що „виніс з Атики досить горячу ненависть до демократії. Коротка доля того, що називали в старовину демократією, дає відчутти, що істота сього режиму є — споживати те, що створила аристократична доба. Продукція, акція вимагали твердого порядку. Споживання є менше вибагливе: ні розрухи, ні рутини їй не заважають“.

Афера Дрейфуса зеднала Моррасові багато прихильників. Се була доба „Ліги французької вітчизни“. В *Eclair* з'являється стаття Морраса під заголовком „Action Française“. „В наш час — читаємо там — треба відбудувати Францію як суспільність, відбудувати ідею рідного краю, навязати на ново ланцюг наших традицій, пристосовуючи їх до нашого часу, переробити республіканську Францію в зорганізовану в середині і сильну навні державу, якою вона була за старого режиму“. Хутко потім був заснований журнал *Action Française* в 1899 р. серед повної політичної, релігійної і військової кризи. В маніфесті читаємо: „дійсний націоналіст ставляє

²⁾ Simon Arbellot — *Maurras homme d'action*.

відний край перед усім: отже він обдумує, оцінює і рішає всі політичні питання з точки погляду національних інтересів". Рівночасно проголошується там засада монархії і починається суворо критика лібералізму. В сім часі до руху започаткованого Моррасом приєднується син Альфонса Доде — Леон Доде.

Осередковою проблемою французького життя — була для Морраса слабкість національного проводу. Францію треба зреформувати. „Націоналістична концепція була: оборона французької армії проти космополітизму жидів і масонів, засада авторитарна — боротьба проти нездарности слабої влади; на решті — децентралізація“.

В kwestії соціальної, думки Морраса були — „дати пролетаріатові сталий устрій“, дати йому домашнє огнище, зробити з нього рід робітничої буржуазії, поруч з буржуазією торговельною і промисловою. Моррас вчив, що між працевластцем і робітником одної нації існує спільність інтересів. „Осягнути цього може лише сильна держава, сильна влада, демофілія, не демократія, уряд, який урядує і править.“

Під час одного з своїх процесів 25 січня 1912 за участь в демонстрації під пам'ятником Людовіка XIV-го, президентові трибуналу Вормсові, на його запитання відповів: — „пане президенте, тепер коли ви вже знаєте хто є я, я мушу сказати, що й я знаю хто є ви. Я француз, ви — жидівської національності. Мені неможливо відповідати судії жидові“.

В 1925, між місяцями січнем і травнем, комуністи замордували сім патріотів, близьких *Action Française*: двох в Марселі під час маніфестації національної католицької федерації, чотирьох — під час зборів Патріотичної Молоді, семий Ернест Берже, співробітник *Action Française*, впав під ударами ножа одної жінки, яка взяла його за Морраса. Тоді Моррас післав до міністра внутрішніх справ (ним був тоді Шрабек), лист, в яким стояло, що „по першим новім злочині, скерованім проти патріотів, відповідатимете за нього ви, пане Абрагам Шрабек“. І додав: „я забю вас як пса“, бо „хочби ви нас і розбрюїли і віддали в руки ваших катів, все одно ви не минете кари, на яку вас засудять. В тім я даю вам слово честі людини, яка має звичку говорити поважно і яка не бреше“.

Се коштувало його року тюрми. Але убійства патріотів припинилися.

В 1935 р. — Моррас мусів поспішити на ратунок загроженого мира. Афера Абіссинії і заїла ненависть французьких радикалів і соціалістів до фашизму, ледви не вплутала Францію в війну. 140 французьких парламентарних послів — легкодушно висловилися за загострення економічних санкцій проти Італії, а се нехибно допровадило до війни. Тоді Моррас в своїй пресі — загрозив, що накаже забити їх всіх в день, коли — завдяки їм — вибухне війна. Загроза поділила — войовничі парламентарі не голосували за санкціями, але Касандра помандрувала знову до тюрми.

Перед тим на всякий випадок — Моррас порадив пат-

ріотам забезпечитися... з браку відібраних у них револьверів — кухонними ножами, щоби в разі потреби його погроза не лишилася порожньою фразою. Сей кухонний ніж в руках філософа став скандалом. Противники кричали про брутальність Морраса, про його жорстокість, навіть про божевілля.

Віруючий католик і активний націоналіст — він попав в конфлікт з церковною владою. Не бракло фарисеїв, які почали завзяту кампанію проти Морраса, допровадивши її аж до порогів Ватикану. «Вони прийшли розлючені, мов пси, щоби сказати мені: „осудіть його, найсвятіший отче, осудіть його“! Я відповів їм: „Ідіть геть, ідіть читати ваш молитовник, ідіть молитися за нього“. Такі були — як доносять свідки тої сцени — слова Пія X-го в 1909 році. Кардиналові Кабрієрові папа сказав, що він не осудить *Action Française*, бо вона боронить засади авторитету і порядку. Великим прихильником Морраса був і покійний кардинал Мерсіє — постать теж не дуже мило виджена фарисеями. Але в 1926 році *Action Française* таки попала на індекс.

До конфлікту з Ватиканом незабаром долучився конфлікт з графом Паризьким, претендентом на французький трон. Нарешті — в 1936 р. масонсько-радикально-соціалістичний уряд III-ої республіки розв'язав групу *Action Française*. Відповідю Морраса була заява, що — «ідеї не можна розв'язати». Діяльність групи триває далі.

В *Anquête sur la Monarchie* він пише, що його група — не є ні виборчим бюро, ні допомоговим товариством, ані опозиційною партією, ні філософічною школою. «Ми — пише — є змова (conspiration). Ціль нашої конспірації — доконати зміни нашого інтелектуального наставлення». Засади групи були — як він їх формулує в *La démocratie religieuse*, є «любів рідного краю, любов релігії, любов традиції, любов матеріального й морального порядку, ненависть анархії і чужоземщини».

Головні органи групи такі: оснований в березні 1908 р. (замість журналу) щоденник, *Action Française*, що веде пропаганду проти демократії і республіки, і що є головним ланцюгом, який зв'язує в одну цілість прихильників моррасівської доктрини; Інститут (оснований в 1906), се школа присвячена дослідкам над філософічними, політичними, соціальними, економічними, літературними й мистецькими справами в дусі ідей Морраса, свого роду арсенал політичних наук кузня, де переводиться ґрунтовну критику думок, що в XVIII і XIX вв. підважали традиційну ідеологію старої Франції. Інститут видає *Cours et Conférences d'Action française*. Крім того існує *Action Française Agricole* і *Комісія пропаганди* заснована в 1920.

Кріза, яку переходить підрита соціалізмом і радикалізмом республіка, багато спричинюється до зросту ваги і значіння у Франції Морраса, його ідей і його групи.

Т. С.

В гостині у масонів

Одному з редакторів французького тижневика *Gringoire* удалося дістатися на — очевидно таємні — збори масонської льожи. Нижче подаємо його сумлінний звіт:

Ми вже відкрили нашим читачам, що вісім міністрів: Блюм, Оріоль, Кампінкі, Дельбос, Віолет, Кот, Монне і Муте, промовляли на засіданні ради міністрів, у користь інтервенції в Іспанії: ясна річ на користь, червоних.

Тепер — спираючись на наші точні відомости, можемо довести, що тою самою справою зайнялася і масонерія. Цілу діяльність „братчиків” на користь інтервенційної акції тримає в своїх руках льожа *Plus Ultra*.

Ся еспанська льожа, що входить в велику льожу Франції, звернулася до федерального комітету (виконавчого бюро) свого чину, з таємним письмом. Ось його проречистий текст:

Високошановані братчики, республіканській Іспанії напевно прийде кінець, коли нашому чинові не вдасться — чогоб то не коштувало — добитися, щоби французький уряд наново відкрив піренейську границю коло Серданя, а крім того прислав більшу кількість зброї і воєнного матеріалу.

Ми — з сумом стверджує масонське посланіє — всі заприсягли вірність, допомогу і опіку нашим нещасним братчикам на цілій земній кулі.

Чи ви боїтеся?

Хто стримує вас?

Надзвичайна делегація — з сімох братчиків — майстрів, узброєних мечем, перед якими йшов „хлопчик” з свічником з трьома галузками, передала посланіє братчиків Дуаньонові, великому майстрові Великої Льожи і голові виконавчого комітету АМІ (інтернаціональної масонської асоціації) і Артурові Мілеві, першому заступникові і великому командорові Великої Колегії обрядів Великого Сходу.

Льожа *Plus Ultra*, з свого боку, вислала до всіх братчиків записку під назвою — „Увага, французький громадяниніне!” Записка складається з 120-х рядків, і надихана крайною ненавистю і всякого роду провокацією. Записка перераховує насамперед фашистські країни: „Німеччину, Італію, Швейцарію, Бельгію, Люксембург, Андору, Долішні Піренеї (sic!) і східні Піренеї (resic!)”. Кінчиться записка такою погрозою:

Уважай, французький громадяниніне! Якщо завдяки якійсь незро-

зумілій сліпоті, ти й даліше відмовлятимеш нам зброї, то незабаром тобі самому доведеться взятися за зброю і проливати твою кров. Ти побачиш твою країну під пятою наїзника і твоїх синів поріжених між собою.

Під усім підпис: „один еспанець”.

Щоби підтримати справу, яку піднесло посланіє і записки, була заряджена мобілізація всіх активних членів льож. Льожка *Права Людини* зібрала на кадетській вулиці триста своїх членів, які галасували і дебатували впродовж трьох годин на тему: чи ми позволимо — без протесту — мордувати наших еспанських братчиків?

Очевидно постановлено, що — „не позволимо”, та що цілу справу треба передати до ради чину Великого Сходу, яка — в свою чергу — мала її звітувати братчикам - міністрам.

Також і в льожі *Eleusis* горлячо радилися на тему: Війна в Еспанії і франко - англійське невтручання. Принято постанову, в якій висловлено погрози тим французьким і англійським міністрам, що — як підозрівали — співчували з справою невтручання. На другий день о 21 год. 15 хв., на тій самій кадетській вулиці, в темплі ч. 4, (другий поверх наліво, перші двері направо), мала свою інформаційну відправу льожка *Єрусалим*.

Нарадами кермував „високодостойний” Дерубе, в супроводі грубого, з обличчям бугая, добродія, також „високодостойного” з льожки *Новий Світ* (темпель ч. 12, вулиця Пармантіє).

По конечних формальностях забрав слово братчик Міллер, оратор льожки, на тему: „шість місяців в службі республіканської Еспанії”. Без зайвих слів, Міллер заявив нам, що він є інженер і сотник в інтернаціональній бригаді.

— Я — казав він — у Франції на короткий час, щоби виконати тут одне дряжливе доручення на приказ генерала Міяхи, військового команданта Мадрида. Користаю з хвилини вільного часу, щоби представити вам цілу небезпеку, яка грозить республіканській Еспанії і благувати вас допомогти їй всякими можливими способами.

На бажання кількох братчиків, жадних довідатися новин, Міллер досить хутко приступає до звірень. Без всякого вступу оповідає про bestialства, доконані червоними, з видимою втіхою урадованого, але все ще незадоволеного сектяра, перечислює він нам, як свідок, розстріли фашистів і масове руйнування церков та монастирів. Міллер признається, що є комуніст. Адорує і подивляє Марті і його енергійну акцію в Альбасеті, де той був „головним комісаром для очищення запілля”. Балакучим тоном звіряється він нам,

що славнозвісна тюрма в Альбасеті була завше повнісінька, не зважаючи на те, що присуди „народного трибуналу“, які западали двічі на день, повинні булиб розрідити населення в'язниці.

Також звиряється нам Міллер, що братчик Хуан Негрін, голова еспанського уряду - привида, звязаний занадто галасливою діяльністю товариша Марті, зажадав його відкликання до Москви.

— Не зважаючи на се, — говорить Міллер, — фашисти нічого через те „не втратили“, бо на місце Марті наші московські товариші призначили його помічника, Віталія, вінжеж Гайман, — учня, який перевисшив учителя...

А коли один з присутніх на зборах братчиків дозволив собі чудуватися жорстокості Марті і Віталія, Міллер рішучим голосом відказує:

— Треба було перепроводити чистку, і її перепроводили. Точка!

І оповівши про французів, яких Марті наказав розстріляти, змусивши передтим їх самих викопати собі могили, Міллер вертає до свого викладу. Призначений до одного інженерного відділу, він досить подрібно оповідає, кудюю перевозиться до Еспанії французький воєнний матеріал і скоростріли Гочкіса:

— Се все йде через Піренеї і Пуїгсерда, дуже просто!

Він кінчить, жадаючи від Льюжи „ужити всіх своїх впливів на братчиків міністрів, щоби прийшли з допомогою республіканській Еспанії всякими легальними або иншими (sic!) засобами“.

Льюжа відповідає на сей заклик горячою постановою, прийнятою одногласно, в тім числі і голосом редактора *Gringoire'a*.

Бурхливі оплески. Зібрано на тарелю 235 „цеголок“ (франків) і все кінчиться о 12 год. 10 хв. Братчики розходяться, гестикулюючи і дебатуючи між собою.

Стільки Gringoire про банду змовників, що — в самім осередку Парижа — нараджується над акцією, яка може стягнути Францію у війну в інтересах міжнародної масонерії і Сталіна. Акції тій — яка заливає кров'ю нещасну Еспанію, пускаючи з димом церкви і монастирі — приплескують і наші непочитальні маніяки в краю, з солодкими словами про „людяність“, „нацифізм“ і „демократію“...

В. Д. Гобард

(З англ. о. Т. Д. Волохатюк)

Чи буде Африка причиною нової війни?

(економічне й політичне значіння чорного
континенту)

(За дозволом журналу *Review of Reviews*
Copyright reserved)

Нове зацікавлення Африкою почалося відколи італійці завоювали Абіссинію. Дальші події, як заворушення і зміна адміністрації в Єгипті, зміна британської політики в справі морської оборони імперії і поїздка південно-африканського міністра війни, Освальда Пірова, до Лондону, те зацікавлення збільшили. Появилися статті про багатство південної Африки, новинки про плян будови воєнно-морської бази в Кейптавні і про майбутню світову виставу в Йоганесбургу, а серед тих новинок — натаки про португальські африканські колонії Мозамбік і Анголу та їх великі природні багатства.

Світ числиться з тим, що Німеччина формально зажадає звороту колишніх своїх африканських колоній. Часопісі пишуть про те, що коли Німеччині відмовлять у цьому, то вона пробуватиме експанзії на схід — в Росію. Зазначають також, що, здобувши Абіссинію, Мусоліні все більше звертає очі на ті країни середньої Європи, що на схід від Італії.

Американцям, що мають майже всі потрібні матеріальні ресурси, як вовнину і збіжжя, шкіру, вовну, бавовну, мідь, вугілля, нафту, залізо і т. д., а також великі незаселені простори, тяжко се все зрозуміти.

Тимчасом Африка має майже всі природні багатства, яких європейські країни або зовсім не мають або тільки в недостатній мірі, і в додатку ще й досить землі, на якій можна поселити надвишку населення або безробітних. Чорний континент дає широкі можливості торговельної експанзії, а опріч певного щорічного зиску в готівці від інвестицій, колонії можуть у потребі постачати військові резерви для метрополій.

Через те, що Африка може дати більше матеріальних засобів, відкрити ширші можливості для торговельного розвитку і має більші земельні резерви для колонізації, аніж середня Європа або південний захід СРСР, я гадаю, що коли взагалі прийде до війни, то саме з причини питання європейських колоній в Африці. Сам конфлікт може прийняти форму інвазії України або середньої Європи, або погрози такою інвазією, але остаточною ціллю буде здобуття територій в Африці.

Чому я гадаю, що воно так?

Поперше тому, що з суми якихось 940 мільйонів дол. світової продукції золота, поверх 400 мільйонів річно дає Африка. Канада і Злуч. Держави разом добувають ледви половину сього. Подруге тому, що в Африці живе около 180 мільйонів муринів, які ще кілька літ тому не мали й не потребували майже нічого з того, що виробляють білі, а які починають тепер цінити коди, ножі, баняки, одіння, всякі знаряди та інші фабрикати білих. Се отвирає ринок, який постійно зростає і якого дальшого розвитку ніхто не може передбачити.

Потретьє тому, що Африка має величезні поклади багаті мідної руди, найбагатші в світі запаси хрому, великі й багаті поклади азбесту, цини, олова, цинку, вугілля, платини, кобальту, міки (салікатів), фосфату, поташу й соди. Нарешті тому, що Африка продукує великі засоби вовни, шкір, воловини, цукру, кори з тропічної акації, пальмової оливи, коріння, кавчуків, збіжжя, бавовни, кави, тютюну, овочів і шкірок.

Серед європейських країн немає ні одної, яка могла б конкурувати під тим оглядом з Африкою. Немає в Європі країн, що до такої степені як Африка, притягала до себе увагу керманічів держав, які відчують потребу експанзії або потребу ставити опір чужій експанзії.

Крім того, я гадаю, що Африка буде причиною наступної війни, ще й тому, що — як тепер думають, легше захоплювати колонії, аніж завойовувати зорганізовані самостійні держави. Колонії — тільки приналежности метрополій і не підходять під категорію самостійних країн, а тим самим можуть бути більш законною здобичю, аніж старі зорганізовані держави, що посідають їх.

Візьмім типічну африканську колонію та простудіюймо її відносини до країни, яка посідає її і нею управляє. Напр. північну Родезію. Я проживав у тій країні довгі роки як ранчер (скотовод), фармер і ловець та знаю її добре.

Північну Родезію отворено для білої колонізації около 1900 і ся колонія нова, як і інші африканські колонії, за виїмком південної і північної Африки та Єгипту. Положена в середині континенту, безпосередно на південь від Конга, північна Родезія не має власного порту, але має залізничне połącнення з обома океанами, індійським та атлантийським. Країна ся — високорівня з кількома невисихаючими ріками і численними гаями. В більшій мірі придатна на плекання худоби, в меншій — на рільництво. Клімат пригожий для білих поселенців, але покищо число білих колоністів не перейшло 10.000. Муринів є один і чверть мільйона.

Гірництво, особливо ж добування міді, головний та найбільше рентовний промисел, а заробітки звязані по найбільшій часті з копальнями. З тисячами автохтонів, які дістають приписані правительством харчові пайки, копальні — є головний внутрішній ринок на воловину та інші скотарські й рільничі продукти колоністів. Без копалень Родезія була б до-

сі відносно бідною та примітивною країною, як я застав її п'ятнадцять літ тому.

Тоді одинокі одіння, якщо се можна назвати одінням, яке уживали автохтони, що приходили на роботу, був кусень шкіри, що звисав на переді. Мало хто з них мав шкіряну верітку на плечах, а лише дехто стару сіру військову блюзу або штани та сорочку. Страву варили в глиняних горшках, в дорозі носили зі собою ватровий кийок, а дрова рубали круглим куснем заліза, виклепаним у вістря і застромленим у тяжкий гудзоватий дрючок. Землю обробляли, разом з своїми жінками, ручно примітивними мотиками. Воду до пиття і варива носили жінки з джерел або річок у глиняних горшках на раменах або головах. Коли треба було перевезти щось велике або тяжке, напр. збіжжа, то запрягали воли до саней, які робили з великого росохатого дерева, пропаливши діру в головах.

В столиці країни, Лівінгстоні, було лише кілька автомобілів, які могли ходити тільки по місті, бо поза ним для них не було доріг. Будівлі, включаючи Правительственну Палату, були з фалдованої залізної бляхи. Поза залізницею перевозити тяжкий вантаж найвідповідніше було возом, який тягнуло 16 — 18 волів. Хто хотів дістатися кудинебудь, мусів іти пішки, бо коні гинули в тій країні заскоро і людям не оплачувалося тримати їх. Готелі були бідненькі та малі, і тільки в Лівінгстоні було електричне освітлення та лід.

Десять літ пізніше, близько білої оселі або залізниці, вже тяжко було побачити автохтона тільки зі шкіркою на переді. Крамниці мали великий попит на плуги та перкалі. Коци, по ціні від 50 центів до 6 доларів, заповнювали крамничні полиці. Суконки, черевики, ножики, сокири, відра і баняки, вазеліна, капелюхи, мука, цукор і чай, овочеві консерви, столові ножі і вилки, сільця та безліч інших товарів стояло по крамницях на продаж або заміну.

Богато автохтонів купувало вози і біди (двоколісниці). Білі мали автомобілі, а дехто з виставніших власні електровні та артезійські криниці. Колишні бідненькі готелики розбудувалися у вигідні готелі з 20, 30 і більше кімнатами. Залізничі стації з залізних шоп перемінилися в гарні камінні будинки. Можна вже було телефонувати від містечка до містечка. Було більше поліції та більше і краще виеквіпованих правительственних лікарів.

В 1933 північна Родезія ввозила товарів на майже 10 міл. дол, та вивозила на 50 відс. більше мінеральної руди і сирівців. Правительство мало около 4 міл. дол. приходу, який покривав видатки.

Північна Родезія виросла на протекторат немалої вартости для бритійської імперії, бо хоч вона відносно нова країна, то зате цінна для Англії під неодним оглядом. Ся колюнія є джерелом таких сирівців, як мідь, олово, цинк, ванадій, золото і кобальт, які можна добувати дешевим коштом завдя-

ки великій резервовій армії дешевого, автохтонного робітника. Родезія продукує доброго сорта тютюну, який конкурує з тютюном, привезеним з Америки. Дає збіжжа, шкіри, бавовну, чай та інші рільничі продукти. Має землю для англійських кольтоністів, а ще більше нагод є там для торговельників та інших вільних занять. Вигляди для торгівлі може навіть важніші в сій країні, аніж її природні багатства.

Пятнацять літ тому автохтони мало посідали готівки. Крамарі провадили по найбільшій частині товарообмін: стільки фунтів збіжжа за шмат матерії, стількито бичків за коць, і т. д. Сі бички і збіжжа, і шкірки, і пильний віск, і шкіри — відвозили волами до залізниць і продавали на ярмарках подорожним купцям або висилали до торговельних фірм у південній Африці, які вже експортували те все за море. Таким чином заміна продуктів, які крамар прийняв за свій товар, на готівку була повільним процесом. Отже й кредит мусів бути відповідно великий та розтягатися на довший час.

Сьогодні автохтонне населення має в своїх руках відносно велику суму готівки. Товарообмін провадиться ще й досі, але повернути продукти своїх покупок у готівку тепер крамареві багатого легше. Між торговельними станицями та залізничними станицями курсують тягарові авта, які перевозять крам та краєві продукти. Залізниця дають красшу обслугу. Країна офірує більший ринок збуту і за готівку легше, бо копальні та інші підприємства виплачують великі суми гроша.

До сього прийшло не тільки наслідком здібности автохтонів дістати більше праці і за висшу платню. Освіта, яка поволі поширюється серед автохтонного населення, також грає при сьому немалу роль. Маю на думці не так науку письма і рахунків, яку дають місійні і правительственні школи, а скорше ту освіту, яку набувають автохтони, стрічаючися з білими поселенцями по копальнях, залізницях та інших підприємствах білих людей.

Оборот нефахової робочої сили на кождім ренчі, фармі, торговельнім підприємстві, залізничій стації і пр. дуже скорий. Автохтони приходять до праці, щоби заробити певну суму гроша на хатний податок або купно жінки, рушниці чи якого иншого означеного предмету, а заробивши, скільки їм треба, лишають роботу і вертають до свого села.

Але в часі свого короткого життя з білими, автохтони бачать у роботі плуги й культиватори, пізнають ужиток молотків, пил, сверлів, цвяхів, шруб і завіс, фарб, штучного навозу, силець, цегли. Коштують їжу білої людини — цукор, консерви, хліб. Починають цінити пригідність штанів, сорочок, капелюхів, черевиків, дощевиків та иншого одіння й обуви. Хатні помічники дискутують про тарілки, ножі і вилки, баняки, та про те, як живе біла людина і його рідня.

Наслідком сього автохтон вертає до свого села з новими думками і досвідом, які передає иншим: тим, що не бачили річей, з якими він так недавно познайомився. Постепенно сей

рід знання поширюється і таким чином повстають нові бажання і потреби. Зайти тепер у котре небудь село в Родезії і не побачити більшости мужчин у штанцях та в сорочці (або й у двох) — незвичайна річ. Жінки мають своє одіння, а також баняки й емалювані миски замість глиняних горшків та мис. Хатні двері збиті цвяхами, і булоб дивно, колиб хто в селі не мав кількох знарядів, черевиків, капелюхів та одіння.

Попит автохтонів за тим всім зростає не тільки щодо кількості, але й щодо різnorodости та якості. Крамарі мають сьогодні на складі шовки, жіночу білизну та шовкові панчохи. Коци бувають ліпшого сорта, а деякі крамниці мають повний вибір черевиків. Де передше могло бути пів десятка плугів і всі однакові, там сьогодні стоять перед крамницею десятки опакowanych плугів і малих культиваторів усякого виробу та величини й ціни.

Крамниці серед автохтонного населення скоро стають подібні до мішаних крамниць по американських містечках. Нитки, голки, бавовняні вироби, залізні товари, вудки, шруби, всякі знаряди, одіння, карти, ліки, харчеві продукти та всякий инший крам заповнюють полиці. Де передше один білий міг легко дати раду бізнесові при допомозі одного автохтонного помічника, там нині працює два або й три білі і кількадесять автохтонів.

Товарообмін за збіжжа не провадиться вже фунтами, а міхами і навіть сотками міхів, бо автохтони беруться все більше до всякої господарки і дуже часто стають малими продуцентами. Готівка появляється при торговельних транзакціях все частіше, а чимало автохтонів має щадничі конта по своїх почтових урядах.

Такого зростаючого ринку збуту потребує всяка промислова країна — Англія чи Німеччина, Італія чи Бельгія — і боронитиме його або старатиметься здобути. Колиж вдатку така кольонія є джерелом сирівців, яких брак метрополії, або дає кольонізації можливості, то зрозуміло, чому європейські країни високо цінять Африку.

Кольоніяльні посілості цінні ще під двома незамітними але немаловажними оглядами. Се посередні субсидії, які дають корабельним фірмам кольонії і, що ще важніше, щорічний доплив свіжої готівки з кольоніяльних посілостей до метрополії. А що перше звязане з другим, то й говоритиму про обидві справи разом.

В північній Родезії — беручи її далі як типову африканську кольонію — живе багато білих працівників обох полів, при залізницях, банках та державних урядах. Всі вони дістають, звичайно що два і пів, три або три і пів року, шістьмісячну відпустку до „старого краю“, з повною платнею та оплаченою подорожю. Отже рік-річно мандрують з Родезії до Англії мужчини й жінки з готівкою в гаманці та з оплаченими поворотними білетами на англійських кораблях.

Таких подорожних дає північна Родезія до 2.000 що ро-

жу. На протязі трьох літ кождий з них щадить всякий можливий пенс на те, щоби мати за що провести як найприємніше вакації в рідному краю. Більшість працівників дістає урядове або компанійне мешкання даром або за оплатою невеликого чиншу. Більшість з них дістає також, у тій чи іншій формі, підмогу при перевозі харчів та хатних річей, в медичній обслузі та для утримання домашньої служби з автохтонів. Тож вибираючися на вакації, вони мають поважну суму гроша на видатки, пересічно яких 500 ф. стер. себто 2.500 дол.

Таким чином від малої Родезії, яка зовсім не належить до найважливіших британських колоній в Африці, дістає Англія рік-річно 5 міл. дол. готівкою. Се для Англії св і ж и й гріш, гріш, який відходить з Родезії і назад не вертає. Гріш, який іде на люксові річі, на які пересічний мешканець Англії, дозволити собі не може. Мужчини і жінки, які приїзять до „старого краю“ на вакації, жадні театру, авта, забав і розривок, нового одіння та всякої дрібної екстравагантії. І на се видають свій гріш.

Правительство зацікавлене, очевидно, в англійських перевозових фірмах більше аніж у чужих, а банки та залізниці тісно звязані або фінансово заінтересовані в англійських пароплавах. Тож їхні працівники подорожують головно кораблями, на яких повіває англійський прапор. Дві тисячі поворотних білетів що року, — се від Родезії посередня форма субсидії, якою англійському мореплавству не годиться погорджувати.

Річно десять мільонів доларів ввозу і п'ятнацять мільонів вивозу; п'ять мільонів готівки у старий край; корабельні субсидії в висоті двох тисяч поворотних білетів. Запасів мідної руди на 236 міл. тон. Інвестиційні та бізнесові вигляди для мільонів англійських фунтів та тисячів британських горожан. Заняття для тисячів англійців в адміністрації, банках та при залізницях. Зростаючий ринок збуту серед поверх одного з чвертю мільона автохтонного населення. Чи можна дивуватися, що Англія хоче затримати для себе північну Родезію та відкидає всякий натяк віддати сусідню колонію Танганайку Німеччині?

Танганайка має поверх 5 міл. автохтонного населення. Має свої власні порти над Індійським Океаном та сотки миль залізниць. 5 міл. худоби, 5 міл. овець, 3 міл. кіз і 5 міл. безрог. Ввозить річно товарів за 10 міл. дол., з того поверх 50 відс. з Вел. Британії.

З Танганайки, подібно як з північної Родезії, їдуть колоністи, урядовці та інші працівники до Англії з готівкою і теж англійськими кораблями. Автохтони Танганайки поліпшують своє економічне становище і їхні потреби зростають як і в родезійських. Ринок збуту в сій колишній німецькій колонії богато більший, аніж у Родезії. Тож не диво, що губернатор Камерон недавно заявив: „Колоніяльні мандати не мають застереження про речинець або передачу. Танганайка є частиною британської імперії і нею залишиться“.

Візьмім під увагу значіння для Англії її африканської імперії, яка складається з 15 більших британських колоній і про-

текторатів, не виключаючи південної Африки. Коли візьмемо північну Родезію за пересічну серед кольоній — і слушно, бо деякі з них більші, а деякі менші — то се означатиме, що африканські кольонії дають Англії що року 75 міль. дол. готівкою, що якихось 30.000 людей їде рік річно до Англії й назад на британських кораблях, при чому кошти їх подорожжі покривають кольонії, які ввозять товарів на 150 міль. дол. річно, з чого найменше половину з Вел. Британії.

За те ці кольонії вивозять, при преференційній тарифі та інших біржових привілеях, мінерали, золото та рільничі продукти всякого рода на суму майже 225 міль. дол., з якої велика частина йде до Англії та інших країн імперії.

Треба зазначити при цьому, що хоч Англія достарчила головний запас гроша на початкову розбудову кольоній, то вони позички сплачують. Ці краї не тільки підпомагають англійське морепластво, дають Англії свіжу готівку, купують у неї фабрики і посилають до неї свої мінеральні сировини і рільничі продукти та абсорбують і дають заняття тисячам англійців, але й спираються, під фінансовим оглядом, на власних силах.

Такий стан існує не лише в британських, але також у французьких, бельгійських та португальських кольоніях, а в свій час заіснує і в італійських. Порівняймо сей стан зі станом східної Європи і пригадаймо собі, що Африка ще дуже молодий край; що далеко їй ще до вершка економічного розвитку, а тоді зрозуміємо, чому при згадці про кольонії Європа звертає свої очі на південь — за Сагару.

При цьому треба згадати про ще одну, спеціально африканську обставину. На цілому тому великому континенті було тільки три народи, що могли боротися, в новочаснім розумінні, з якоюнебудь європейською державою, яка хотіла забрати їхні землі. Ці народи — північні араби, єгиптяни та абісинці. Говорю про се в минулому часі, бо абісинці підбиті, араби під контролею, а єгиптяни в більшій або меншій згоді з Британією.

В ніякій иншій країні світа, хіба з виїмком Індії, не можливе перебрання земель і населення без великого клопоту зі сторони автохтонів до такої міри як у Африці. Се дуже важна точка для якоїбудь програми територіальної експанзії.

Зате напр. охорона та контролю населення України вимагала від Німеччини далеко більших і сталих видатків на поліцію та армію. Україна, хоча й дуже багатий край, не може дати Німеччині стільки користей, скільки вона може мати з Танганьики, яка посідає багато різнородніші і більші матеріальні ресурси. Окрім сього Україна густо заселена і з огляду на високий кошт адміністрації, не могла б дати Німеччині готівки, яка пішла б до метрополії з Танганьики*).

*) Очевидно, мусимо застерегтися проти дивного погляду автора на Україну, як на евентуальну чийось кольонію. Гадаємо, що в поширенні подібних поглядів не без вини ті наші інформатори, які трактують Україну, не як країну, яка має стати незалежною, а як чийсь додаток.

Взагалі, трудно представити собі, щоби Німеччина під оглядом територіального здобутку воліла скорше Україну, аніж кусень Африки. Тому, що я так думаю, мені зрозумілі постійні натяки Німеччини, що вона потребує кольоній; що, як одна з великодержав, має право на них, та що Португалія, яка мала, відносно незначна і безборонна країна, фактично не потребує таких просторих кольоній, як вона посідає в Африці.

Мені зрозуміло, чому південна Африка, при торгах з Англією в справі нової воєнно-морської бази в Кейптавн, домогалася, щоб колишню німецьку південно-західну Африку включити до Південно-африканського Союзу та щоби при евен-туальному поділі португальських кольоній в Африці приділити їй велику частину території. Мені зрозуміло, чому Німеччина хоче дістати назад свої кольонії і чому Мусоліні стер Абіссинію, як державу, з лиця землі. Зрозуміло, чому Франція і Англія, Бельгія і Португалія занепокоєні німецькими кольоніальними домаганнями.

Мені зрозуміло також, чому Японія повела такий сильний економічний наступ на зростаючий ринок збуту серед автохтонів Африки, і чому європейські держави, які мають кольонії на цьому континенті, глядять з таким занепокоєнням на її торговельну інвазію.

Все те мені зрозуміле. Одначе я не бачу конкретної розв'язки кольоніального питання в Африці. Війна може тільки змінити політичну мапу Африки і залишити по собі ворожі почуття на місце теперішньої дипломатичної ввічливості. І коли заінтересовані країни не потраплять розв'язати своїх між-державних економічних труднощів системою виміни по засаді давати і брати, жити і давати жити, то до війни врешті прийде. А її причиною буде Африка, чорний континент, країна автохтонів, диких звірят, фебри, пралісів і пустинь, як представляють собі Африку американці. Європа знає про сей погляд американців, але знає також, який багатий та цінний для неї є чорний континент і як дуже їй Африка потрібна.

Курт Піс

В Голівудській кузні

В Європі громадську думку про фільми і про театр виховують часописи. В Америці беруть на себе те завдання жіночі організації. Вони рішають про смак і звичаї і треба, щоб кіно було послухне їх диктатурі.

Рухливість палких людей, що займаються громадською мораллю невсипуща. Вони цензурують фільми методично і дбайливо нотують свої досягнення.

Протягом останніх місяців заапробовано 86.8% фільмів, 11% признано фільмами сумнівної вартости, а 22% засуджено.

Є се ideale відношення, але не все було так. Щоби поборювати неморальність екрану, деякі релігійні організації колись ставили перед кінами священників, які недопускали туди молоді.

Цензура діє без огляду на рід теми. Заборонено напр. поручати комічну роль духовній особі, а мексиканський уряд енергічно заперестував з того приводу, що надто часто ролі бандитів грали люди з опаленим лицем і мащеними вусами.

Щоби улекшити працю цензури, великі спілки створили особливе бюро, знане в світі під назвою Бюра Гейс. Є се одинокий знаний примір добровільно організованої цензури.

Бюро се заінстальоване в кількох кімнатах великого голівудського будинку. Його директор, Віль Гейс перебуває в Нью Йорку, але дійсно заряджує всім Джек Брін, колишній журналіст, грубий чоловік з білим волоссям.

Офіційна ціль бюро, полагоджувати непорозуміння між спілками і установляти провідні лінії моральности на екрані. Містер Гейс є презвитеріянцем і його ідеї є не досить широкі.

Містер Брін показує мені кодекс, установлений його бюро і в якому є зібрані правила кінематографічної моральности. Витягаю звідти такі місця:

„Подружна зрада може бути часом потрібна в сценарії, але не повинна бути ніколи виразисто насвітлена, ані оправдана, ані привабливо змальована.

„Сцени зведення або знасилування не є ніколи приливою темою для комедій. В найгіршому разі можна про них тільки натякнути і тоді, коли є се рішуче потрібне.

„Заборонені теми: сексуальні збочення, торгівля живим товаром, венеричні недуги і сцени породів.

„Цілковита нагота ніколи не є допустима. Торкається се реальної наготи або в сільветі.

„Такі теми треба трактувати в границях доброго смаку: повішення, брутальність, жорстокість у відношенні до дітей або звірят, хірургічні операції“.

Ще інші правила торкають питань релігійних і політичних.

— Як працюєте в практиці? Цензуруєте фільми щойно тоді, коли вони покінчені?

— Ні — відповідає мені пан Брін — була се стара метода, але надто коштвна. Сьогодні ми цензуруємо в превентивний спосіб і найчастіше самі сценарії. Думаю, що я є людиною, яка найбільше читає в цілих Зєдинених Державах. Одного року предложено мені 3000 сценаріїв і з сього перечитав я самий майже половину. А оглядав я 500 фільмів. Урядовці мого бюро бачили їх 1800. Очевидно багато фільмів проходить без цензури, як нпр. подорожничі фільми, документарні і т.п. Але не треба ніколи надто довіряти. Ось наприклад накручують в тій хвилині *Ромео і Юлію*...

— Шекспіра?

— Так, є там сцена в кімнаті Юлії, якої я не можу пропустити. Деякі актори і режисери є завжди небезпечні. Не маю потреби називати їх вам.

— Сьогодні — продовжує містер Брін — приходять радитися мене про всі дрібниці. Даю вказівки, як присягати на екрані, як довго має тривати цілунок і під яким кутом треба його приймати..

Ті відвідини зробили на мене сильне вражіння. Цензурується *Ромео і Юлію*. Бідний Шекспір, що робивби він сьогодні в Голівуді? Що роблять невідомі Шекспіри, коли вони туди заблукаються?

Сучасні Шекспіри...

На терені кожного студію стоїть будинок з трьома поверхами і з пятьдесятьма кімнатами. В кожній з тих кімнат приміщено бюрко, два або три крісла, стіл і машину до писання. Перед кожним бюрком — людина що пише.

Се письменник, якому поручено творити фабулу. Його завдання — величезне та виснажуюче.

Полювання на нові сюжети є безупинне. Триста пятьдесять фільмів річно вимагають триста пятьдесять нових історій на рік. Вони не істнують, їх треба видумати.

Ось чому є в Голівуді спеціальні уряди, яких одиноким завданням є читати все, що друкується в цілому світі: книжки, часописі, збірники, театральні пєси. Ті читачі, пригтовляють скороти всіх сюжетів, що надаються до фільмовання. Апетит екрану мов у Гаргантюа.

В Ньюйорку нема жадної пєси, яка не булаб куплена, ще заки представлять її публиці. В численних випадках кінематографічні товариства фінансують нові твори. Вони ризкують втратою гроша, але запевняють собі права.

Та не вистарчає купити твір. Треба зладити з нього фільм. Та переміна відбувається в щойно нами описаних павільйонах. Працю в них суворо регулюють. Письменники мусять сісти до своїх машин в дев'ятій годині і залишатися на місцях аж до пятої пополудні. Вони зобовязані доставити кожного тижня відповідну кількість праці.

Є в Голівуді 749 авторів зайнятих фабрикуванням сценаріїв. Походять вони з усіх країн світу. Вистане, щоби якийсь твір мав успіх в Будапешті або в Кельні, щоби його автор негайно одержав пропозицію з Голівуду. Коли він дасть себе намовити, починається для нього дивне життя, з якого мало хто може вирятуватися.

Що роблять вони? Вони пишуть, але в незвичайних обставинах. Платять їм тижнево, нераз по 5000 доларів. Але за ті величезні гонорарі не жадають від них архитворів.

Приймав мене найславніший сценарист Голівуду, автор *Се сталося одної ночі, Ціле місто говорить* і т. п.¹⁾

— Найнещасливіші, каже мені п. Рісвін — се європейці, Обовязок дати кожного тижня якусь кількість праці вимучує їх, або доводить до розпуки.

Один відомий мадярський драматург розказує:

— Уявіть собі, що менеджер студії закинув мені, що я не точний. Він звернув мені увагу на те, що протягом вісьмох днів я проводив у бюро тільки кілька годин денно. Коли я відповів, що я працюю в себе дома по ночах і показав йому мою працю, сей недовірок викрикнув: „Як, ви працюєте в себе?“ і мав такий зчудований вираз лиця, що я мусів довго пояснити йому, що є можливо писати і поза мурами його закладу.

— Але колиб се були тільки менеджери — продовжує нещасний драматург... Ми мусимо рахуватися також з продуцентами, які встрявають всюди і роблять наше життя пеклом. Приходиш рано з надією покінчити комедію, що відбувається в крамниці квітів, а тим часом треба докінчувати єгипетську історичну драму. Переходиш з фарси до трагедії без ніякого попередження. Се всеж таки ліпше, як статися спеціалістом.

— Спеціалістом?

— Так, спеціаліст — се бідолаха, якому раз у житті вдалася одна сцена, наприклад автомобілевий випадок і який вже раз на завсігди засуджений займатися тим самотнім сюжетом. Є тут спеціалісти від усього, для всіх епох і від кожної ситуації. Маємо спеціалістів від діяльогу, які викінчують сценарії, писані ким иншим, вони зобов'язані вквітчати їх діяльогом.

Найчуднішою спеціальністю є конструкція мостів.

— Що се є?

— Як добре і не бувби написаний сценарій, завжди трапляється момент, коли потрібно перескочити з одної ситуації в другу з мінімумом неймовірності. Конструктор мостів має збудувати можливу сполуку між двома ситуаціями, неможливими до сполучення. Напримір, герой є в тюрмі. Треба, щоби він увільнився з тюрми і знайшов жінку в обіймах

¹⁾ *It happened one night, The whole town is talking.*

приятеля, не поповнюючи ніякого нелегального вчинку. Як се зробити? Конструктор мостів має видумати втечу. Або сліпа героїня має відзискати зір, але так, щоби ніхто про те не знав. Завданням спеціаліста створити чудо. Він працює над вигадками. Небо є його союзником, чуда — його акцесоріями. Він вигадує випадки, другорядні персонажі, взагалі всі тріки, які помагають фабулі видатися правдоподібною.

Більшість письменників нудиться і знаходить завжди спосіб вирватися. Їхня велика розривка, се ходити на перегони.

Всі грають в покера. Нерідко, отворивши двері бюро, можна застати чотирьох славних письменників, як приклякнувши на долівці грають в кости.

Всі голівудські автори мріють про малий хутір, де вони моглиби нарешті знайти затишне пристановище і писати мистецькі твори.

Дехто втікає, але майже завжди вертає. Вони так привичаїлися заробляти гроші і ще більше їх видавати, що Голівуд завжди їх притягає назад. Хоч перед їхніми очима на два кроки від них є Лос Енджелс, цілий окремий світ.

Лос Енджелс є найбільшим містом світу, щодо поверхні. З своїми передмістями воно займає більше, ніж сто квадратних кілометрів.

З своїми горами вкритими снігом, що його окружують, з Тихим Океаном, сусідною пустинею, пальмовими алеями, помаранчевими гаями, що цвітуть цілий рік, з своїми тінями ранком, холодом ночей і чудесним сонцем, з своїми пожежами лісів, землетрусами і своєю красою, Лос Енджелс є цілим окремим, своєрідним світом.

Його історія, се історія трьох великих економічних струсів і трьох великих відкриттів: горячкою золота, що привабила авантюристів з цілого світу, горячкою нафти, що притягнула великий капітал і фільмовою горячкою, що створила Голівуд.

З своїми двома мільонами людности Лос Енджелс є найбільшим космополітичним містом світу. Індійці, китайці, мексиканці, еспанці, ба навіть американці живуть там по окремих дільницях. „Мейн Стріт“ з своїми шинками, домами розпусти і дешевими кінами, нагадує Марселью. Є ще Спрінг Стріт, що є філією Уол Стріт²⁾.

В Голівуді не знається нічого про те все.

Більшість людей, що живуть в Голівуді не знає Лос Енджелс з його мексиканськими, або китайськими дільницями і з його метушнею, але вони мають в своїх студіях церкви з картону, порти з дерева і джунглі з паперової маси.

В магазинах акцесоріїв у Голівуді є з чого відтворити світ. Відділ розшуків з його двадцятьма тисячами томів дає відповіді на всі запити і вчить наслідувати життя.

На фармах існує ціла фавна світу. В каталогах знайдете опис усіх людських рас, усіх дивовиж, всіх потворів. Ко-

²⁾ Уол Стріт — вулиця банкірів у Нью Йорку.

ли якийсь рід сотворіння є рідкий, то коштує се 10 доларів більше на день, але се існує.

Кам'яниці не є кам'яницями. Вони не існують в реальному світі. Вони виходять з екрану. Любовні інтриги мають довжину і грубість фільмової стяжки. Статистика виказує, що од-но подружжя пересічно триває чотири роки і п'ять місяців, якщо обоє подружки є акторами. Коли тільки одно з них працює для фільму, подружжя триває пересічно п'ять літ і одинацять міс. Режисер не живе довше подружнім життям, як шість літ і сім місяців.

Голівуд є тільки великою сценою, що її декоративної глибини ніколи не можна проникнути...

Покидаю Голівуд літаком Трансатлантийської Повітряної Західної Лінії, який перелітає понад континентом в шісна-цять годин.

Летючи понад Лос Анджелес, я мрію:

— Чи можна знайти раду на ту атмосферу ірреальності? Можливо, але можливо також, що є се засаднича передумова велитенської праці виконуваної в тому місті.

Під час коли літак летить нічю, пригадую собі атмосфе-ру студії. Бачу героя, що має спитатися: „Чи ти кохаєш ме-не?“ і героїню, що відповідає: „Так, кохаю!“

Для тої сцени, що триває на екрані дві секунди, треба армії робітників. Для неї завдали собі мук письменники, бу-дували декорації столярі. Треба було інженерів, погромщиків, операторів, світлівців, вбиральників, звукових інженерів, ха-рактеризаторів...

— Чи ти кохаєш мене?

— Кохаю!

Щоби досягнути се, працювали найрізноманітніші машини і динами.

Режисер є майже вичерпаний. Сцена повторяється від двох годин. А потім удар дзвона, червоне світло: „вступ забороне-ний, накручується“.

— Чи ти кохаєш мене?

— Кохаю!

Літак є вже далеко, понад пустинею.

255 мільйонів людей на світі, що хочуть мріяти, ідуть кожного дня до кіна. Мрії ті фабриковані людьми, які забули, що се таке життя. Як у копальні сірки, гірники вмирають хорі від сірки.

Щоби світ бавився і мріяв, треба, щоби Голівуд був пе-клом.

Д. Донцов

Відень і Київ

Останні події в світовій політиці знов змусили заговорити про Україну. Чи ви читаете звіти з московського процесу, чи коментарі до політики Гітлера, чи навіть такі, здавалосяб, далекі від сеї теми розважання, як напр. в статті про Африку в сім числі нашого журналу — всюди спіткається з словом Україна, з питанням відбудови української державности, знищеної СССР-ом.

Скок фірера до Відня і над Бреннер, — знову дав привід європейським ворожбитам митикувати над дальшими його посуненнями, а серед них — як одна з можливостей — знову фігурує Україна.

Деякі краєві гумористи виявляють дивну наївність в трактуванні величезної ваги факту: сповнення давньої мрії німців. Сі гумористи — з притупленим національним почуттям — порівнюють запрошення німецьких військ до Австрії з «запрошенням» большевиків «трудящими масами» України, Грузії чи Вірменії... На посунення Гітлера дивляться лише як на вдалий трік, як архитвір організаційного сприту... Коли вони перестануть дивитися на світові події очима *Хвілі* чи Праги?

Тим часом треба пам'ятати, що поновна сполука Австрії з Німеччиною лише навязала недавно перервану нитку спільної історії обидвох галузок того самого народу. Таж до 1866 року Австрія і інші німецькі держави, разом з Прусією, творили один німецький союз! Таж до 1804 австрійський цісар був цісарем німецьким! Що Австрія творила самостійну державу? Що в ній не бракло протинімецьких настроїв? Алеж сим вона в нічим не ріжнилася від інших німецьких державок перед їх злукою! Таж ще донедавна Баварія утримувала своїх власних послів при чужих столицях. Таж ще в 1866 році — в році Садової — Баварія, Віртемберг, Саксонія, ГанOVER, обидва Гессени, Нассав і Баден — були союзниками Австрії у війні проти Прусії і решти Німеччини! Таж по заключенню мира і по утворенні Північно-німецького Союзу, поза тим союзом — крім Австрії залишилися тоді Баварія, Віртемберг, Баден і Гессен-Дармштadt! І так само, як тепер держави Заходу підтримували Австрію в протинімецькій політиці Дольфуса, так і тоді Наполеон III намагався — так само безуспішно — з тих чотирьох німецьких держав зліпити — південно-німецький (проти-німецький) союз на послугах Франції. Таж тоді зараз по війні Прусія окупувала території — вчорашніх союз-

ників Австрії — Гессен-Касель, ГанOVER і НассаВ! Таж ще в 1867 нарікаВ Бісмарк на нехить до всього пруського, яка панувала серед тих державок, коли то баварські вояки з вагонів стріляли потай до вояків пруських...

І все се — ані плеМінна нехить до прусаків, ані противенства династичні чи релігійні, ані інтриги заграниці — не здолали перешкодити великому ділу обєднання нації, доконаному під час облоги Парижа в 1871, коли останні ворохобники прилучилися до спільної ідеї, щоби створити німецьку імперію...

Поза нею лишилася тільки Австрія. Тепер прийшла черга на неї. Говорити про насильство в данім випадку так само смішно, як про насильне прилучення до Німеччини ГанOVERу і ин. сімдесять літ тому. Зрештою великонімецький рух існував в габсбурській Австрії здавна. Існував як ідейний рух, який поважився ставляти чоло старій династії, клерові, могутній християнсько-супільній партії; рух, який довший час — ще перед народженням Гітлера — провадив завзяту і консеквентну пропаганду німецької культурної і політичної єдності. Тіж, які бачуть в заняттю Відня лише геніяльний організаційний трік, — не доцінюють (як завше у нас) величезної ролі в житті народів ідеї, ідеології та її систематичної пропаганди; не доцінюють в житті ролі того, чого не дасться ні зважити, ні виміряти, ні порахувати...

Не прилучення Австрії є чимсь ненормальним. Лише ненормальна була — по розпаді монархії — її «самостійність», такаж ненормальна, як «самостійний» Ренський Союз Наполеона або наївні спроби воскресити його в 1919 році з допомогою французьких багнетів ген. Манжена.

»Коли німецька нація в її цілості, південь і північ, захочуть обєднатися, тоді — на мою думку — ніодин німецький уряд і ніодин німецький державний муж не потрафилиби бути остільки міцними, щоби тому перешкодити... Се не слова Гітлера, лише князя Бісмарка з березня 1867, сказані ним в райхстагу Північно-німецького Союзу, під час дебат над одним з етапів німецького обєднання, якого дальший розвиток оглядаємо тепер¹⁾... А коли його питалися — на чім полягає право, якого домагається для німців, відповів: »Наше право — се право німецької нації існувати, дихати і обєднуватися«. Як бачимо, теперішній канцлер Райху мав гідних попередників...

Відень, як передова стежа німецької експанзії — став причиною війни в 1914 р. Тепер, — при трохи змінених обставинах — він виступає в тій самій ролі. Як тоді, так і тепер сей факт може вплинути на великі пертурбації

¹⁾ *Bismarks Reden* B. III Reclam S. 190.

як в Москві, так і в Києві. Наразі можна занотувати такі консеквенції прилучення Австрії: створення «Міттельєвропи» — куцої наразі, ширшої — в плянах. Спільна границя з Югославією — в дуже близькій відлеглости від Трієсту і Адріатика. Присунення до Бреннера. »Заокруглення» границі з Чехією. Нарушення дотеперішної політичної рівноваги в Європі. Мабуть запровадження обов'язкової військової служби в Англії. Мобілізація всіх сил, ворожих такому розвитку подій. Перспективи нових конфліктів, в які дуже легко може бути втягнута — навіть коли не прийде до нової світової війни — і СРСР. Можливість, яка наново зацікавляє європейський світ проблемою України...

М. н. сею проблемою в останні часи дуже зацікавилася польська преса. Деякі її голоси хочу тут навести.

Ще в 1916 р. вийшла цікава брошура Холоневського *Суть польсько-російської боротьби* (*Istota walki polsko-rosyjskiej* Краків). В ній між иншим читаємо:

»Стан річи з початком XVI-го віку показав нам на сході Європи два великі і сильно зарисовані національно-політичні організми, польський і московський, обидва з яскравим державним інстинктом і вишколенням, обидва виявляли стремління до розросту, а посеред них ніби містилися розлеглі простори, заняті людністю, яка на провесні свого існування не виказала здібности витворити тревалі форми самостійного буття; яка по проминулих довгих століттях, і нині представляє, назагал лише племінну масу, позбавлену власної державної думки».

Ся книжка не втратила своєї актуальности і досі. Погляд її автора на Придніпрянщину, як на «племінну масу», якій лишається тільки вибирати між східними або західними впливами, — безнастанно відживає в сучасній польській публіцистиці. Під тим оглядом, треба безсторонно признати, тяжко дошукатися ріжниць між публіцистикою національ-демократичного табору і инших напрямків. Очевидно, віддаючи данину часові, де-хто міняє назви, говорить про самостійну державу над Дніпром і пр. Але суть, яка криється за тими фразами — є суть Холоневського.

Кароль Стефан Фрич знову виступив з статтею на тему — «З сходом чи з Заходом?» в *Prosto z Mostu* (ч. 12). Проблема, яку зачепив — се проблема відбудовання України. Якжеж він уймає ту проблему? Цілком так як Холоневський. Про великі наддніпрянські простори говорить він як про терен «відзискання давніх культурних впливів»; пише, що йому «ходить про якийсь новий Гадяч і подібну до тамтої констеляцію цілого ряду зір», що обергалисяби коло спільного сонця. Гадяч — не сповна 300 літ тому — не вдався через «брак зрозу-

міння з українського боку», і через те, що остаточно «трудно когось спасати проти його очевидної волі», — думає автор. Він навіть сумнівається, чи існує взагалі Україна: «для України найпершою передумовою буття є ясна відповідь на питання — чимже є та Україна, чи є? Бо напrawdę мають рацію ті, що говорять, що її нема, коли нема її доцільного, політичного думання». Хто так уймає справу, той, здавалосяб, мігби собі заощадити дальших тяжких міркувань над нею. Нема то й нема! Щож тут сказати більше?...

Але ні. Бо властиво України, її «доцільного, політичного думання» п. Фричові зовсім не треба. Навпаки, оте «думання» захиталоби цілою його концепцією. А що ту концепцію він і дальше обстоює, то й договорюється до того, до чого договорився Холоневський. Україна п. Фрича повинна отже вибрати — специфічно п. Фричем зрозумілий «захід»: «мусить отже Україна те питання своєї історії розрішити і вибрати Захід. Правдиво, і без ніяких застережень, бо лише як Захід може жити. І є об'явом, що багато ворожить надій на майбутнє, що саме такі ідеї йдуть в світ з *Вістника*, що драмою сходу і заходу пояснює Маланюк трагедію Гоголя і що велику повість про Мазепу лише Лепкий і того саме гетьмана звеличує»...

Інші, покликані тут п. Фричем на свідків, автори можуть відповісти за себе самі. Щож до *Вістника* — то по статтях — «Чи Захід?», «Наше море» і «Просто з мосту» в II-й книзі нашого журналу, ні для кого не є таємницею, що між поглядами на сю справу п. Фрича і *Вістника* є величезна різниця. Наш захід — се не захід п. Фрича. Ділема, про яку він згадує — для нас не існує, а гадаємо, що не існує вона і для наддніпрянців. Тому й великодушність, з якою простягає «козакові» долоню п. Фрич — основана мабуть на непорозумінні. Так само, як на непорозумінні основане і сміле твердження сього публіциста, що ідеї України становить «край за Дніпром». Бо в дійсності її основне ядро є не Лівобережжя (скольонізоване пізніше), а Київщина (де родився Шевченко), прилегле до неї Поділля (де родився Руданський), ну і Херсонщина. І сього факту не змінить ніяка повість про Мазепу.

Як для Фрича, як для Холоневського, так само і для Гурського — Наддніпрянщина ще не «вирішила», до якого типу культури хоче належати — ще не доросла до самоозначення. А згоджується з ним і *Gazeta Polska* (30 XII м. р.): нема, мовляв, на Україні «виразної і свідомої волі окреслення свого культурного і світоглядного типу. Процес про-, взглядно-антиросійський в царині типізації української культури ще не закінчений. Рішення щодо-

вибору світа культури — у наддніпрянців далеко ще від розвизання». Є се, отже, біла, незаписана карта, яку можна записати, як завгодно (при чім говориться про культуру, а думається про що інше).

Мало різниться від тих «концепцій» і концепція п. Фр. Червіського в час. *Polityka* (ч. 3). Він теж не бачить ніяких сил на Наддніпрянщині, на яких могли би опертися її незалежність. Тому замість сеї останньої, пропонує «федерацію так званої великої держави середини» (*mocarstwa środka*), якого складовою частиною мала би бути Україна (Гадяч — п. Фрича). Дальше він точніше окреслює свою ідею. Є се «витворення менше або більше стислої федерації як найбільшого числа народів, що лежать між Німеччиною і етнографічною російською територією». Автор навіть певний, що своєю концепцією відгороджується від «централістів» і «асиміляторів» національ-демократів. Але його суб'єктивний погляд справи не змінює — його концепція — концепція Фрича. Ясно, що і відношення до неї з боку наддніпрянців не може бути інакше, як їх відношення до концепції Фрича.

Названий тижневик систематично розвиває і боронить свої гадки. В ч. 7 знову читаємо те саме в другій статті Ф. Червіського. І в ній намагається автор вмовити контрагента, якого прагне зєднати, — що «постулат могутности і незалежности вимагає іноді сполуки з іншими народами», сполуки «навіть досить близької». І в сій статті, автор ніби то відгороджується від Фрича, навіть іронізує над «зусиллями наївних істориків, які базикають про Сагайдачного, Кисіля і про Гадяцьку умову». Але на кимжеж, як не на Кисілях — може опертися його власна концепція?

Інші публіцисти — (гл. нпр. *Biuletyn polsko-ukraiński* ч. 5, 6) — зовсім не «ендеки» — говорять про те саме, лише що іншими словами: про «сфери», між якими має вибирати Україна (не маючи — як переконані вони — своєї власної), то, як Фр. Пишковський — про «Балтійсько-Чорноморське межимор'я», то про «потужну політичну Швайцарію».

І всі вони — отже в суті річі тої думки, що не доросли наддніпрянці до самоозначення; всі вони є проти повстання самостійної держави над Дніпром. (Се треба підкреслити супроти маси — свідомих і несвідомих, — непорозумінь, які довкола тої справи громадаються). Свое негативне відношення до неї — кождий з них огортає в заслону гарних слів, але слова всеж таки не здолають закрити їх думки.

У деяких, більш отвертих, авторів можна доглянути і дальший щабель, на який логічно мусить вступити їх концепція. Йосиф Лободовський в тім самім варшавськім тижневику пише, що Шевченко був лише другим пророком українського народу (першим — Словаць-

кий). А в статті «Запізнана сторона проблеми», говорячи про Наддніпрянщину, пише: «створення великого блоку від Балтика по Чорне Море можна оперти на геополітичних засадах... Тим не менше пам'ятаймо, що всякі механічні сполуки, не оживлені афірмацією спільної ідеї і витворенням, національно зріжничкованого, але всеж — найзагальніше беручи — спільного культурного типу, скорше чи пізніше засуджені на затибель». І автор вважає, що на сім якраз полягає ідея прометеїзму? Коли се дійсно так, то ся ідея мало чим різниться від ідеї К. Леонтієва, колишнього нововременського словянофільства, або лєнінського «самоопределенія». Над створенням такого спільного культурного типу давно вже працюють нпр. Тичина, Рильський, Сосюра, спершу під проводом Раковського.

Такого самого «прометеїзму» навчав вже — майже сорок літ тому — Ян Людвік Поплавський, знаний національ-демократичний теоретик. В одній статті, що пригадала нам нац.-дем. преса він писав: «Забувають також ті, що бачуть в городельській унії лише обяв братерської любови, що то братерство дано було під одною виразною передумовою. Тою передумовою було визнання католицької віри, а було воно не вимогою прозелітизму, а скорше визнанням західної культури, яку на сході Європи представляли і ширили його земляки (*Przegląd Wszechpolski* 1901, цитую з час. *Dziennik Narodowy* 13 III б. р.). Чи ся вимога по своєму зрозумілого «визнання західної культури» не однакова з вимогою «спільного культурного типу» п. Лободовського? Або «відзискання давніх культурних впливів» п. Фрича? І чи одне, і друге, і третє — не пригадують вимог програми Гертиха?

Такі шаблі сеї спільної всім згаданим авторам, концепції щодо Наддніпрянщини — самостійність, федерація (андрусівська ідея), спільний культурний тип, потім — домагання п. Гурського — резигнація з кирилиці. Автори сих концепцій тішуться, що час зробив своє і що навіть «ендеки» стають — в сім питанні — на ґрунт їх, своїх противників. Ми думаємо навпаки, що якраз сі останні — в трактуванні справи Наддніпрянщини — наближаються до ендеції.

Проблема України складна проблема. Але — як *Вістник* вже зазначив — вона не укладається більше в вузькі рамки Гадяч-Переяслав, схід-захід, «монґолосфера» чи якась инша «сфера» притягання. Переросла ся проблема і «швайцарські» розв'язки, тим більше розв'язки, які посягалиби на її окремих, свій, власний культурний тип (англійці і французи — західні народи, але кождий має свій власний культурний тип). Все се непорозуміння, які чим скорше їх автори забудуть, тим ліпше буде. Все се мертві

концепції, нереальні, нежитєві. Я сказавби більше — є вони деструктивні. Ніби створені *ad maiorem Moscoviae gloriam*, для скріплення москвофільства на українських землях СРСР²⁾

Проблема України складніша і простіша водночас. Коли повстане над Дніпром українська держава, як повстане, при яких умовах, — на се відповідь майбутність. Тут лише завважу, що таку державу здолавби здвигнути лише великий народ, а не племя. А для такого народу обов'язують правила, які колись виписало *Prosto z Mostu* (22 III 1936), яким не можемо відмовити — сим разом — повної рації:

Часопись розріжняє між «народами» і «народцями», перші се «народи-творці», другі — се ті, що «без нарікання ідуть в васальну залежність за каламутні обітниці» (от як пішли Любченки в залежність від СРСР, тощо); і даліше — «народ, який не хоче бути предметом політики, лише її підметом, мусить здобутися на волю великості. Мусить з народця перетворитися в народ. Закреслити собі в світі власні цілі. І йти до них не оглядаючись ні нащо: через поразки і перемоги».

Думаю, що коли Наддніпрянщина прагне повалити ярмо Москви і зажити незалежним життям, вона якраз мусить йти за сею рецептою згаданої часописі. За ніякою іншою.

Гордій Явір

12 березня

(допис з Німеччини)

Яскравий, сонячний день. Трамвай несе мене з позаміських околиць до центру. Я завжди радію, коли повертаюся до старого Мінстера й очі мої знову оглядають гостроверху вежу церкви св. Лямберта (де ще досі висять клітки, що в них колись по країні возили скараних перехрещенців), прозоре, майже дівоче мереживо вежі Людгера і чудова архітектоніка готицького ратушу. Трамвай зупиняється коло редакції часописі. Щось жовте кидається мені в очі. На такому папері вивіщуються лише негайні телеграми. Напружено вдивляюся крізь шибу трамвайного вікна. Встиг відчитати, тільки слова «Австрія» та «тимча-

²⁾ З сеї точки погляду проблема «федерації», про яку говорять згадані часописі — розглядала книжка Д. Донцова — *Grosspolen und die Zentralmächte* Berlin 1915 С. Kroll. Книжка намагається відповісти на питання, як — в зв'язку з можливою поразкою Росії — виглядалаби така здогадна «федерація» (її плани існували вже й тоді), яка булаб її меншостева, аграрна, культурна і релігійна політика, в зв'язку з питанням загамовання російської експанзії на захід. Висліди, до яких прийшов тоді автор покриваються з висновками сеї статті.

совий уряд». Вилітаю на вулицю, мов бомба, забувши про всі справи, які ще півгодини тому здавались мені невідкладними. Так, читаю: тимчасовий уряд Австрії вимагає негайної присилки німецьких військ. О 12-й др. Гебельс оголосить через радіо декларацію вождя.

Що сталося? Зиркаю на годинник: чи встигну добігти до знайомого дому, де є радіо? Ні! Без двох хвилин 12. Але по тім боці вулиці вже збирається юрба під гучномовцем. Розтинаються перші слова, чіткі, немов їх карбує сей соняшний день, і дзвінким золотом падають на брук. Так. Війська всіх формацій перейшли кордон. В блакитнім небі над Австрією повітряна фльота Німеччини.

Поволі юрба розходитьсь. Душі вагітні свідомостю великого історичного значіння сих хвилин. Стрічаю молодого лейтенанта-летуна, що прийшов до мене на лекцію.

— А я думав, що ви сеї ночі полетіли до Австрії — кажу йому напівжартом.

— А шкода, велика шкода! Якби се чудово було! — відповідає він, і очі йому йскряться завзяттям.

Біс його знає, звідки береться енергія у сеї молоді! Півдня часами літає ген-ген аж до Рену, або годинами »мертвопетлює« в повітрі, а після того ще встигає до мене на лекцію. Проте хлопцеві ледви 20 кілька років.

Іду до читальні, щоб переглянути часописі. В коридорі зі мною стикається молодий асистент. Радість так і промінює йому з обличчя:

— Чули?

— Чув.

— Цілісіньку ніч передавало радіо звістки, як розгортаються події. На вулицях Відня та інших міст люди просто дуріють від радості.

В читальні переглядаю газети за останні дні. Особливо цікавлять мене звістки з Франції: »Кара смерти над Австрією«. »Найважливіші події в Європі відбуваються без запиту Франції!« »Ми випускаємо віжки з рук!« »Мусоліні рішуче відхилив французьку пропозицію втрутитися в справи австрійські«.

Поволі йду вечірними вулицями міста, і раптом знов мене пронизує думка, що вже не вперше спадає мені сьогодні: »Чому декларацію читав не сам вождь?« І раптом я знаю, чому: мабуть його нема в Берліні, мабуть сам подався до Австрії. Завертаю по дорозі до знайомого дому. Вся родина скупчена навколо радіо. — »Гітлер приїздить до Лінцу! Слухаємо, що там діється з приводу приїзду«. Чується гомін багатотисячної юрби. Час від часу повітря протинають хором вигуки: »Один нарід, одна держава, один проводир! — Ein Volk, ein Reich, ein Führer!«

Чийсь голос кидає звістку, що вождь уже приїхав. Гамір зростає до неймовірного. Той самий голос прого-

лошує, що касується точка 88 версальського диктату. Нарешті чути голос вождя. Я ледви його пізнаю. Голос разураз уривається. »Фірер« від зворушення ледви може говорити. Які ріжноманітні почуття захлинули його, коли по стількох роках знов уперше вступив він до рідного міста! Вступив тріумфатором, у день найбільшої своєї перемоги. Говорить недовго. Згадує, з яким почуттям перед роками кидав місто, до якого повертається, виконавши дане від народу доручення: повернути край на матірне лono.

О 9 годині, — кажуть мені, — має бути велика маніфестація на майдані перед катедрою й ратушом. Ідемо. Чиж можна тепер іти спати? Протискаємося крізь юрбу, скрізь стоять уже відділи. З темряви проступає трикутником мережаний готик ратушу, поруч так звана »винарня«, де за колишніх часів складалося всі міські запаси вина. З балкону »винарні« тепер виголюшуються всі промови. Він яскраво освітлений двома смоляними кадильницями, що їх полум'я неспокійно палахкотить у нічному повітрі. Хочемо протиснутися до Domplatz — до майдану перед катедрою. Але даремно. Пропоную іти кружним шляхом, через Pferdeгasse — конячий завулок. Виходимо під високі гиллясті дерева майдану, де поставлено кілька гучномовців. Величезний прапор з свастикою оздоблює будинок почти. Лавами стоять уже, вишикувавшись, штурмовики. Ряди готлерівської молоді зі смолоскипами в руках. Бадьюро лунає над лавами промова гауляйтера Маєра: »Ми не анектуємо Австрії, але сам нарід вільно й без примусу висловить свою волю. Досить пройтися тепер вулицями австрійських міст, щоб знати, яка се воля... Вже з'явилися над Віднем емблеми серпа і молота, але московська потвора мусіла розтулити пазурі, якими вже загребла була наш братній нарід, щоб установити режим найлютіший і найкрівавіший, який колибудь існував на світі... Тепер ми складаємо нарід в 75 мільонів, обєднаний єдиною волею...«

Після промови йдемо до церкви св. Лямберта, повз яку має пройти похід. Поволі проходять формації штурмовиків, чорні однострої SS, далі Arbeitsdienst з лопатами на плечах, що блищать в електричному світлі, мов вичищене срібло, далі молодь, підлітки.

Догорають смолоскипи. Свято кінчається. Я згадую настрій у Мінхені у перші дні третього »райху«, коли скрізь замаяли нові прапори і місто освітілося магічним відблиском сотні тисяч полум'ястих, палахкотливих вогнів. Тільки з тим настроєм може зрівнятися сьогоднішній настрій. Зорі спокійно блищать у небі. У повітрі, ще холоднуватому, вже відчувається подмук весни.

Весни європейської? Світової?

Мінстер, 12 III 1938

Олена Теліга

Сліпа вулиця

(Огляд жіночої преси*)

Коли більше, як пятьдесят літ тому, в 1887 році, на українських землях з'явився жіночий альманах *Перший Вінок* — було се великою сміливістю з боку його ініціаторок і великою подією в житті тисячі українок.

У високому мурі, що ділив тісне подвіря жіночого життя від широкого світу, доступного тоді лише мужчинам, кілька сміливих жінок пробило вікна, крізь які можна було дивитися на сей світ і кидати тим, що у ньому, свої бажання і домагання.

Найліпші письменниці і поетки того часу, з усіх земель українських: Олена Пчілка, Уляна Кравченко, Ганна Барвінок, Дніпрова Чайка і Леся Українка, зложили до *Першого Вінка* свої твори, що були вщерть сповнені одним бажанням: пробити у тому мурі не лише вікна, а і двері, якими можна вийти вільно у широкий світ.

Та серед всіх тих жіночих імен, душею альманаха і найяскравішою представницею тогочасного жіночого руху була Наталія Кобринська.

У своїй першій статті зясовує вона суть сього руху. На її думку жінка не повинна сповняти якоїсь окремої ролі в суспільстві. Вона може статися рівновартісним і співвартісним чинником в усіх справах життя. Здавалося їй, що ледви буде знищена сліпа, вузька вулиця т. зв. жіночого світу, відразу ж і жіноча психіка позбудеться всього слабого, м'явого і солодкавого, що було наслідком специфічного виховання жінки і причиною її нездатности у багатьох ділянках життя.

Мрією, майже недосяжною, був для тодішніх «еманципанток», доступ до університетської освіти і до незалежного фаху. Найвисшою метою був той широкий майдан життя, де можна булоб працювати і творити, як рівним біля рівних юбік мужчин.

Минуло кілька десятків літ і всі найсміливіщі бажання здійснилися. Університет, бюро, громадська праця — все стало доступним для жінки. Без ніяких перешкод, без обурених поглядів громадянства може вона працювати юбік мужчини, який не лише погодився з тим, а який

*) Реферат прочитаний в Укр. Студ. Громаді в Варшаві в лютім б. р.

вже хоче сього і чекає на се, як на правдиву підтримку і допомогу. В довговічному мурі, розчинилися широкі двері. Сліпа вуличка розвалена.

Але сама жінка, що так довго дивилася на життя лише через вікно, не хоче вийти за поріг тих дверей. Вона замикає їх, щоб знов сісти на своє старе місце. І тепер, се виглядання крізь вікно, що спочатку, як *Перший Вінок*, було символом близької свободи і скинення рабства, видається лише звичкою невільника, що і на волі, у своєму, за власним проектом будованому домі, цілі дні лише жадібно дивиться крізь вікно, забуваючи, що він вже вільно може виходити за двері.

Всі ці думки приходять до голови, коли розглядаєш сучасну жіночу пресу. Чи ж дійсно сучасна жінка, стала тим, чим могла бути? Чи нові обставини, нове виховання зробили з неї те, чого сподівалися 50 літ тому її сміливі попередниці у жіночому альманаху *Перший Вінок*? І чи потрібні їй тепер жіночі журнали і газети, коли ціла преса повинна бути доступна і для її сприймання і для її співтворчости?

Аджеж, коли взяти під увагу, що найбільшим бажанням жінки було завжди стати рівноцінним чинником в загальному житті, то вже сам факт існування до сього часу жіночої преси підкреслює лише відокремленість і підрядність жінки, будуючи знов сліпу вуличку »жіночого світу«, з його специфічними зацікавленнями.

Безперечно, жінка завжди матиме дещо відмінну від мужеської, психіку і дещо відмінні уподобання, що в певний спосіб буде відбиватися на всіх її чинностях і її творчости. Сей жіночий елемент так само потрібний в будіванні життя і мистецтва, як і мужеський. В співпраці з мужчинами витрачає він свою солодкавість і пасивність і робиться викінченим і необхідним чинником життя.

Але там, де цієї співпраці нема, в чисто жіночій пресі, культивується дуже часто вся ота т. зв. »жіночість« в найбільш її примітивній і гальмуючій формі. Се та жіночість найгіршого роду, що викликає не пошану, а зневагу з боку мужчин; не захоплення, а іронічну усмішку. Одним словом та жіночість з мішанини сахарини, дешевих перфум, гірко-солодких слюз і химерних настроїв, з якою, направду, варто булоб раз на завжди скінчити. Се не значить, що хочемо бути мужеськими. Ще, слава Богу, є жіночість інша, яка повинна бути для нас метою.

Колиб з'явився якийсь часопис *Мужчина*, або ще ліпше, *Мужеська Доля*, я певна, що всі розсміялисяб. А мужчиниж мають теж і свою відмінну психіку і свої проблеми!

Але дивно булоб нам, в той час, коли цілим світом стрясають великі події, коли треба словом і чином роз-

в'язувати найболючіші питання, читати в такій *Мужеській Долі* скарги на жінку, що уникає погляду його очей; на тещу, що забороняє йому курити, а змушує грати в карти, або домагання поради: як зав'язувати краватку під твердий комірець так, щоб обличчя не набирало виразу людини, спрагненої кривавої «вендетти» і таким чином не деформувалисяб його різьблені риси!

Але чоловіки, коли вирішують такі «проблеми», то хіба лише на сторінках *Комаля*, і переважно — дуже дотепно.

Не на сторінках гумористичного журналу, лише в *Жіночій Долі* є такі проблеми, на жаль, актуальними до останнього часу.

Жіноча Доля виходить в Коломиї під редакцією сенат. О. Кисілівської. При сьому журналі виходить часопис для сільських жінок *Жіноча Воля* і журнал для дівчат *Світ Молоді*. До газетки *Жіноча Воля* варто поставитися з повним признанням. Поруч господарських відомостей, таких необхідних на селі, міститься матеріал для читання і відомости зі світу, що є для сільських жінок і потрібні й актуальні.

Самаж *Жіноча Доля*, що призначена для інтелігенції, викликає ряд застережень.

Починаючи від назви. Не знаю, як кому, але мені при виразі *Жіноча Доля* відразу ж з'являється такий образ: Низька, темна хата з малим «віконцем», у яке ще «не заглянуло сонце», натомісць бе дощ і віє вітер. За столом, на якому блимає остання лойова свічка, сидить жінка, підпершиися одною рукою і думає-роздумує про свою жіночу гірку долю. Грошей нема, хліба нема, чоловіка теж нема, бо в шинку. Дитина голодна плаче. І думає гірко жінка, що зараз з тріском розчиняться двері і з шинка прийде п'яний чоловік, лише попобити її трохи, штовхнути чоботом дитину, якої їй не вдасться захистити навіть власним тілом і, зірвавши з її пальця єдиний скарб — золоту обручку, знову побігти пити. І нічого не зробиш... Така вже жіноча доля...

В журналі *Жіноча Доля* позем новель і поезій є, як се не сумно, винятково низький. І зі здивуванням бачиш, що старші авторки — Уляна Кравченко і М. Підгірянкя дають часом вартісні поезії. Але жіноча молодь пише так, ніби ніколи нічого поза жіночою пресою не читала. За винятком Лізи Мак, молодої, інтелігентної і талановитої, з ласки Божої, поетки і Наріжної, що не в *Жіночій Долі* розвивала свій талант, при найбільшому бажанню тяжко дошукатися в поезіях молодих авторок з *Жіночої Долі* не лише якоїсь іскри, а хочби лише натяку на поетичну форму, на якісь образи чи рими. Для зразку

приведу вірш, надрукований в 1936 році, на першій сторінці, якоїсь Олі Шевчукевич:

Жінка я, та не жалію,
Що не мужем в світ прийшла,
Що жіночу гірку долю
Я з собою принесла.

Жінка я, та добре знаю,
Й розумію я свій шлях.
Його вздріла й зрозуміла:
Щастя тільки на верхах.

Коли порівняєш сю «поезію» з віршами, надрукованими 51 рік тому в *Першому Вінку*, то з сумом бачиш, оскільки ті давні були ліпші. Пригадати хочби знаний вірш Уляни Кравченко на сюж тему — «На новий шлях».

Не ліпше стоїть справа і з прозою. Многі новелі витримані в примітивному «настрійовому», але плиткому тоні, характеристичному для творчості, яку популярно звуть «жіночими робітками». Сі власно «робітки», що так легко пишуться, читаються, і друкуються в жіночих журналах, є, властиво кажучи, найбільшими колодами, що не дають жінці і до сього часу іти одним кроком з мужчиною.

Навіть Ірина Вільде, письменниця талановита, яка легко володіє діяльгом і має спостерегавчість і гумор, не хоче боротися з дрібними «химерними настроями», а навпаки розріджує в них свій талант.

Часом дістаються на сторінки *Жіночої Долі* й автори мужчини. Для чого се потрібно є їм і журналу — залишитися назавжди таємницею. Одне ясно напевно: мужеського, будуючого елементу вони туди не вносять. Одна новеля, якогось «новеліста» мала інтригуючу назву «Як здобути серце мужчини». Я, як жінка, звичайно кинулася її жадібно читати, щоб збагнути лябіринти мужеської душі. Показується дуже просто: здобуває його дівчина лікарським свідомством про стан свого здоров'я.

Місце такій новелі — лише в бруківній пресі.

Та найчорнішою плямою сього журналу є т. зв. дискусійні питання. Якби на його сторінках обговорювалися літературні, громадські і господарські справи, то такі дискусії, можеб і мали якесь значіння і якусь користь. Але ті проблеми, що кидаються найчастіше на сторінки «Жіночої Долі», бувають переважно зовсім иншого характеру. Читачки мусять ходити і ломити собі голову над таким важним питанням: Що робити, коли приїздить молодша сестра і чоловік, що раніше дивився лише на жінку, починає дивитися і на її сестру? Хто має виїхати

— чи жінка, чи чоловік, чи сестра? Чи всі разом? Чи стерпіти? Чи сказати? Одним словом — «Ой чи пити, чи бити» — порадьте, кохані читачки, сестри з усіх земель рідних! І кохані читачки радять в чутливих словах, що робити з вамплом-сестрою і з непевним чоловіком. Але за се прохають поради зі свого боку: Що робити з чоловіком, який раніш цілі дні сидів вдома, а тепер почав ввечері виходити на пару годин і повертається, — що їх найбільш вбиває — веселим і відмолоділим. Що робити? Де причина зла? і т. п.

Сипляться поради, розгораються дискусії. Пишуть всі і багато, бо над сими питаннями не треба думати, не треба нічого читати, щоб дискутувати на такі теми. Се жатмосфера родинних пліток, вдягнених в трохи иншу форму. Се е те, що розслаблює жінку й осмішує її. Се знов та сліпа вулиця жіночого світу, куди жінка сама себе добровільно заганяє.

Чиж може бути дивно, що після такої лектури, тяжко читати жінці звичайну людську, а не лише «жіночу» газету, а часом навіть цікаву, але не примітивну повість?

Чиж можна дивуватися, що жінка, яка звикла до дискусії на тему лише родинних справ, не знаходить слів в дискусіях на инші теми?

Вся ся солодкаво-настроєва жіночість є найбільшим ворогом розвитку жінки.

Жінка привчається з юнацьких літ читати жіночу лектуру, жіночі повісти і новелі, з чарівними героїнями, які ніколи не мають звичайних очей, лише «шмарагдові», або «фіялкові», як в новелях Оленки Оми в *Жіночій Долі*.

Сі героїні мають завжди такі субтельні переживання, від яких у них дуже тріпоче, як крила індійського метелика; коли «вона» кохає, то від її серця протягаються тоненькі срібні ниточки до його серця. Коли він кохає — для нього не існує питання — грошей, кордонів. Руки у неї завжди, як білі магнолії, сама вона часто нагадує дику орхидею. Читається все се легко і думати ні над чим не треба. І як після того читати якийсь Кулак Самчука, або щось подібне?

Тим, що весь час слухають лише танга і фокстроти, тяжкою і незрозумілою буде музика не лише Вагнера, а і Шуберта.

Жіноча лектура є направду тимиж фокстротами в письменстві, що у великій кількості можуть цілком притупити відчуття иншого роду творчости у жінки. І на жаль, таких фокстротів в *Жіночій Долі* дуже багато.

Безперечно, ціле життя жінки, вимагає якогось жіночого журналу, зокрема, коли вона займається господарством. Так, як кожний фахівець потребує відповідної фахової літератури.

Кухня, одяг, вишивки і сотні інших господарських справ — все се завжди, наряду з вихованням дітей, повинно цікавити жінку. Богато місця присвячує всьому і *Жіноча Доля*. І сей відділ, та вражіння з подорожей самої редакторки є найліпшою частиною журналу.

Та найбільш доцільною і потрібною під тим оглядом з'являється *Нова Хата*.

Сей двотижневик, що виходить у Львові під редакцією Л. Бурачинської, не намагається мати публіцистично-літературного характеру і в сьому є його великий плюс.

В елегантній зовнішній формі, з дуже гарними ілюстраціями, подаються українській жінці поради, потрібні їй для провадження сучасного господарства й взагалі життя. Звичайний фаховий, господарський журнал, де для розваги додається завжди інтелігентно дібрана українська, чи перекладна повість, або чийсь спогади, звіти про минулі імпрези і рецензії на нові книжки.

Останній відділ буває часто занадто поверховим. Але поза тим *Нова Хата* — се дуже милий культурний і естетичний журнал, для жінки-господині.

Суперечні думки насовуються при читанні другого двотижневика, газети *Жінка*, що є органом центрального українського жіночого товариства С. У. у Львові і виходить під редакцією Мілени Рудницької.

На всьому видна рука інтелігентної редакторки й її співробітниць. Від примітивної солодкавости нема й сліду. Літературний матеріал зібраний зі смаком (з виїмком деяких новель). Коли не можна з якихось причин дати на актуальну тему української статті, дуже влучно послуговується *Жінка* перекладними річями. Ілюстрації до статей дібрані завжди винятково цікаво.

Але всеж від сторінок *Жінки*, від її програмових і актуальних статей віє не свіжий подих сучасности, а давно відшумілий вітер минулого століття: фемінізм, в його давній, не актуальній тепер формі і лібералізм з гуманністю, що вже раз назавжди здискредитовані в очах сучасного покоління, з огляду на ту ганебну гальмуючу ролю, яку вони відіграли в нашій визвольній боротьбі.

Щодо фемінізму, то напrawdę тяжко зорієнтуватися зрештою, що під ним розуміють в *Жінці*. Іноді він ідентифікується з цілковитою рівнозначністю жінки в загальному житті, і в усіх організаціях. Іноді фемінізм нерозривно зеднується з лібералізмом, а роля жінки зводиться до полагоджування конфліктів між ріжними напрямками і до застосування як найбільшої гуманности в усіх ділянках життя.

Іноді, і се вже цілком незрозуміло на сторінках феміністичного часопису, роля жінки змальовується, як роля якоїсь помпи, завданням якої є витягнути з мужчини

максимум праці, а головне грошей. Роля, напевно, не дуже модерна.

А в той же час *Жінка* в своїй полеміці з націоналістичною пресою, закидає націоналістам, що хочуть вони жінку загнати до кухні, щоб вона цікавилася лише родиною і кухнею. Ся думка про українських націоналістів цілком помилкова. Крім двох, трьох юнаків, які над сим питанням добре не подумали, ніхто такого й погляду не висловлював. Мужчини хочуть, щоб жінка цікавилася і господарством; се річ цілком природна. Націоналістам за їхнє відношення до жінки, за ту нібито невідповідну і дурнорядну ролю, яку вони хочуть їй надати в нашій сучасності, пригадую завжди одну статтю Олени Цегельської, що була надрукована власне в *Жінці* в ч. 16 в 1936 році і що в свій час вже викликала обурення серед різних напрямків.

Зміст тієї статті був такий:

Жінка українка їде за кордон на олімпіяду і десь на двірці знайомиться з чужинкою, яка мандрує тудиж. Після годинної розмови, коли кожда оповідає про свій край, чужинка довідується, що українка, о жах, їде третьою клясою. »Як — кричить горожанка якоїсь незалежної добробутної країни, — Ваш чоловік дозволив Вам їхати третьою клясою? І Ви погодилися? І Вам не соромно, що Ваш чоловік так знущається над Вами? Се ви самі, українки, винні, що їздите третьою клясою. Ви повинні так впливати на своїх чоловіків, щоб вони розвивали всі свої творчі здібності, працювали, заробляли для вас і платили вам за кожний ваш усміх! Коли вони будуть знати, що повинні здобувати вас — вони почнуть творити і працювати«.

Після сього експозе, наша мила українка, ніби зі сну прокинулася. Визнала рацію чужинці і побігла надавати своєму приголомшеному чоловікові депешу з домаганням грошей на першу клясу.

Привожу зміст цієї статті-новельки, тому, що вона являється взірцем нерозуміння ролі української жінки в житті мужчини. Ідеальним зразком — якою не повинна бути українка. Яскравим доказом, що коли не можна прищепити живцем на наш ґрунт погляди Гітлера і Мусоліні, то тим більш неможливо се зробити з поглядами якоїсь першої зустрічної легковажної чужинки.

Чому не відповіла українка в новелі Цегельської, що позатим, що взагалі не дуже морально і естетично вимагати за свій усміх платні, а ще багато інших причин, задля яких наші мужчини не можуть купувати нам білети першої кляси, срібні лиси і китиці орхидей? Що наші мужчини можуть бути талановиті і творчі, але в нації нашої творчість се не значить заробіток. Жадання

від чоловіка творчості і праці не може бути рівнозначним з жаданням від нього люксусу.

Аджеж кілька таких депеш від коханої жінки, можуть цілковито змінити *Мужеську Долю!* Можуть змусити не дуже тверду людину скерувати свої кроки до чужого джерела нагороди за свою творчість, а часом і за свою душу та національну гордість.

Ні, українська преса повинна виховувати тип жінки, що відтягає мужчину від джерела такого добробуту. Що не лише першою клясою, а і третьою не поїде, без драми, коли на се нема. Що часом радіє більше з того, що чоловік її відмовився від нагороди за свою творчість, аніж з того, що доставби її.

Не мають рації ні ті, що бачуть місце української жінки лише при господарстві в родині, ні ті, що роблять з неї лише громадську діячку, чи ще гірше — дуже коштотну здобич в руках нещасного знаряддя грошей — мужчини.

Роля української жінки є так само виняткова, як винятковим є положення її краю. Вона мусить бути і його будівничим, допомагаючи мужчинам, і в тойже час господинею в житті мужчин.

»Перед нами важливі завдання« — пише у вступній статті *Жінка* за жовтень 1937 року.

І до сих завдань зараховує »боротьбу з малпунням гітлерівської Німеччини« і »боротьбу з конфліктами в середині нації«.

Останнє може часом і потрібно. Але ще більше потрібно навчитися жінці не уникати деяких конфліктів, а шукати їх і наставляти їм своє чоло. І мужчин не відтягати від конфліктів, а підтримувати їх, незалежно від своєї вигоди і свого спокою.

Але сього завдання навчить жінку не жіноче гетто, якихби то не було жіночих організацій, не тісні, сліпі вулички жіночої преси, лише саме життя і та преса, що відбиває його в усіх його добрих і злих, »субтельних і брутальних« мужеських і жіночих проявах.

Московський процес

Нема таких дивовижних чуток і здогадів, які не ширилисяб в зв'язку з процесом большевицьких манекинів.

Одні справоздавці бачили в них дійсно манекинів, підставних осіб з ГПУ. Другі натякали на якісь таємні застрики, що обезвладнюють підсудних. Іншим ввижалося аж п'ятьох Сталіних в Кремлі, так неначеб для СРСР не вистарчало й одного. Варшавський російський *Меч* доводив, що тим процесом Сталін умисно старався показати Європі, що большевицька Росія цілком згнила та що на неї безкарно можна напасти; сподіючись від війни ратунку для себе... Митикування замудрагельське, бо хоч Сталін і прагне європейської, чи світової війни, але без участі Росії. Крім того, колиб хотів поінформувати європейські кабінети (бо не вулицяж, а вони рішають про мир і війну) — про оборонний стан СРСР, то булоб се безпотрібно, бо ті кабінети знають напевно далеко більше, аніж відкрили на процесі Раковські і Бухарини.

Губиться в здогадах і «союзницька», французька преса. *L'Action Française* бачить в масовім судовім убійстві — історичну Немезиду, що мстилась за жертви червоного терору. Зовсім збитий з пантелику П. Фор в *Le Populaire* який не може вийти з дива, що московська машина смерті «працює» ще і двацять літ по «тріюмфі» революції. А *Le Jour* обурюється на московський садизм, на прилюдність огидного видовища (чому не «ліквідують» потай?) і на провокацію сумління цілої Європи. І лише отвертий і цинічний сталінівський наймит, старий Марсель Кашен в *L'Humanité* накидається з мокрим рядом на противників Сталіна, які «сміють» виступати проти «безсторонного совітського судівництва», що знову пообтинало голови гидрі контрреволюції. Чого, мовляв, дивуватися?

Від себе додамо, що про неминучість червоного терору думають і многі москалі, як напр. поет Макс Волошин. Чиж не писав він колись:

Всем нам стоять на последней черте,
Всем нам валятся на вшивай падстилке,
Всем бить распластанним — с пуль в затылке
И са штиком в живате...

Як се не дивно, але лише дві часописі сказали щось цікаве. Поперше — той самий *Populaire* в — майже «фашистській» статті «самого» Льва Блюма, подруге *Bulletin*

des Halles. Блюм є «просто огірчений і пригноблений»... Погромом? Ні, хоч він — який ніколи не проливав слези над мордованими мільонами працюючого народу в ССРСР — всеж таки жалкує за страченими — такимиж каналіями, як і їх судії в Кремлі. Але Блюма цікавить инше — він вірив в «людовий фронт», вірив в «франко-большевицький» пакт і союз, вірив, що по боці Франції і ССРСР — стануть і західні демократії. Тепер — признається по неfortunнім погромі, урядженім батюшкою Сталіном — всі сі надії чорти взяли...

Признання Валаамової ослиці соціалізму — дуже характеристичне. Бо такі наслідки — дійсно матиме московський процес.

Матиме ще і инші. Власне отой *Bulletin des Halles* пише, що московський процес, се лише «прелюдія до внутрішньої драми в ССРСР, страшної, хоч і нерозгаданої ще».

Не вдаватимемось в розшуки, чому заломилися підсудні. Се бувби розділ з розвідки про l'âme russe Ще Бакуніні і Некрасови, Пушкіні і Герцени — яких нам представляють невгнутими войовниками свободи, — угинали коліна, «распластивалися» перед царями, одні зі страху, другі — за ласку...

Не вдаватимемось в розшуки, що думав осягти Сталін, компромітуючи таким страшним способом перед світом і своїми підданими себе і режім. Сконстатуємо лише головний наслідок процесу: він припечатувє остаточний, безславний і ганебний кінець большевицької партії.

Верхівка, «еліта», нова провідна верства, яка захопила владу спершу в Московщині, а потім на Україні і в инших «окраїнах» імперії, — прийшла на зміну змиршавілого дворянства, колись — за Катерини ще — активного, підприємчивого, бундючного, певного своєї сили і права командувати народами. Нова еліта спершу виявила незвичку енергію і патос, щоби — по двадцятьох літах — «зійти на пси», духово і морально. Ідея компартії — видохлася, патос — вмер, карність — заступив худобячий страх. Сама партія властиво перестала існувати.

Тоді неминуче вернуло старе самодержавство, лише в сто разів більш жорстоке. Зрештою все лишилося незмінним, як писав той самий М. Волюшин:

Что менялось? Знакі і возглавья!
Тот же ураган на всех путях:
В комісарах — дух самодержавья,
Взрыви революції — в царях.

Диктатура зависла в повітрі. Фашизм підбив Абіссинію, гітлеризм — приєднав Австрію. Що підбив чи приєднав большевизм, крім деяких земель, що вже входили в склад царської імперії? В Італії і Німеччині диктатури спираються на свої могутні партії. Большевиків — як партії — нема. Між ними, попихачами Сталіна і фашистами така різниця, як нпр. між звироднілим служальчим дворянством двох останніх царів, і англійською аристократією Піта або Вікторії.

Була «биль царей», стала — «явь большевиков». Абсолютизм.

Абсолютизм, який — по витеребленні партії — моральним і фізичним, — ні на чім не є опертий. На ніччм не опертий — є він зданий на ласку припадку. Зданий на ласку припадку — може перевернутися завтра.

Що по нїм прийде? Російська імітація гітлеризму? Знеможена і знесилена — по стількох пережиттях — монархія? Такаж безсила, як Александра II-го по кримським погромі, чи Людовика XVIII-го по наполеонських війнах?

Не можемо дати відповіді на се питання. Знаємо лише, що мабуть по краху прийде розвал і хаос, як в 1917 році...

Тоді будемо змушені бути готовими стрінутися лицем в лице з «нвою Росією», що буде амальгамою з давньої захланности і нової; з Росією — ще більш захланною, огірченою невдачею «великого експеримента», розлюченою на всіх «інородців» і крайню ксенофобною. Буде се

Русь Малют, Іванов, Годунових —
Хищников, опрічників, стрільцов,
Свежевателей живого мяса.

з зміцненою національною свідомістю, готовою роздусити нас без ніяких компромісів так само, як і Росія теперішня....

Такі перспективи, ютвирає перед Україною процес відьм в Москві. З тими перспективами, коли стануть вони дійсністю, не дадуть собі ради ні старий демократизм, ні соціалізм, ні «тоже - націоналізм».

На нову російську дійсність на Україні треба буде міцніших ліків.

Освальд Бургардт*)

Царство Сатани

Коли за дореволюційних часів читали ми в *Бесах*, Достоевського про знаменитий проєкт Шігальова дати одній десятій частині людства необмежену владу над рештою дев'ятьох десятих, що мають бути обернені на „безгласну“ худобу, на рабів, щоб шляхом усяких чудернацьких перетворень дійти до соціального раю, ми ані трохи не вагалися бачити в цьому карикатуру, химерний видум поета, фантастичну і жахливу утопію.

І ніколиб нам не спало на думку, що ся огидна утопія, яку породила уява епілептика, може стати дійсністю, та ще такою, що перевершить навіть те, що вимріяла фантазія письменника. Ніколиб ми не припустили, що ідеали Петра Верховенського, Смердякових та їм подібних зробляться державною доктриною та будуть так удосконалені, що проти реальних живих осіб (сатрапів сучасної Московії) — оті диявольські персонажі роману нам видаватимуться тільки мізерними партачами.

Бож, здолавши накреслити досить вірну картину системи державного шпіонажу, яка тероризує все населення країни Шігальов не домислився ані до організованого голоду, яким можна, жартома, винищити кілька мільйонів людей, ані до витонченої системи тортур, яку тепер застосовують на одній шостій частині землі, ані до судів, що змушують людей каятися у найнеймовірніших злочинах, ані до засобів, якими можна змусити жертву співати гимни катові і у покорі схиляти перед ним коліна.

Коли я перед кількома роками покидав Україну, то, не зважаючи на весь свій досвід, не уявляв собі майбутньої „еволюції“. То був скорше якийсь інстинкт, який змушував мене кинути все та, не озираючись, податися світ за очі. Була то навіть не скрута матеріальна, яка спонукала до цього (бо до неї всі ми звикли), а радше полон духа, той страшний терор над вільною думкою людини, який нищив індивідуальність та обертав мозок на грамофонну плиту, яка мала повторювати одні й ті самі кимось наспівані і позбавлені реального змісту гасла та фрази. Несподіваний — хоч і короткочасовий — арешт поета М. Рильського став для мене тривожним сигналом, що добираються до неоклясиків. Їх не зачіпали за їхню аполітичність, аж раптом аполітичність оголосили контрреволюцією...

*) Осв. Бургардт — знаний обополи границі український поет, критик і публіцист, який (відкриваємо се за його дозволом) кілька літ тому виїхав з Києва і який від 1933 р. є співробітником *Вісника*, пишучи в ній поезії, літературно-критичні і публіцистичні статті під псевдонімом Юрій Клен або Гордій Явір.

Останньої осені я дістав звістку про арешт моєї сестри в Києві. За новим законом, що вийшов улітку 1937 року, їй не можна було передати до в'язниці ані їжі, ані одежі. При довгочасному ув'язненні, це означало загин. Отже я, одержавши у грудні несподівану звістку, що вона з цілим транспортом висланців прибула до Німеччини, виїхав на Різдві до Берліну. Вражіння від сеї подорожі були багаті і різноманітні. Я опинився у великому будинку, де знайшли собі притулок 500 висланців з СРСР, переважно з України. Я був здивований, чувши в коридорах не німецьку, а тільки українську або російську мову. Тут була й зелена молодь, дівчата й хлопці по 15 років, що весело ганяли туди й сюди, і „Божії старушки“ років по 80 і більше, що ледви рухалися. Цілі родини з дітьми, правно німецькі громадяни, мусіли покинути край, дарма що здебільшого й не вміли по німецьки говорити і лише збиралися тут у Берліні вивчати сю мову. Всіх їх повикладали, не зважаючи на вік і „соціяльний стан“.

Насамперед мене цікавила доля моїх колишніх товаришів, співробітників на культурному полі. Відповіді були жакливі:

- Де Зеров?
- На Соловках.
- Підмогильний?
- На засланні, невідомо де.
- Драй Хмара?
- Теж давно висланий.
- А Філіпович, такий вже непричетний до політики?
- На Соловках. А молода жінка його збожеволіла.
- Ну, а як Рильський?
- Чула, що заарештований, не зважаючи на гимни Ста-

лінові

Допитуюсь, як „сиділося“. Довідаюсь, між иншим, що з сестрою сиділа і жінка Любченка, яка оповідала, що виховала сина в комуністичному дусі, завжди казала йому, що ті, які трапляють до совітських тюрем, є справжні злочинці, аж ось арештовали й її, і тепер вона в очах хлопця — злочинниця.

Довідаюся, що дехто Любченка останніми часами вважав мало не за народного героя і чесну людину. Річ мені мало зрозуміла. За моїх часів Любченко писав до газет доноси на українців.

Мене дуже зацікавив різноманітний склад висланців, що серед них переважно були звичайні, прості робітники, чимало й німецьких комуністів, що років по десять працювали на Советщині. Я перебув 4 дні в їхньому осередку, розпитуючи, за які такі злочини їх вислано, в чому оскаржено, за що тримано у тюрмах. Передо мною розгорнулась жахлива картина катувань, таких витончених, що доводиться припустити існування особливих шкіл, де метода слідчого допиту викладається, як окрема наука; як мистецтво, в якому можна досягти віртуозности.

Найуживаніша метода — се цілковите позбавлення сну. Допитуваного тримають весь час сидячки на ріжку стільця під доглядом вартового, який його штовхав, тільки-но він очі заплющить. Гірше ще буває, коли змушують людину по 3,4,5 день нерухомо стояти: вона не сміє перемінити пози, ані прихититися горячим чолом до холодної стінки, ані навіть поворухнути пальцями. Коли вона впаде, її копають ногами і підводять; коли зомліє — виливають на голову відро води і знов підводять.

— Найгірше, — казав мені один, — коли змушують стояти, перегнувшись наперед і тримаючись руками за кінчики черевиків. Перші 3 години ще сяк так, а далі ледви витримати можна. Але були й рафінованіші способи: випробовували насамперед, чим можна найбільше дошкулити вязневі: слідчий, напр., махав безнастанно перед очима вязня папером, дратуючи нерви, або дряпав двяхом по склі, позираючи, як се на нього впливає, а то зеркальцем разураз скеровував на нього соняшне проміння, осліпляючи очі. Не добившись зізнання, вязням не давали днями їсти, або тижнями — курити, а тоді в їх присутності слідчий зїдав смачний сніданок, запиваючи вином і курив добрі сигари, змушуючи свою жертву терпіти танталеву муку.

Деякі слідчі показували вязневі соромицькі знимки, оповідали про свої вчорашні пригоди з жінками, розмовляли, або удавали, що розмовляють з ними телефоном, умовляючись щодо нової зустрічі (тактика здебільшого слідчих жидків). Цікаво відзначити, що найгірше мучили у „робочій республіці“ саме робітників, тоді як висланці з інтелігентів здебільшого одержали були тільки наказ покинути край і рідше переходили всі сі митарства. Отож один робітник, що працював на фабриці Гретера у Києві і мав за собою 13 років робочого стажу, змушений був 3 дні й ночі стояти, аж поки не впав. Другий, слюсар, витримав (з невеличкими перервами на обід) 9 день. Він благав, щоб його вбили й не мучили далі. Третій, що працював 9 літ робітником у Луганську, мусів 10 день просидіти на стільці, аж штани йому так до тіла прилипли, що ледви можна було віддерти. Він не бачив для себе іншого виходу, як оскаржити людей цілком невинних, нагородивши на них півкороба брехонь, аби позбутися дальших тортур. Тепер, каючись, признався в тому. Четвертому не давали спати, разураз скеровуючи проти очей зеркальце. Пятій, з вісьмома іншими вязнями сидів у комірці, що мала площину 4 кв.м. Шостий — 8 місяців просидів в цілковитій темряві. Сьомий — 54 години змушений був, сидючи, тримати ноги в холодній воді. Коли вода нагрівалася, до неї додавали криги. Восьмий провів 13 день у цілком темній камері з ногами у воді. Десятий — 17 день. Сього останнього мені не довелося побачити, бо приїхав він зовсім скалічений: ноги йому скрутило ревматизмом і його в Берліні мусіли негайно забрати до лікарні. Десятого — без кінця били ногами в живіт. Про нього

оповідали мені його товариші; сам він не хотів говорити, не хотів відновляти спогадів. Деяких сажали в миски з кригою.

Метою всіх цих тортур було добитися „зінання“, хоч і провини ніякої не було; алеж слідчому потрібний був матеріал. Отже вазні — молодь переважно — видумували самі на себе найфантастичніші речі. Часами у камері четверо чи п'ятеро умовлялися, яку хто на себе бере провину і що має вказувати на другого, щоб дати своїм зінанням вигляду правдоподібності.

Найбільше мене обурювали пасивність усіх тих нещасних і брак опору.

— Як можна змусити людину стояти на одному місці три дні? — питав я. — Чому не знайшлися такі, що воліли б дати себе вбити, аніж покірно терпіти се?

— Хоч, не хоч, а терпітимеш, коли ззаду шпигнуть тебе голкою в палець завдовжки, тільки-но в тебе підігнуться коліна, — відповів мені один на се.

Далі вживалися ще такі способи, як шпигання пальцями в очі або під ребра. Один робітник оповів мені, як він шпурнув об стінку слідчого-жидка, який схопив був його пальцями за плече і почав його викручувати. Слідчий пополотнів як смерть. На крик його влетіло ще троє слідчих (всі теж жидки) і почали робітника топтати ногами.

— Якийже відсоток жидів серед слідчих? — питаю я.

— 90%, стверджує більшість.

— Була ще одна кара, якою всіх лякали, змушуючи до покорі — карцер. Про карцер докладно оповів мені чоловік, що мусів там тиждень відпокутувати за те, що побив слідчого. Се зовсім темна камера з камінними стінами, підлога вложена шпичастим камінням, в там і лавка, теж камінна (або залізна). До карцера садовлять людину майже зовсім голу: в одних купальних „трусиках“. Отже стояти босому на камені — боляче, сісти на лавку — холодно. Дають вязневі тільки хліб і воду. Фізіологічні потреби треба задовольняти на підлозі, а тому в карцері повітря важке.

Щоб упевнитися в правдивості цих оповідань, я розпитав багатьох людей, що прибули з різних кінців ССРСР, і всі вони казали здебільшого те саме. Розходилися тільки в тому, що один сидів чи стояв три дні, другий п'ять або більше і т. ин. Розмовляв я й з 80-літніми бабусями: їх просто повиганяли з притулку, реквізованого урядом, і вони опинилися на вулиці.

Так поводитися з людьми, які стояли під обороною своїх консулатів. Алеж якої долі зазнавали беззахистні советські громадяни, що потрапляли до тюрем? Мені наводили деякі приклади: жінку, що збирала на полі колоски, засудили на 8 років; молодою дівчиною троє слідчих гралося „в мяча“, перекидаючи її один одному; 20-літню дівчину, що від консула своєї держави дістала в дарунок друкарську машинку, замкнено до вязниці; в ночі її забрано з камери, вона плакала й

кричала: не знала, чи йде на смерть, чи у вигнання. Ще один разючий випадок: одна жінка була засуджена на примусову працю, копати канал. Одного дня вона просила звільнити її від роботи, бо немовля її захворіло. Їй не дозволили. Отже вона, підвизавши дитину до грудей, пішла копати. Під час праці немовля померло, проте мати з мертвою дитиною коло грудей мусіла далі працювати до вечера.

Наведених прикладів, — я гадаю, — досить, щоб уявити собі, що таке советська судова процедура. Досить, щоб уявити, як вільно живеться людям у найвільнішій в світі країні. Стан, що триває на сході, не можна інакше назвати, як Царством Сатани, де тортуру застосовують задля тортури, задля почуття тої насолоди, яку вона дає zdeгенерованому катові, для якого життя без неї було б нецікавим і беззмистовним. Він собі інакшого існування не уявляє. Такі поняття, як людяність, мораль, релігійність, цивілізація геть чисто змилаби брудна хвиля зі сходу, якби вона захлснула Європу, і відкинула б нас далеко у доісторичні часи.

Алеж... зайва річ ставати у позу, бити себе патетично у груди і закликати до хрестового походу Європу. Та може не зайве час од часу зазирати у прірву, час од часу зводити собі на очі культурну руїну на Україні, занепад матеріяльний і духовий, згадувати жертви, яким нема й не буде краю, останніх бойців, які загинуть поволі на каторжній праці серед снігів і болот Якутщини, Мурманщини й Нариму. І нехай кожен відчує себе в душі хрестоносцем, воїном ще невидимої рати, який дав урочисту присягу не вертати додому живим. Тільки коли саможертва стане найвищим вінцем, сю рать проймуть сили, які подібно вітрам, що надимають вітрила, помчать її до вірної перемоги. І зникне Царство Сатани, що його сморід розвіється в повітрі... І не лишиться сліда від нього... І тоді треба буде добре заховати в пам'яті все, що творилося на Україні за часів жорстоких сатрапів, бо дбати мають майбутні покоління про те, щоб прокляті роки на Україні ніколи не повторились.

ІЛЬКО БУТ

Грицько філзоф і його пан

Є стара піснь, якої героєм є «Грицько, родом з Коломиї», що «учився мудро на філзофії».

Піснь оповідає, як то він «пятнацять літ в письмі гмирав, вже і по латині гдирав», а «на шіснацятім мав перечитати псалтирку преч».

Про сього Гриця знайдете в «Українсько-руським архіві», а один учений оповідав мені, що навіть в музеї Чарториських в Кракові бачив розвідку про нього. Мені ж здається, що коломийський Гриць був тільки найславніший з усіх Гриців-філзофів. Бо було їх більше.

Бодай один з них відкрився в *Українських Вістях*. Кожний фірер має свого філософа. Мусоліні воліє мертвого — Макіявеля, Гітлер — кількох, Гебеля, Розенберга, Дарре. Мусів і львівсько-теребовельський фірер розглянутися за своїм надворним філософом. Мали в старовину таких філософів королі (читайте про се в Шекспіра). Їх Гриці були «специ» від дотепів, а діставали за них часом телячу ніжку з королівського столу, часом — копняка. Такого філософа дістав і наш фірер. А став ним п. Іван Ейко.

Як він доступився такої чести, — се такаж темна історія, як історія про те, як Грицько з Коломиї став філософом і навчився «по латині гдирати».

Річ в тім, що якраз тоді — на вулиці Чарнецького коло Личаківської утворився новий фронт, нове об'єднання. Було одно на Підвалі. Чомуб не мало повстати друге на Личакові?

Об'єдналися, вибрали «провідника». А як вибрали, то — пише наочний свідок — «загальне зворушення вилилося то в грімкі привітальні оклики, то в непорочну, розпромінену сміхами радости, тишу».

Але самого провідника замало. Мусить бути штаб. І штаб знайшовся: були се усі «безпритульні», що накивали пятами з різних партій і ходили самопасом. Такі собі дейнеки-ляндскнехти. Почули про нового Махна-Валенштайна та й затаглися до його загону. Тепер повстало питання: Як вітатися? «Гаразд»? — не зле, але де вже там ті гаразди... «Слава Ісусу»? — уйде, але старомодне. «Поважання»? — гарно, але якжеж «фронтовики» так вітатимуться, коли ще недавно богато з них не тільки, що один другого не поважали, але навіть з усіх чотирох боків обсмаровували усім найгіршим? Так повстало мовчазне фронтове поздоровлення піднесеною рукою. Власне з цього мотиву вийшло воно і не було ніяким плягіатом від національ-соціалістів.

Та поза тими клопотами забули про одну дрібницю, про ідеологію. І сказав фірер:

— Гевріка! Єж у нас Іван Ейко!

І охрестив Грицька своїм філософом-ідеологом, як той єпископ, що сказав на скоромину — «хрещу тебе карпом!» Шась-трась і став з Гриця надворний філософ, як з «малей вепшовей» — карп.

Лиш на нещастя був Гриць — поетом. Не щоби писав вірші, а мав поетичну душу. Ясносоняшну, блакитно-небесну, ніжноелейну, карамельковосолодку, білохмаринкову, рожевопелюсткову, душечку.

Але фірер був консеквентний. Став тоже-націоналістом, то трудно — бачили очі, що купували, їжте хоч повилазьте! І наказав: крицева мусить бути ідеологія! Кожде

слово мусить вилітати мов та куля, все одно — хоч з ків'яка — аби куля! Мусиш ричати мов бенгальський тигр!

І се стало трагедією Грицька. Бо кітка не занявчить як тигр. Хочби їй хвіст дверима прищемити. І Грицько заверещав, та чого лиш в тим вереску не було! Треба було згадати про трагічні часи — а Гриць затягав про «чисте і прозоре повітря»... Треба було про завдання партії — а він тягнув про «краски і запахи»... Треба було про волевий світогляд, а він — мимрив про «ясні зорі і тихі води»... Замість патосу — вийшла «пречиста туга», і «сумовита пісня, що ридає». Зачне на фронтівім бубні, а зверне на ту, «непорочну слезаву, тишу».

Ничим отой Перебендя,

Старий, та химерний:

Заспіває весільної,

А на журбу зверне.

Але фірер не знав жартів. Треба булож поборювати той «гнилий світ», якого представником в УНДі стільки літ перед тим був фірер. На те треба бути Орляндом Несамовитим, Дон Кіхотом з Ляманчи, Александром Македонським, Мальбруком, Аль-Капоне, Руже де Лілем, Махном, а не Перебендею. «Творчий» мусить громити нетворчих! Ну, а деж є нетворчі, як не у *Вістнику* з «катедернаціоналістом» у нім? Почесно нападати — один на одного. Ще почесніше — двох на одного. Але найпочесніше — на одного цілою сворою.

Грицькові соромно було спочатку. Бо й якжеж? Таж ті самі *Укр. Вісти* поезії в прозі недавно виписували на того «катедернаціоналіста». Сам фірер признавав йому слухність, мовляв, що «багато у нього вартісних думок», що черпати ті думки «можна і конче треба». Ще недавно той самий Грицько — з приводу відчиту «катедернаціоналіста» про два патріотизми так ніжно про нього писав. Порівнював його — своїм чулим стилем — до «качки, що бється крильми над гніздом і вчить каченят боятися смертельного ворога». Аж тут нагло приказ: якраз того, до кого оди писалояся — зробити «смертельним ворогом»!

Грицько завагався. Але йому сказали:

— Фронт?

— Фронт!

— Ну, то — до ноги!

Припав Гриць до ноги.

— А тепер: — бери його!

І кинувся Грицько, мов з ланцюгу зірвався.

На «вартісне» сказав що безвартісне і наплюв у каву, а якої вчора «черпав», сьорбаючи і прихвалюючи.

І то не добре було у *Вістнику*, і се — зле і анархіст є отой «катедернаціоналіст», що собі «доктринить в пу-стопорожнє; тільки проповідує, а з катедри зійти не хоче.

Читає собі зараз подумав: коли так, то чогож ви на того «катедернаціоналіста», далекого від життя, нагінку робите сприводу кожної вибитої шиби? Чому кричите — «поліція»?

Але Грицько філзоф вже понісся: і ідеоології ніякої у *Вістнику* нема. Саламаха! Гітлер, Шпенгавер, Шпенглер, Святослав, Ніцше, Кромвель, Лютер. До чого се?

І знов собі читає — що переглядає *Укр. Вісти* — подумав: — а може все таки ліпше реклямувати отих Кромвель, ніж, як то робить фірер — реклямувати Шюца і Хаеса, перфуми Федера, шовки на карнавал Ерліхгофа, або ножі Roloia, від яких — запевняє фірер — «немає кращих»? А може таки від Кромвеля чи Дегреля більше можна навчитися, ніж від Хаеса і Ерліхгофа? Але Грицеві не було вже стриму. Тим більше, що дістав «ударне завдання» — в 24 години виробити файну ідеоологію. Виробив він її, нахапавши свої ідеї звідусіль і вийшла пишна ідеоологічна шата: тут кусник шмати, там кусник вати, рожевий червоний, а на голові — як у філзофів при дворах шекспірівських королів — шапочка з дзвіночками. На першій пляні — «національне хотіння». У інших се було трамтадратством, у Гриця — ні! Се для других — «теорія була димовою заслоною, поза якою вони провадили свої особисті гешефтьярські практики». Але не у Гриця! У інших була «словесна маскарада», але у Гриця — ні! Угоди з іншими партіями?! Ніколи! Бо тоді «здорові попадають в залежність від недужих». ФНЕ на те не піде, о, ні! Він «не продасть свого первородства стати неподільним володарем організованого українського світу!» Він знищить гнилий світ садукеев і фарисеев, що дбають лише про мандати і посади. «Зробитися обновителькою душі і життя — се від Бога призначення ФНЕ!»

Так гмирав і гдирав у *Перемозі* Гриць-філзоф. Навіть більше — писав, що «ФНЕ се єдина християнська громада серед поганського світу». Її мета — здобувати новий світ. «Бог не є Богом садукеев і фарисеев», але Богом фронту, Грицька й його пана. «Фронт стає виконавцем Божої волі». «Один Бог, один Свят на небі й один ФНЕ на землі» і один Грицько-філзоф на шнурочку у свого пана. Наш фірер, *noster magnus panus*, досі шмигляв по морю (політики), мов циганус, але нарешті знайшов, що шукав. Хай розточаться вразі його! Згинь, пропади та до мене не ходи, цур тобі пек! *Quos ego!*

Сусіди від жаху — німіли. Всім ввижався Мойсей з маленькими ріжками над ясним чолом і над буйною чуприною! Але всеж громада репетувала, як у тій пісні про Грицька-філзофа: «мосьпане, ми твою латину знаєм! Тільки ся питаєм, як то по латині женуть в поле свині, скажи ти нам?» Реально! Намацально! Творчо!

Тоді — Грицько-філософ філютерно посміхнувся, моргнув громаді оком і шепнув найближчому з тих, що слухали: не журіться! Для всіх свиней буде місце! Хібаж ви не знаєте всі, — що головним ворогом нашого дорогого народу є «катедернаціоналізм»? Хібаж ви самі не знаєте, що виратувати його зможе лише націоналізм творчий, себто той, який створив я з фірером? А для чогож і назвали ми свою армію спасіння фронтом єдності, як не для того, щоб зеднатися з вами? Фірер хотів, щоби ви, щоби всі партії прийшли до нього. Ну, але коли гора не йде до Магомета, то Магомет іде до гори, хібаж се не ясно? Хібаж не зробив фірер таку саму штуку з *Загравою*?

Радістю розцвіли обличчя громади. Лише невірні Хоми загукали:

— Та якжеж ми зійдемося? Таж ми всі різних парадій. Таж ось клерикал ще вчора звав вашого вождя «кріс-матуристом» і неуком! А один ундист знову називав того клерикала «гангстером серед католиків», а той його *Mädchen für alles*, що напише і *за* і *проти*, «тільки мусить знати чого від нього властиво хочуть!» Таж вас радикали звали анархістом, а ви їх комуністами! Якжеж се?

Таж *Діло* того клерикала з *Темної Зорі* називало «наскрізь анархістичною, з скаженою амбіцією людиною, яка — немов на глум — взяла на себе аренду саме на найбільш піднеслі гасла правости, моралі, суспільного ладу!» Називала його «огнищем небувалої морально-політичної депривації»!

Таж те саме *Діло* звало вашого фірера — Геростратом, який «зайняв найбільш передове місце поміж всіма дотеперішніми українськими так званими «сипачами». Писало, що він «зійшов з дороги політичного діяча на шлях денунціяції і провокації!»

Таж *Перемога* кпила собі з «суду, зложеного з радикалів і ундівців», кажучи, що то — «глибоке, морально-етичне багно, в якому потопає старий світ!» А того клерикала з *Темної Зорі* — лаяла «хаотиком»!

Щеж недавно і ваш фірер казав, що угода з іншими партіями, то зараза. Що ви проти словесних маскарад! Проти гешефтарської практики! Що не віддасте свого первородства! Що ми всі — то світ, що загниває!

Тоді одуховлене голубовесняне, лілейноелейне обличчя Грицька розпливлося від уха до вуха — в ясну усмішку і він ніжнорожево шепнув:

— Фірер жартував, і я теж! Наш єдиний ворог — націоналістична думка.

І враз серед громади наступив неописаний «юбель». Крикам: хай живе етика! Хай живе Гриць і його пан! Віват Шюц і Хаес! На погибель вархолам! Свій до свого!

Слава Геростратам, гангстерам і деправаторам! — не було кінця.

Найспритніші побігли по папір і уклали пакт неагресії: радикально-клерикально-ундівсько-фронтівський. Нація була вратована. Вархоли тремтіли зі страху...

Є байка Глібова такого змісту:

Чи то з великого вже розуму, чи здуру
Нап'яв осел на себе з лева шкуру
Та до ослів в табун і почвалав.
Пишається між ними, дметься,
З осялчих довгих ух сміється,
А далі гордо проказав:
„Кудиж до мене вам,
Рівнятися ослам!“ —
Дмухнув вітрець і зв'яв шкуру
Й два вуха вилізло в осла...
Пізнали всі, чия подоба
Під сею шкурою була!

М. Л.

З пресового фільму

Остання Новість (6 III) приносять відповідь Ф. Бутенка на лист якогось Васілієва. У відповіді Бутенко говорить про «дорогу моєму серцю московську душу, сповнену святої любови до своєї вітчизни» і просить адресата «передати мій теплий привіт всім московським людям... Часописі доносили, що в Римі Бутенко присягався присвятити решту свого життя справі незалежності України. Наміри — похвальні. Лише — на нашу думку — тяжко їх погодити з отсим «вірую» Бутенка. Незалежну Україну можуть вибороти не ті, які кохають Росію й її душу, лише ті, що їх ненавидять.

Читаємо в одній часописі замітку під заголовком: «Християн Раковський, перший голова Радянської України», і даліше м. и. таке: «Раковський блискучий чоловік. Я ніколи не чув про нього злого вислову ні від комуністів..., ні від чужинців... Раковський — по європейськи освічений чоловік, великого ума, різносторонній талановитості... Раковський був першим предсідником совнаркому України... Про те, як він давав собі раду з (українською) «мовою», ходили веселі анекдоти... Раковського «чистили» довго і болісно. Він держався непохитно... Старого лєнінця зломано».

Хтож се проливає — цитуючи російські *Остання Новість* — слезу за катом України, що глузував з її мови? Хто, за російською газетою, звеличує того бандита, що свою «різносторонню талановитість» уживав на нищення тисяч українців? *Нова Зоря* (13 III). При чім від себе не дає ані найдрібнішої примітки, якаб свідчила, що вона не солідаризується з звеличенням большевицького гицля... Добре виховує своїх читачів «католицький» орган і яке чуле серце має для погромників України!

Похваливши представника червоної Росії, *Нова Зоря* (ч. 13) співає пєани і на стару, царську Росію. Побачивши волинське українське село, редактор здивувався, як міг уважати царську Росію за дикий край? «Побачивши столову заставу у селянській хаті і головню чистоту тай ті окремі лижечки для кожного, мусів я подумати собі, що «обдурили нас пророки», які так довго говорили і писали, що Росія «дика», аж

ми повірили в се... Редактор *Нової Зорі* помиляється. Культура, яку він побачив на волинському селі, — се не було те, що тому селу дала Москва, а рештки того, що йому Москва не відібрала. Коротко — він побачив на волинським селі українську культуру, і — як личить людині льоальній — зрозумів, що се діло московського уряду.

Ніхто, мабуть, в Галичині не відшукав в читачів таку любов і пошану до — червоної чи білої — матушки Росії, як західно-католицька *Нова Зоря*...

Як борються з своїми противниками агенти ГПУ: в віленській часописі *Stowo* (26 II) читаємо про замах на протибольшевицький *Голос Рсії* в Софії, часопись знаного і читачам *Вістника* російського письменника, був. соловецького в'язня, Солоневича: »У відношенні до Солоневича ужили большевики нового хвиту. Коли вибухом не удалось унешкідливити цілу родину, стараються тих, які лишилися при житті, замордувати морально, підважуючи їх впливи, їх повагу. В пресі являється інсинуація, що Солоневич на службі... ГПУ, що »брати Солоневичі останньо займалися навязуванням контакту з совітськими дипломатами, достарчаючи тим способом ГПУ потрібних матеріалів для »чистки«. Той, хто читав книжки Солоневича, хто мав в руках видавану ним в Софії газету, усміхнеться над нездарним і безличним намаганням адискредитувати Солоневичів в очах мас, настроєних проти Советів«. Певно, хто читав... Але в такі, для яких аргументом є не те, що він читав, а що несе провокаційна плітка. На таких і числить ГПУ і її провокатори...

Часописі доносять, що в Празі появилася перший том *Вибраних Творів* М. Драгоманова під редакцією П. Богацького. Як місце видання означено Прагу — Нью-Йорк, бо кошти видання покривають українські »поступові« товариства в Америці. А деякі журналісти протестують проти полеміки з Драгомановим, бо — мовляв — якби не ті полемісти, то ніхтоб про Драгоманова й не знав...

Сприводу прем'єри опери »Мазепа« в київському оперному театрі, помістили *Вісті* з 8 лютого обширну »рецензію«, в якій лає якийсь »професор« Івановський гетьмана Мазепу »огидним зрадником, хитрим політиканом... та »злочинцем, який став синонімом злої хитрости і зрадництва«. Натомість Кочубей — се »мужній, стійкий страдник, що лишається вірний батьківщині«. Вернула царська матушка Росія, вернула! А в Іспанії — їй біють браво наші радикали.

Curentu (15 XII м. р.) приносить звіт з інтерв'ю з проф. К. Мацієвичем. Цікаве в сій розмові те, що інтерв'юваний професор термін УНР (українська народна республіка) — переложив по румунськи, як »українська національна республіка« (*Republica ucraineană națională* замість *populară*). Се не точний переклад. Досі всі заяви й енуціяції представників УНР, напр. у Франції, говорили про »народно«, не »національну« республіку — по французьки: *République démocratique ukrainienne* (гл. м. и французькі публікації О. Шульгина). Чому тепер нагла зміна? Дух часу?

Nowy Dziennik (8 III) пише сприводу (чи дійсної?) смерті знаного бандита й агента московської Чека, Шльоми Шварцбарта: »Передчасна його смерть наповнила смутком паризьких жидів...« »Трагізм його долі« збуджує велике співчуття в жидівській часописі і серед його знайомих, які оточували його глибокою пошаною. Та людина посідала в собі небувалу дозу шляхетності(?), доброти і сердечності(?). Коли він хопився в травні 1926 року за зброю, то тільки »щоби помстити невинно проляту кров тисячі мордованих і гноблених братів на Україні«. Часопись стверджує, що вчинок Шварцбарта не був його інди-

відуальний чин, бо »зброю вложила йому до рук жидівська історія... Вона призначала його своїм післанцем«. (І хтоб думав, що жидівська історія вибирає своїми »післанцями« — подібних типів!). Як убійник з замиловання, »він, а не хто інший, заалярмував жидівських діячів в Парижі, щоби зайнялися долею близького йому чином і духом Давида Франкфуртера (другого убійника), він дав про zorganizовання оборони молодого мученика (?)... Хотів порушити сумління світу«. А дальше — плінуть крокодилячі сльози: »Як то було можливо — кричав Шварцбарт зі сльозами в очах — як судді з людським серцем можуть видати такий засуд?« (як відомо, швайцарські судії засудили убійника і не повторили безприкладної помилки паризького суду). Кінчить часопись закликом утворити »фонд імени Шварцбарта« і згадкою про його паризьких приятелів, »які хотілиби зложити йому »голд« і віддати таку честь, на яку заслужив«.

Коли пригадати хвалу жидівської преси — Троцьким і іншим катам нашого народу в СССР — тоді в цілій ясравості встане перед нами дволична психіка фарисеїв »людяности« і »справедливости«.

Паризький патріотичний тижневик *Je Suis Partout* друкує дуже гарний »Солодкий лист« п. Пієра Газота до своїх читачів і передплатників. Деякі уступи з нього тут перекладаємо:

»Шановний Читачу!

Ви часом пишете нам з різних сторін. Коли ви задоволені, ви не говорите нічого. Або від часу до часу шлете кілька листів: »Славно! Дуже добре! Дальше так!« І се все. Але коли ви не поділяєте нашу думку, ви не вагаєтеся: тоді ми дістаємо чотири сторінки з вашим підписом, з вашим кепським настроєм, з вашими порадами, побажаннями, домаганнями... Ви маєте рацію! Що сталосяб з журналізмом, колиб читач не писав? Але щирість за щирість!

Розрахуємося добре. Ми видаємо *Je Suis Partout* без надії на зиск, просто, щоби була в Франції часопись того напрямку і тої незалежності думки. Але треба, щоби ви знали, що, будучи співробітниками в *Je Suis Partout* багато з нас позамикали собі двері колись нам прихильні, виріклися співробітництва деінде, хоч булоб се корисне в наші часи. Становище, занятє *Je Suis Partout* засуджує нас на самотність. З боку лівиці — йдуть погрози, наклепи, злоба. Інші на нас дивляться з симпатією, певно, дозволяють нам навіть зробити головну роботу, остро нападати на противників, але хутко ми стаємо невині, але виховані, компромітуючі. »Конечности республіканської політики, за яскрава марка... Підозріння в фашизмі...« »Поважання!«

Ми не нарікаємо. Ми приймаємо, навіть з деякою приємністю поуки безінтересовности, які дістаємо від профітерів зліва і зправа. Ми любимо, коли нас звуть льюкаями капіталізму — люди, які доробилися маєтку, гандлюючи моральністю; або слугами буржуазії — люди, що не перестають колекціонувати становища, сінекури і самоходи. Ніхто не змушував нас взяти на себе нашу ролю, але нарешті треба вже раз заявити, що ми боремося лише за справу.

І ось через що, дорогі читачі, звертаємося до вас. Чи ви думаєте, що сповнили свій обовязок, коли дали нам тижнево 25 су, які ледви оплачують папір, друк, пошту і пр.? Дуже гарно заохочувати нас, дуже гарно дрозчитися з нами. Але ви? Що зробили ви для справи, яка є так само наша, як і ваша? Що зробили ви, щоби підтримати людей, які борються за вас?

Патріотичні журналісти не спроневірилися своєю завданню. Їм удалося викликати в країні ті великі звороти в громадській думці, які ворожили найкращі сподіванки. Але чому ті сподіванки одна по другій приснули, мов миляна банька? Через те, що патріоти не видають з себе тих гуртів, відданих прихильників (за малими блискучими виїмками), які щоденною працею і пропагандою забезпечують тріумф їх ідеї.

Виглядалоб, що патріоти неначе все шукають за якоюсь людиною, яка замість них зробить роботу, і яка їх вратує без того, щоб вони

самі мусіли брати участь в змагу. Вони прагнуть реформ, але не про-
бують зреформувати себе самих. Таке саме відношення до своїх жур-
налістів: приглядаються, як вони маневрують, але коли від них жа-
дають пропагувати журнал, який боронить їх ідеї... тоді нема нікого.

Нехай ті віддані і дорогі наші приятелі, які стягнули на себе
стілки прикростей за *Je Suis Partout* не беруть сю проповідь до себе.
До інших вона звернена. Наш тираж не зменшується, без огляду на
труднощі. Але, дійшовши до гарної висоти, число передплатників стало
на одній точці.

Ми видрукували заклики до передплати, чому ви не зажадали
їх від нас? Ми просили вас вжити ваших вакацій на пропаганду
Je Suis Partout. Чи ви се зробили?

Коли ви вважаєте за нормальне, що двадцять осіб зобов'язані вико-
нати завдання ста тисяч; коли ви рішені спокійно сидіти з ногами
в папучах, лише приговорюючи: »треба підтримати такий журнал!«; коли
в вас закорінилася думка, що ви вже виконали ваш обов'язок, не роб-
лячи нічого в тому напрямку, щоб підшукати нових передплатників, ані
щоб здобути читачів, тоді — одного ранку — ми знімемо перед вами
низеньку шапочку і скажемо:

— Давайте собі раду самі як вмієте! Ми також присвятимося за-
няттям більш спокійним і дохідним. Ми будемо писати романи, ку-
харські книжки, галантні репортажі, провадитимемо романси. Ми також
зачнемо чекати на якогось спаса, а вам в той спосіб вдасться раз на всю
жизнь знеохотити одну з чотирох чи п'яти незалежних груп паризьких жур-
налістів.

Згідно з приповідкою про стіл і ножиці, відізналися Українські
Вісти (ч. 53) на статтю »Культіватори графоманів«. Беруть своє опові-
дання-фейлетон в оборону, бо писаний — фізичним робітником.
Та й що з того? Фізичний робітник має змогу поліпшувати систему
Тейлора, або стати українським Едісоном чи Марконі, але чи конче
мусить писати? П. Кондрачук-Кондро ніколи не друкував нічого у
Вістнику. Якийсь журнал відповідає за те, що пишуть в нім його
співробітники, а не за те, що пише де-інде його бувший коректор, адмі-
ністратор чи кольпортер. Так само ніхто з тих, що підписують *Само-
освітник*, у Вістнику не друкувався. Тому й всі напади Українських
Вістей свідчать лише про їх злу волю або повний брак інтелігенції.
Колиж їм ходило про оборону культіваторів графоманів, то може-
мо їх потішити, що вони »невмірущі«. *Нове Село* дає від 13 березня
безплатний літературно-науковий додаток *Колосся*, де є вірш:

І прийдемо ми в гостину,
Замість пива випемо крові,
Пожар засвітить нам до Чину —
Будемо боротися мов льви!...
Як ми підемо в пир кривавий,
Щоб по рабськи не вили ви,
І не просили — пощад не буде,
Будемо боротися мов льви!...
Не сплять нас страшні тортури,
Залізні ґрати царської тюрми,
Ні »стенка«, голод та Соловки...
Будемо боротися мов льви!...
Під ритм гарматніх дулів
Розкішний запах чорної крові,
І серед сталевого граду-тучі
Будемо боротися мов льви!...

Гадаю, що весь запал піти так само фальшивий, як неактуальна
відомість про »залізні ґрати царської тюрми«. Взагалі можна видавати
часопис потрібну і корисну, але можна не розумітися на літературі.
Як докази свідчать, не мають чого Українські Вісти розпачати, що-

Вістник бореться з графоманим лихом, яке повінями заливає наші часописи. *Вістник* в меншості, графомани — в більшості.

На «малий фейлетон» п. Свербиуза (чи не походить він від гоголівського козака Свербигуза?) в *Українських Вістях* (ч. 58) дістали ми від Романа Юнака теж віршилище-відповідь:

Ви кажете, що мій «духовий тато»

Також якийсь там «культиватор»...

Та вашого «вожда» не встиг «скультивувати»:

Він втік, щоб як Махно гуляти.

«Заграву» кинувши, пішов «ундіти»

И до сойму п-ослом «мудріти»,

Тепер пустивсь в гетьманські вихляси,

У творчі баламутства й тромтадраси.

Крутаж дорога вашого «вожда»!

Пустив своє юнацьке «вчора» — кантом

І з подорожника-войовника

Зробивсь денунціантом.

Просвіта (ч. 7—12) містить прихильні рецензії на твори співробітників *Вістника* — Ю. Клєна — «Прокляті Роки» і на Л. Мосендза — «Людина Покірна». Про «Прокляті Роки» Клєна пише рецензент, що їх «з уваги на їх високо-поетичний стиль — читати трохи важко (?), алеж враження, що залишається по їх прочитанні, глибоке і незабутнє». Про «Людину Покірну», що провідна думка тих новел та, що «коли маємо стати надією сильною... надією кріпких, сталевих характерів, ...мусимо змінити наше думання, нашу душу».

Про «Людину Покірну» пише *Літопис Червоної Калини* (ч. 3) — «Се чи не найкраща з останніх чисел «Укр. Бібліотеки». Є тут десять прекрасних оповідань, з яких можна булоб зложити новий декалог для модерного нового українця... Се збірка, гідна найбільшої уваги».

Бібліографія

Наталєна Королева: *Сон тіні*. Повість. Накладом Видавничої Кооперативи «Дружина» Львів 1938 16^о ст. 237.

Важко писати оцінку цієї повісті, бо вона ще нескінчена. При кінці сього твору нібито втопив хтось головного героя в Нілі — та з передмови знаємо, що дальша повість Королевої за головного героя буде мати саме того самого Антіноя, що мав згинутися в хвилях Нілю. Пишемо про це тому, бо деякі рецензенти твору так «пильно» читали *Сон тіні*, що не завважили того важливого для оцінки твору факту, — і скривдили авторку, коли закидали їй, що повість незакінчена, що сюжет «недоведений до кінця» і немов «насилено відрубаний». Інший рецензент виважує відчинені двері і доводить, що твір ще... незакінчений.

Тай ще не такі дивогляди стрічаємо в оцінках повісті, що дістала першу нагороду одного журі, а члени другого конкурсного суду не бачать в сій повісті нічого літературного («ніякого пластичного образу», «ніякого сюжету»), ані «частини образу змальовуваної доби». Справді важко оцінювати літературні твори тому, хто не має критерія, хто дивиться на літературу, як на насонний наркотик («читати до подушки») для химерної жінки.

Середовище, що його бачимо в *Сні тіні*, вимагає широкого полотна. Се мішанина світу римського, геленського, єгипетського, східного й варварського. Деякі постаті, кинуті на се тло, намальовані по-нищому невиразно, цілі їх постаті побачимо в дальшій частині твору і тоді зможемо говорити про їх «замазаність», як гадають одні рецензенти, або про «пластику», як міркують інші.

Та вже тепер можна сперечатися з авторкою за її, чи пак її героїв, життєву поставу. Християнський світ бачимо в творі тільки здалеку. Се християнство Королевої повне заперечення життя на землі. Ан-

тіноєва мати, християнка, уважала сей світ за щось гірше, а життя на ньому маловартісним. В дальших міркуваннях згадує Антіной про поетку Сафо, що співала про смерть, як про своє єдине бажання. Розуміє він аж тепер, при зустрічі з християнами, старого пастуха Клеофаса, що спокійно приглядався, як вовки роздирали в його череді вівці, бож і вони „мусять мати поживу“. Певно могли бути й такі думки між християнами, та чи вони переважали в християнським світогляді? Чи вони нам сьогодні потрібні? Чи не грішать проти п'ятої заповіді той, що дозволяє себе роздери голодній бестії? При такій духовій поставі, яку мали згадувані герої Королевої — требаб благословити чекістів за те, що зганяють людей з цього „маловартісного світу“, що „сповняють їхні бажання“ — дають їм смерть.

Ми знаємо зовсім нееретичні з християнського погляду твори, де змальовані инакші Христові лицарі, як пастух Клеофас. Інші герої були і в минулорічному *Инашому світі* і в *Без коріння* Н. Королевої. А може й герої в повісті *Сон тіні* зміняться в дальших томах?

Л. Граничка

М. Підгірянка: 1 *Брисько, гуска і лисичка*, 2 *Юркова мандрівка*, 3 *Юрко, Жмурко і Хмурко*, 4 *Кравчиня Маруся*. Всі рисунки Е. Козака Львів 1938 В-во Рідна Школа.

Віршовані казки се улюблені читанки наших найменших. А коли вони ще прибрані в такі розкішні мальовані шати, то кожде дитяче серце мусить радуватися з такого подарунку. Трудно сказати, яка з казок найгарніша. *Юрко, Жмурко і Хмурко* чарують буденністю сюжету і невишуканою, але мистецькою формою. Шкода тільки, що авторка не дотримала наголосу у всіх героїв завжди на *ко*, але дає не раз наголос на перший склад, а не раз на другий. Пригоди, що їх мали *Брисько, гуска і лисичка* або *Юрко*, в своїй мандрівці, як зрештою всі казки, з педагогічного погляду повчаючі. Особливож *Кравчиня Маруся* се вдатна спроба в казковий світ дітей ввести ремісництво. Всі казки читаються легко і вражають своїм оптимізмом. Чудові малюнки Е. Козака.

Роман Юнак

Нестор Іванина: *Залізні роки* Спомини 1914 — 1922 З передмовою Евгена Яворівського Українська Бібліотека ч. 59 Видавець Іван Тиктор Львів 1937 16^о ст. 128 Обгортка рисунку Едварда Козака.

Спогади мають тоді велику вартість, коли написані як найблизше до подій, про які розказують. Найбільшу безпосередність документу даної хвилі мають щоденники, бо вони дійсно відтворюють настрої даної хвилі й не мають зарозумілої підливи пізніших часів, якою дуже часто пописуються автори споминів, знаючи, чим закінчилися наші визвольні змагання.

Книжечка Н. Іванини — се не щоденник, тільки безпретенсійні спогади, писані, як видно зі змісту, багато літ після подій. Всі дати про описувані часи, даємо, зібрав автор на основі чужих друкованих джерел. І тому без значіння для історика є ті частини в книжці, де автор „історично описує“ важливі події не тільки на Україні, але й в цілій Європі. Та сей історичний контекст потрібний для тих молодих читачів, що з власних переживань не знають років великої війни та своєчасно не читали воєнних комунікатів. Цінне, що автор розповідає про себе самого. Але повинен був напочатку зазначити, хто він, бо аж у тексті довідуємося про здавку до гімназії в Києві. Деякі загальні міркування Іванини розбюрокують читача своєю наївністю, та з них бачимо авторову ширість.

Л. Граничка

Oleh Kandyba: *Schipenitz Kunst und Geräte eines neolithischen Dorfes* Bücher zur Ur- und Frühgeschichte. Herausgegeben von Oswald Menghin V B. 156 S. 574 Abb. Grossoktav Wien 1937.

Надзвичайно цікава тема зображення та окраси, що означає мистецький геній народів залишилася ще майже непорушеною в світовій літературі. З кожною новою працею, з кожним виданим матеріалом розкопів ся тема щораз більше виходить на світло денне і вимагає свого обговорення.

Наша батьківщина з давніх давен належить до комплексу країн з ясно окресленим замилюванням до окраси. В палеоліті мистці Дордоні та

Альтаміри залишили нам імпозантні приклади найвищих досягнень мистецтва старокаміної доби яке виявлялося виключно в зображеннях зооморфного характеру. В тіж часи мистець нашого Мезіня, дорівнюючи щодо напруження мистецького генія своїм сучасникам з півдня Європи, цілу вагу своєї творчої уяви вкладав в суто орнаментальну оздобу. Також впродовж цілих століть мистці української мальованої кераміки захоплюються виключно геометричною орнаментикою своїх творів — блискучих свідків великого мистецького руху новокаміної доби.

В ті далекі часи нарід, що компактною масою заселяв простори від Полтавщини до Буковини дійшов до найвищої точки культурного розвою і займав в Європі серед сучасників перше місце щодо досконалости господарського життя, техніки, ре ірії і особливо, щодо свого плястичного та декоративного мистецтва. Аналогії для нашої кераміки треба шукати деінде і мимоволі очі дослідувачів звертаються до того Великого Степового Шляху, що лучить Північну Монголію з Угорщиною і на якому якраз розкидані великі огнища мальованої кераміки: Кан-Су, Могенджо-Даро, Анау, Суза, Трипілле. Аналогії поміж тими віддаленими на тисячі кілометрів огнищами помічені були вже віддавна, але певних висновків не зроблено й досі, бо хоч матеріал зібраний безмежний, всеж його як слід ще не вивчено, а почасти, навіть не видано.

Як довго треба чекати на вивчення та опрацювання матеріалів, що нас тут цікавлять, яскравим прикладом є один з найбільш цікавих центрів української кераміки — оселя Шипенці, віддалена 15 км. від Чернівців. Те селище розкопали ще в 1893 році. Здобутки розкопів розшматували по музеях Відня, Берліну, Львова і Чернівців. Майже півстоліття минуло від тих часів, а першорядної ваги оселя була відома тільки з невеличкої розвідки шкоцького проф. Чайлда. Шойно тепер завдяки енергії праці, зусиллям, заходам і підсрозам нашого вченого, вийшла книжка, що щасливо заповняє прогалину.

В сій праці зайво шукати широких оцідів та далекойдучих концепцій. Автор свідомо і засадничо не виходить поза межі твердо установлених фактів і трактує оселю лише в рамках європейської паскової кераміки, хоч зазначає, що мальована кераміка творить незначну складову частину керамічних виробів в середній Європі; що тільки п ямуючи на полудневий схід вона набирає все більш і більш домінуючого значіння, де в окремих групах творить більшість.

Автор наводить (на жаль дуже стисло) загальний огляд європейської мальованої кераміки, починаючи від Чехії через Угорщину, Сербію, Східний Семигород, Молдавію (яку на мій погляд хибно трактує окремо від української групи), Україну, Валахію, Болгарію аж до Діміні на Тесалії.

Обговорювану тут групу мальованої кераміки обговорює другий розділ книжки. Автор клясично ділить гру у на дві культури *A* та *B*, а кождоу з них ще на дві фази; вважаючи потрібним вставити поміж останніми ще по одній перехідній фазі, він заповідає нам свою нову працю на сю тему. Отже в схемі де культура *A* поділена на фази Незвиська та Заліщики, а культура *B* на фази Більче та Кошилівці, оселя Шипенці, що сама поділена на фази *A* *B* і *C* вкладається: Шипенці *A* у фазу Заліщик, Шипенці *B* у фазу Більче. Фазу Шипенці *C* творять вироби т. з. гребінчастої кераміки, які (цікаве явище!) майже завжди існують в симбіозі з мальованою керамікою і мають суто примітивний характер так щодо техніки виробів, як і відносно їх декоративної оздобы.

В третьому розділі, що займає найбільшу частину книги, автор детально обговорює саме Шипенці, кождоу групу виробів окремо так щодо їх форми, як щодо їх орнаментів. Н йбільшу увагу звернено на форми та оздобу фази *B*, в яку то добу наша мальована кераміка дійшла до найвишого свого розвою. Сотки малюнків та фотографій ілюструють мало не кожде речення автора і саме таке багатство матеріалу надає книжці особливого значіння.

Не можна детально розглядати всю ріжноманітність візерунків.

шипенецької кераміки, але треба підкреслити, що наша мальована кераміка як всяке велике мистецтво виходить з невеличкого числа твердо ustalених канонів: а) звичайна спіраль як база; б) спіраль в формі лат. літери З, в) звязана спіраль повторена в безконечність (двом останнім родам спіралі в неолітичній кераміці О. Кандиба присвятив надзвичайно цікаві розвідки в американських та німецьких журналах) та г) пряма і хвиляста лінії; — ось ті орнаментальні засоби, якими орудує мистец. Різнородними комбінаціями тих скромних елементів мистеці новокамінної доби дійшли до тої архітектонічної цілоти композиції, до тої логічної пливкості загального контуру, які безперечно ставлять їх вироби на рівень найвищих здобутків орнаментального мистецтва.

Окремо стоїть справа з скульптурою часів мальованої кераміки, яку знаходять у великій кількості на наших землях і яка має всі прикмети магічного та релігійного характеру. Великого артистичного значіння ся скульптура не має. В Шипенцях знайшли, оскільки мені відомо, унікум — групу з двох постатей.

В останньому розділі автор дає підсумок праці, окреслюючи місце оселі в культурному колі паскової кераміки і закінчує книгу невеличкою, але цікавою синхронічною табличкою європейської мальованої кераміки. Можна тільки пожалувати, що не додано також подібної, хочби сумарної мапи.

Прекрасний твір нашого молодого вченого — се рідкий в наші часи подарунок. Поява такої книжки збудить захоплення до великої спадщини старих віків, воскресить замишування, до їх мистецьких здобутків та додасть охоти вивчати та інтерпретувати їх. О. Л.—ко

Симон Петлюра: *Завдання української військової літератури* В-во „Варяг“ Варшава 1937 8^о 54 ст.

Се друге видання (під зміненним заголовком) статті, вміщеної в 1 ч. *Табору* (1923): „Чергові проблеми військового будівництва в українській військовій літературі“.

Сей твір написав Петлюра ще в 1919 — 1920 рр. під свіжим враженням подій і, віддаючи до друку, тільки остаточно оформив його.

Ані перший, ані змодернізований заголовок не віддають точно змісту. Се не тільки вказівки для військового письменника, як і над чим має він працювати. Маємо тут „певні, радістю перемог і горем невдач позначені висновки“ з збройної боротьби за державу. Річ ясна, що се повинно зацікавити ширше коло читачів, що хотілиб знати С. Петлюру таким, яким він був в дійсності. Лише мусимо ствердити, що твір видано недбало. Не маємо на думці не завше влучних мовних і стилістичних поправок. Нічого, на нашу думку, твір не стративби, якби тих поправок не було. Зле, що зустрічаємо багато грубих огріхів. Пропущено цілі уступи (на ст. 19 — 4 рядки, на ст. 33 — 20 рядків про закон шукання симбіозу військовості й політики). Але є речі, яких годі пояснити одною неухагою коректора. На ст. 17 книжки, умова 22 квітня 1920 р. названа „зумовленим“ актом. Тимчасом на ст. 7 окремої відбитки з *Табору*, виданої накладом автора, ужито інше слово. Серед чужих людей вже так повелось, що з текстом заповітів навіть звичайних смертних менш ліберально поводяться, але у нас...

Іван Кравчук

Від Адміністрації

Жадаємо заплати за вислані книжки! Довготермінового кредиту не можемо давати!

Попереджуємо наших довжників (головно несовісних кольпортерів), що оголошенням їх на сторінках *Вістника*, як шкідників, справа їх не покінчиться. На підставі їх листів-замовлень стягнемо належитість.

Вже рік минув, як обіцяли нам, що вирівняють належитість: Василь Авраменко, Нью-Йорк; Ананій Мельничук, Булінів; проф. Стефан Конрад, Радошиці; Роман Саєвич, Яворів; Т. Поліщук, Луцьк; Кость Місєвич, Млинів; Дмитро Набатич, Ковель; Кость

Яримович, Росілля; Тимотей Лаба, Краків; Українська Кооператива в Крем'янці; Богдан Мітрінга, Петриків; Дир. Ярослав Рогужинський, Коломия; Т. Труба, Грудзьонц; Роман Шостак, Белз; Нуса Заборовська, Городище; Гавриіл Пиців, студ., Орачі; М. Тарасюк, Луцьк; Михайло Кіндрачук, Городенка; Нестор Ріпецький, Сокаль; Іван Кучерепа, Катовиці; Ребко Гавриїл, Радимно; Володимир Кацавал, Гушанкі; Олександр Степанюк, Дятковічі; Степан Скрипник, Рівне; Лукаш Гах, Рудка; Василь Давидюк, Вишнів; Филип Сівчук, Осники; Ст. Грозівський, Старий Самбір; Дмитро Мельничук, Рудня Почаївська; Корнило Ткачук, Рудка; Павло Донченко, Богдан, Чехія; Олекса Стефурак, Корніїв; М. Пашук, Sudbury Ont. Canada; Филип Маркович-Турчановський, Толпизин; о. Михайло Оленьчук, Торонто; Степан Кріль, Боленовичі. (далі буде).

Заступників просимо поургувати про заплату належитости.

Рахунки передплатників і кольпортерів, часом ріжняються тому, що упіменнення розминаються з грошовими посылками; по одержанню належитости досилаємо стримані книжки.

Експедиція *Вістника* відбувається з кінцем кожного місяця, а всім кому стримані книжки, посилаємо упіменнення. Заступники, які не займаються кольпортажею найновіших книжок *Квартальника*, мусять підшукати на місцях відповідних кольпортерів, якіб стало занялися продажею книжок в своїх повітах і районах, адреси тих кольпортерів просимо найскорше подати. Заступники і кольпортери мають підшукати відповідних людей, які в часі їхньої неприсутности будуть їх заступати і навязують звязок з видавництвом.

В тих місцевостях, де не маємо, ані заступників, ані кольпортерів просимо наших прихильників на місцях порадити нам відповідну особу.

Оказових чисел *Вістника* не висилаємо.

Книжка *Книгозбірні Вістника*: М. Антоновича: *Геррес* і Д. Варнака: *Кардинал Мерсіє* вичерпані. Непродані примірники просимо повернути.

Непродані книжки приймаємо в тих випадках, коли є нерозтяти і незнищені. Остерігаємо наших кольпортерів, щоб не давали книжок в борг. Кольпортер особисто відповідає за всі вислані йому книжки.

Заступники, які ідуть до війська, або виїжджають зі свого повіта, повинні повідомити в кого з передплатників заінкасована належитість.

Закликаємо наших прихильників, заступників і кольпортерів під час ферій і Великодних свят повести широку пропаганду на місцях за поширенням видавництва і за приєднанням нових переплатників *Вістника* і *Квартальника*.

На пропозицію наших заступників повідомляємо, що ті з наших передплатників з студентських осередків (Львів, Познань, Варшава, Вільно, Краків, Люблин), або з повітів, міст і сел в краю, та заграницею, які в місяцях з 15 IV- до 15 V 1938 р. приєднують нам якнайбільше передплатників, або продадуть книжок нашого видавництва за готівку — отримають книжкові премії: річники *ЛНВ*, *Вістника*, *Книгозбірні* і *Квартальника*, а на бажання інші книжки.

Про вислід нашої акції повідомимо заінтересованих на сторінках *Вістника*.

Упіменнення в краю, що висилаємо на першого, все оплачуємо ричалтом (готівкою), а упіменнення за кордон і додаткові в краю — значками, так що не треба ніколи доплачувати.

Заступників закордоном просимо самим подбати, щоб в заграничній святочній пресі були вміщені анонси нашого видавництва.

На опасці I кн. *Квартальника* і III кн. *Вістника* за 1938 р. зістала прибита печатка львівською поштою: „przeprowadzić kontrolę i o wyniku donieść urzędowi poczt. Lwów 2.” Пояснюємо, що се цілком не торкається наших передплатників і кольпортерів. Львівська пошта, в той спосіб контролює всі видавництва, які платять ричалт за.

надані книжки після звітів адміністрацій, а контролю, (обчислення) переводять поштою уряди на місцях.

Просимо наших заступників вернути I кн. Вістника 1938 р., як що не доручено новому передплатникові, а якщо доручено то стягнути передплату і подати нам адресу.

Хто знавби просимо подати адреси таких осіб: Ірена Коберська студ., Галина Шкляр студ. Львів; Роман Луцький Калуш; Терентій Федевич, Креговиці; Роман Винник, Неговиці Довга—Войн; Гринько Бойко, Баранівка, інж. Юрій Мельник, Кельці; Софія Погоріло Третьобовля; Іван Калиняк Станіславів; Володимир Ореньчук Стоянів; Василь Яремич Делятин; Лев Кінасевич Самбір; Тарас Таранюк, Озеряни к/ Боршова.

Роман Корда — Федорів Харбин; заповіджених грошей дотепер не одержали, якщо не одержимо в найближчих днях, стримаємо. Вам висилку чергової книжки Вістника.

Гроші і замовлення на книжки просимо висилати лише на адресу видавництва Вістника. Не беремо відповідальности за гроші і замовлення післані через інші видавництва, які зрештою їх нам не все доручають, або передають з великим опізненням.

Хто має ЛНВ VII кн. 1924 р.; II—III 1926 р.; I II. 1927 р.; Вістника I, II кн. 1933 р. VI, X, XI, XII, кн. 1936 р. — просимо прислати в заміну за інші числа Вістника.

Обеднання, Нью-Йорк 10 дол. одержано просимо повідомити за кого прислані гроші.

М. Сурмач, Нью-Йорк; зл. 104.40 одержали, післано додатково III кн. Вістника 1938 р. 2 прим. і лист.

О. Кузьмич Б. Айрес; М. Таранько заплатив на Вашеkonto зл. 2.50.

П. Скремета, Люблин; Ів. Со сенко Львів; заплатив на Вашеkonto зл. 16.

Читальня Просвіта, Вінніпег зл. 41.92 М. Матвійчуку передано зл. 5.25.

Укр. Кооп. «Калина», Вінніпег зл. 70 одержали, замовлені книжки вислали.

Іван Орлик, Т. Малиса, П. Америка; Афнер О. Ригас, Франція; інж. А. Ліпа, Союз Укр. Студ. Братислава; В. Шпонтак, М. Р. Девдін, В. Цоклян, Біблотекс Міністерства Заграничних Справ, Прага — всі Чехія; М. Ічнянський с. Дзера Канада; гроші одержали книжки вислали.

З нами розчислилися наші заступники:

Мігр. В. Душник Нью-Йорк; за проф. М. О. Гайворонського дол. 8; А. Борака дол. 7; В. Гельнера дол. 3.25; о. П. Понятишина дол. 7; М. Чайку дол. 3.50; Г. Сушка дол. 3.50 І. Кобай дол. 3.50;

Іван Роман, Ужгород; за річну передплату Вістника і Квартальника за 1938 р. В. Бернара.

Вже по видрукуванню вирівняли належитість за передплату Вістника і Квартальника: О. Кузьмич Буенос-Айрес; Арк. Сало Луцьк, за кольпортаж: В. Цибух, Більшівці; О. Гримак Олешинці.

Були випадки недоручення книжок на Волині: Фад. Занігівський Берестечко; Вол. Сінчківський Кремянець; Олекса Михальчук, Крупа.

Пошукуємо кольпортерів на повіті: Косів, Снятин, Заліщики, Чортків, Копичинці, Скалат, Збараж, Тернопіль, Підгайці, Товмач, Бережани, Броди, Жидачів, Калуш, Жовку, Турка, Дрогобич, Самбір, Рудки, Рава Руска, Сянік, Ярослав.

Мимо кількакратного упімення не вирівняли за Вістник і Квартальник: Андр. Лукіячук, Жабора 2.20; о. Мих. Оленчук, Торонто 2.50; Омелян Осипенко, Сидорів 3; Кружок Рідної

Школи, Котузів 2.20; Мар. Головинська, Підгайці 2.20; Мар. Савка, Підгайці 2.20. Олекса Дудик, Котузів 2.20; Петро Пусьма Козова 2.20; Іван Несторович Козівка 2.20; Кружок Рідної Школи Козівка 2.20; Кружок Рідної Школи Олесин 2.20; Ілярій Колісник Дунаїв 2.20; Павло Дацюк, Осники 2.20; Пилип Сівчук Осники 1.50; Василь Давидюк, Вишнів зл. 1.50; Адам Скалений, Вільде Ф. Ц. С. Аргентина 2.50; Михайло Григоращук Буйнос-Айрес 2.50; Андрій Величковський Авелянеда Аргентина 2.50; Іван Чарнецький, Буйнос-Айрес 2.50; Гриць Трембач, Труханів 3; Михайло Шупяний, Мостиска 3.50; Г. Глушич, Черск 2.20 Марія Рудик Радвай Альберта, Канада 3.25; Андрій Стадницький Камінка Лісна 1.50; Роман Луцький, Калуш 5; Нестор Кузич Борщів 2.20; Маріян Шульган, Угнів 1.50; Микола Костащук Устя 1.50; інж. Михайло Гнідець, Кативиці 2.20; Іван Личик, Луцьк 2.20; Оксана Турова, Борислав 1.50; Олександр Степанюк Дятковичі 3.50; Степан Скрипник Рівне 2.20; За кольтпортаж: Іван Хомик, Гостинне пов. Грубешів 3.90; Петро Хита Озірна 2.40; Дмитро Федів Кальня 5.50; Роман Флюнт, Борислав 2.75; Терентій Федевич, Канчуга 12.50; Василь Шевчик, Городок 9; Роман Фелендши Мельниця 14.10; Укр. Студ. Спілка Брно 5.20; Остап Мілян, Товмач 3.90; Гриць Трембач, Труханів 4; Тарас Татарнюк, Озерни 15.5; Семен Терлецький Воля Коблянська 1.50; Павло Смолій, Крем'янець 10.50; Евдоким Скоропляс, Соколівка 5.62; Василь Скрипеч, Розвадів 4; Олександр Горобій, Студинь-Малий 1.50.

(Далі буде).

Нові книжки

Михайло Соневицький — Гомін давно минулих днів 1938 Літературна Бібліотека ч. 6 В-во Рідна Школа стор. 144.

М. Підгірянк — 1 Брисько, гуска і лисичка, 2 Юркова мандрівка, 3 Юрко, Жмурко і Хмурко, 4 Кравчиня Маруся. Дитяча Бібліотека. Барвні малюнки Е. Козаза В-во Рідна Школа Львів 1938.

Б. Мусоліні — *Navigare necesse* Промови і писання I ч. Львів 1938 ст. 128 вид. „Нова Доба“.

Сон — муз. Лисенка слова Т. Шевченка.

Сон — поезія О. Маковця. Музика М. Лисенка. На мішаний хор

видало Музичне Товариство ім. М. Лисенка у Львові.

Др К. Чехович — Лібералізм, соціалізм і російський комунізм Львів 1938 ст. 9 плюс 9.

З. Попелінос — Оповідання-перекази вид. Світ Дитини ст. 64.

Др В. Бірчак — Літературні стремління Підкарпатської Руси Ужгород 1937 2 вид. ст. 186.

Пр. д-р Ів. Огієнко — Повстання азбуки і літерат. мови у слов'ян Варшава 1938 ст. 300.

Dr Abdullah Scysal — *Z dziejów* Krymu Warszawa 1938 wyd. Wschód st. 112.

Надіслані журнали

Комар ч. 9—12.

Рідна Школа ч. 5—6.

Назустріч ч. 5—6.

Українська Книга ч. 2.

Рідна Мова ч. 3.

Життя і Знання ч. 3.

Жіноча Доля ч. 5.

Літопис Червоної Калини ч. 3.

Вісті з Луку ч. 5.

Самоосвітник ч. 5.

Наша Батьківщина ч. 3.

Табір ч. 33.

Кооперативна Республіка ч. 3.

Кредитова Кооперация ч. 2.

Нодія ч. 9—11.

Тризуб ч. 7—12.

Добрий Пастир ч. 1.

Наша Школа Ужгород ч. 1—2

На Сліді ч. 3.

Світ Дитини ч. 3.

Зелена Рута ч. 1.

Дзвони ч. 1—2.

Українська Школа ч. 1—6.

Прогіт ч. 7—12.

Дешва Книжка ч. 1—4.

Будівничий Церкви ч. 1—2.

Місіонар Пр. Серця Ісусового ч. 3.

Голос ч. 6—7.

Пробови ч. 2—3.

Гомін Краю ч. 8.

Віра й Наука ч. 3.

Геть з большевизмом ч. 2.

Нива ч. 3.

Учительське Слово ч. 3—5.

Шлях Молоді ч. 4—6.

ГОЛОС

найкращий суспільно-громадський тижневик молодого українства

Передплата в краю в Чехії, Австрії й Румунії — річна — 5.50 зл., піврічна — 3 зл., чвертьрічна — 1.60 зл. В інших країнах — річна 2 ам. дол., піврічна — 1 ам. дол.

Адреса Голос, Львів Міцкевича 11. 1.

Число розрах. переказів 249 (Львів 1)

А В А Н Г А Р Д

Розмотує і перетинає гордієві вузли в комплексі проблем нашого **суспільно-політичного життя**

Помагає розбудові світогляду оснований на життєвих конечностях нації.

Адреса: КОЛОМІЯ вул. Беднарська 9а Число розрах. переказ. 17.

Передплата: річна 6 зол., півріч. 3.50 зол.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

Одиникий ілюстрований дводенник

„НАШ ПРАПОР“

що виходить у Львові вже 6-ий рік у понеділок, середу й п'ятницю.

Кількістю й якістю інформації заст пає „Наш Прапор“ щоденну пресу, головню там, де нема щоденної пошти. ТОЧНІ ПЕРЕДПЛАТНИКИ „НАШОГО ПРАПОРУ“ одержуть крім того ЩОМІСЯЦЯ КНИЖКИ В-ва „Українська Бібліотека“, що в продажі коштують по 95 грошів. ПЕРЕДПЛАТА в краю, ЧСР, Австрії й Угорщині: річно згори зл. 18, піврічно зл. 10, кварталньо зл. 5, місячно зл. 1.80, а у всіх інших краях: річно згори зл. 32, піврічно зл. 16, кварталньо зл. 8, або їх рівновартність.

АДРЕСА: „НАШ ПРАПОР“ ЛЬВІВ, вул. Руська ч. 18 чек.konto 500.277.

В Ж Е В И Й Ш Л А

Дм. Донцов

ДЕ ШУКАТИ НАШИХ ІСТОРИЧНИХ ТРАДИЦІЙ?

як ч. 1 кварталника на 1938 рік

ц. зл. 1.50.

ВЖЕ ВСІ ПЕРЕКОНАЛИСЯ, ЩО НЕМА НІЧОГО ЛІПШОГО ПОНЯД

мила „Центросоюз“

НЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ХАТИ, ДЕ НЕ ВЖИВАЛИБ МИЛА „ЦЕНТРОСОЮЗ“

Тернопіль 28ІІ 38 П. Т. Пром-банк
Львів, Признаюся, що моїх 10 уділів
в Пром-Банку підписав я з конеч-
ности, бо потребував 5000.— зл. ко-
ротно-речинцевої позички. Тепер
по признанні мені 7% дивіденди
за 1937 р. (17.50 зл.) бачу, що уділ
не тільки забезпечує кредитові ко-
ристі, але й є доброю льокатою
капіталу. Дивіденду прошу пере-
лити на біжучий рахунок. — 3 по-
важанням. — Гродський.

III
П12531

1938 Р. 6 кн. 4

с у ді л
ПРОМ - БАНКУ

Львів, Гродзїцких 1.

Книгозбірня Вістника

ч. 1	М. Островерха:	МУСОЛІНІ	ц. зл. 1
ч. 2	М. Макильсь:	ВОПОДАР	ц. зл. 2
ч. 3	М. Антонович:	ГЕРРЕС	ц. зл. 1
ч. 4	Р. Єндик:	А. ГІТЛЕР	ц. зл. 1
ч. 5	Д. Варнак:	КАРДИНАЛ МЕРСІЄ	ц. зл. 1
ч. 6	Л. Мосендз:	ШТАЙН	ц. зл. 1.50
ч. 7	Д. Варнак:	ДАНІЄЛЬ О'КОННЕЛЬ	ц. зл. 1
ч. 8	В. Темляк:	ВОГНИСТИЙ ХРЕСТ	ц. зл. 1.50
ч. 9	Д. Донцов:	ПАТРІОТИЗМ	ц. зл. 1
ч. 10	Д. Варнак	ТАЄМНИЦЯ ОРГАНІЗАЦІЇ	ц. зл. 1.50
ч. 11	Д. Донцов:	ДУРМАН СОЦІАЛІЗМУ	ц. зл. 1.50
ч. 12	М. Антонович:	МАРШАЛ ВПЕРЕД	ц. зл. 1.50
ч. 13	В. Темляк:	ЗАВДАННЯ НОВОГО ПОКОЛІННЯ	ц. зл. 1
ч. 14	Р. Керч	ФРАНКО — ВОЖД ЕСПАНЦІВ	ц. зл. 1.50
ч. 15	Богдан Горович:	НАЦІОНАЛІЗМ В БЕЛЬГІЇ	ц. зл. 1.50
ч. 16	Ю. Тютюнник:	РЕВОЛЮЦІЙНА СТИХІЯ	ц. зл. 1.50
ч. 17	Д. Донцов:	ДЕ ШУКАТИ НАШИХ ІСТОР. ЧНИХ ТРАДИЦІЙ	ц. зл. 1.50

В АМЕРИЦІ набувати Вістник: Книг. М. Сурмача,
103 Ав. А. Нью-Йорк.

ЦІНА КН. 2.20 зл.

Друк. Ст. Ін. в ар. Івана Тиктора, Львів, Бляхарська 9.

Видав: Ольга Бачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 26 м. 21.